

Заснування української дипломатичної служби – один із найвагоміших результатів Української революції 1917 – 1921 років

22 грудня 1917 року Голова Генерального Секретаріату Української Народної Республіки Володимир Винниченко і Генеральний секретар з міжнародних справ Олександр Шульгин підписали

"Законопроект про створення Генерального секретарства міжнародних справ", який того ж дня був схвалений на засіданні Уряду УНР. Так було започатковано українську зовнішньополітичну службу як невід'ємну складову незалежної держави.

З перших днів своєї роботи Генеральне секретарство зосередилося на вирішенні найголовнішого завдання – у короткі строки домогтися світового визнання України як незалежної європейської держави та рівноправного партнера у дипломатичних відносинах.

У складних умовах більшовицької агресії Україна виборювала своє право на повноцінну міжнародну правосуб'єктність. Це зумовило надзавдання української дипломатичної служби – захист щойно здобутої державної самостійності та презентація світові української ідеї. Й, безумовно, найважливішою місією українських дипломатів було і залишається піклування про своїх співгромадян за кордоном.

Вихід України на міжна-

родну арену в грудні 1917 року мав глибинне історичне підґрунтя та, передусім, базувався на актуальному європейському досвіді. Інституційний розвиток української зовнішньополітичної служби відбувався у контексті функціонування закордонних відомств інших європейських держав.

Усі необхідні правові та інституційні засади, нормативна база новоствореного зовнішньополітичного відомства розроблялися з урахуванням вимог міжнародного права. На основних принципах міжнародного права засновники української дипломатії не тільки вибудовували підвалини для формування дипломатичних відносин з іноземними державами, а й закладали національні традиції дипломатичної та консульської служби.

З грудня 1917 р. до травня 1924 р. (закриття Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині – останнього дипломатичного представництва) було сформовано українську дипломатичну службу як державний інститут, най-

більш наближений до сучасної форми.

Відзначаючи 100-річчя української дипломатії та вшановуючи її традиції, складно не помітити значну подібність історичних викликів та завдань зовніш-

ньополітичних служб періоду Української революції та сучасної України.

Новітня українська дипломатія досягла значного успіху на шляху, на якому, на жаль, свого часу зазнали поразки наші колеги – засновники дипломатичної служби УНР.

За роки незалежності України вітчизняні дипломати зробили свій вагомий внесок у розбудову української державності та захист суверенітету і територіальної цілісності нашої держави.

Україною встановлено дипломатичні відносини з понад 180 державами світу. Серед важливих здобутків вітчизняної дипломатії варто відзначити приєднання України до ОБСЄ, Ради Європи, СОТ та інших важливих міжнародних організацій, укладення Угоди про партнерство та співробітництво, а пізніше Угоди про асоціацію з ЄС, підписання Хартії про особливе партнерство з НАТО, непостійне членство в РБ ООН у 2000 – 2001 рр. та 2016 – 2017 рр., головування у багатьох міжнародних організаціях.

Важливими здобутками в контексті збройної інтервенції Російської Федерації є забезпечення міжнародної політичної та практичної підтримки України у протидії російській агресії, про що, зокрема, свідчать відповідні резолюції ООН та інших впливових міжнародних організацій, збереження тривалого санкційного тиску на державу-агресора, дотримання міжнародною спільнотою політики невизнання анексії Криму.

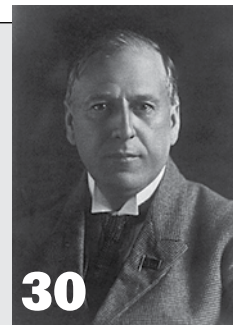
Серед інших вагомих досягнень вітчизняної дипломатії останніх років слід відзначити завершення ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС попри потужний опір Кремля та запровадження ЄС безвізового режиму для громадян України, залучення міжнародної допомоги для проведення всеосяжних проєвропейських реформ, сприяння розширенню та переорієнтації зовнішньоекономічних зв'язків України тощо.

Упевнений, що дипломатична служба сучасної України й надалі професійно та наполегливо відстоюватиме наші національні інтереси, залишаючись вірною традиціям української дипломатії та гідною пам'яті її засновників і першопрохідців.

Павло КЛИМКІН,
Міністр закордонних справ
України

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, МЗС України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
МАТЯШ І.Б.,
доктор історичних наук, професор, голова Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин України
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;
Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 16 від 29.08.2017 року, для «ЗС» № 12/2017 (історичні науки).
НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валеева, Леся Савчин, Анатолій Корж, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.
Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції. Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.
«Зовнішні справи», науковий журнал 2017, № 12. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: +38 (044) 279-39-18
Адреси електронної пошти і сайту: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП «Політика і час»
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. «Зовнішні справи», 2017.

3 Павло Клімкін. Заснування української дипломатичної служби – один із найвагоміших результатів Української революції 1917 – 1921 років

100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

5 Ігор Дацків. Вихід України на міжнародну арену в 1917 – 1921 рр.

10 Дмитро Веденєєв. Повчальний досвід першопрхідників: основні риси моделі дипломатичної служби Української державності 1917 – 1923 рр.

14 Ірина Матяш. Українська консульська служба 1917 – 1923 рр.: формування традицій

18 Тетяна Чесельській. Консульство Польщі в Одесі в 1918 – 1920 рр. та його архів

22 Олександр Музичко. Внесок консулів іноземних держав у розвиток історичних досліджень у Південній Україні (XIX - початок XX ст.)

26 Тетяна Себта. Нові факти про визнання у 1921 р. Республікою Аргентина Української Народної Республіки

30 Михайло Станчев. Християн Раковський як очільник Наркомату закордонних справ УРСР

34 Олександр Кучерук. Щоденник члена української дипломатичної місії до США Ілька Борщака за 1919 – 1920 роки як джерело до історії дипломатії доби Української революції 1917 – 1921 років. Частина III

39 Борис Гуменюк. Деякі міркування щодо 100-річчя Революції

УКРАЇНА І СВІТ - 25 РОКІВ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН

40 Микола Точицький. Українсько-бельгійські відносини: співпраця в ім'я побудови нової Європи

42 Наталія Галібаренко. Україна – Велика Британія: дипломатичний шлях тривалістю в століття

44 Олександр Баньков. Україна – Румунія: добросусідські традиції від Івана Мазепи до сьогодні

46 Валерій Чалий. Україна – США: актуальні питання стратегічного партнерства

48 Олег Шамиур. Україна і Франція: 25 років співпраці

50 Україна – Фінляндія: відновленим двостороннім відносинам – чверть століття

51 Юрій Богаєвський, Ігор Турянський. 2017 рік – особливий рік для української дипломатії

55 Степан Віднянський. Міністри закордонних справ незалежної України у дзеркалі зовнішньої політики

61 Володимир Хандогій. Дипломатичні сюжети: невігдани історії кар'єрного дипломата

61 У Європі відзначили 100-річчя української дипломатії

62 Павло Кривонос. Українська дипломатія: шлях тривалістю 100 років

63 Презентація вісімнадцятого випуску наукового щорічника «Україна дипломатична»

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки». Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

Вихід України на міжнародну арену в 1917 – 1921 рр.

Від самого утворення Центральної Ради на порядку денному її політичного проводу постала проблема війни і миру. Було очевидно, що Україні немає жодного сенсу брати участь у війні проти Центральних держав, відгукуючись на заклики Тимчасового уряду та її військового міністра О. Керенського, який відвідував Київ і вів переговори з українцями про продовження війни.

Тому між угрупованнями державників-самостійників та автономістів-федералістів постійно точилися гострі дискусії, які досягли піку через більшовицький переворот у Петрограді у жовтні 1917 р. Самостійники на чолі з визначним провідником Миколою Міхновським розгорнули наполегливу та активну боротьбу за укладення сепаратного миру з Центральними державами незалежно від Раднаркому В. Леніна. Проте українські соціалістичні партії в Центральній Раді, користуючись чисельною перевагою, вперто протистояли цілком зрозумілій і реалістичній політиці самостійників. Мало того, вони вважали, що позиція опонентів – «ніж в спину російської революції». В. Винниченко пізніше визнавав: «Ми весь час намагалися створити всеросійський центральний федеративний Уряд, щоб він міг від усієї Росії вести справу миру. Тільки після того, як большевики вже

вступили в переговори з німецьким командуванням.., вислали свою ноту до воюючих і нейтральних держав, у якій, навівши докази свого права вести мирові переговори (3-й Універсал)... пропонували Четвірному союзові вступити в мирові переговори, навівши свою програму миру».

9 листопада питання війни і миру стало предметом обговорення на засіданні Генерального секретаріату. У дискусії відзначалася необхідність завершення війни, а також обговорювався порядок підписання миру. Домінувала думка В. Винниченка, який вважав, що своїми діями, спрямованими на укладання перемир'я з німцями, Раднарком порушив міжнародні договори з Антантою і не враховував думок інших національних утворень на території Росії. У прийнятій постанові, яку підписали В. Винниченко, В. Голубович, М. Ткаченко, М. Порш та інші, наголошувалося, що треба негайно утворити «центральне правительство на основі федеративній (бо тільки таке правительство буде авторитетним і для фронту, і для всієї держави)». Лише такий уряд, уповноважений народами Росії та новостворених держав, зокрема України, за думкою Генерального секретаріату, зможе успішно вести переговори щодо миру і закінчення війни з Центральними державами та країнами Антанти.

Реагуючи на перші ініціативи Петрограда щодо перемир'я з німцями, Генеральний секретаріат зауважував, що не визнає Раднарком представником від усіх народів і держав, знову наполягаючи на негайному формуванні федеративного уряду спільними зусиллями України, Дону, Кубані, Кавказу, Білорусії, оскільки справа миру є нагальною проблемою. Водночас заходи Раднаркому щодо стихійних переговорів на фронтах, які організуються солдатськими масами, лише шкодять мирним переговорам між воюючими блоками. Крім того, це змогло би спричинити зайняття військами Центральних держав нових земель України.

Коли 2 грудня більшовицька делегація на чолі з А. Йоффе і Л. Каменєвим підписала з німецьким командуванням угоду про перемир'я й розпочала переговори у Бресті щодо підписання мирного договору з Центральними державами, Центральна Рада приступила до конкретних дій. Передусім, слід було у більшовиків перехопити ініціативу, вважав В. Винниченко, і заявити про намір Центральної Ради, базуючись на оголошеному у III Універсалі рішенні про утворення незалежної Української Народної Республіки, «стати на дорогу самостійних міжнародних відносин».

Згідно з рішенням Малої Ради до Бреста виїхала перша делегація у складі

члена Малої Ради М. Любинського, діяча соціал-демократів М. Левитського і капітана Г. Гасенка, помічника генерального секретаря з військових справ С. Петлюри. 3(16) грудня вони прибули до Бреста. Але ще дорогою їм надійшло повідомлення від члена більшовицької делегації у Бресті Л. Каменєва про укладену угоду про перемир'я між більшовиками та австро-німецькою делегацією – мовляв, делегації УНР нічого робити у Бресті. Проте київська делегація все ж прибула на місце конференції до Бреста – щоправда, у статусі спостерігачів.

Серед документів з архіву Центральної Ради привертає увагу протокол засідання Малої Ради від 8 грудня 1917 р. за участю М. Грушевського. На засіданні виступили члени делегації М. Левитський і Г. Гасенко, які прибули з Бреста за консультаціями. М. Левитський доповідав, що українці після зустрічі з керівниками делегації Німеччини мали розмову з представниками Раднаркому Л. Каменєвим, М. Караханом та А. Йоффе, які, насамперед, поцікавилися про ставлення України до більшовицького уряду Леніна. «Ми вас не визнаємо за всеросійське правительство, – відповідав Левитський, – а за правительство лише Великої Росії». На що Каменєв заявив: «Спочатку ви нас скиньте, а потім будете робити подібні заяви». Він додав, що російська деле-

гація не проти українізації військових частин і з'єднань Південно-Західного і Румунського фронтів.

На засіданнях Генерального секретаріату 8–9 грудня 1917 р. щодо мирних переговорів із Центральними державами та стосунків з Раднаркомом розгорнулися широкі та бурхливі дискусії. О. Шульгин запропонував видати ноту, у якій визнати мирні переговори у Бресті справою лише центральної влади федеративної Росії, але не Раднаркому.

М. Порш заявив, що, оскільки такого уряду нема, у переговорах мають право взяти паралельно з Раднаркомом всі інші новоутворені республіки та області. В. Винниченко наголошував, що мирного договору, укладеного делегацією більшовицької Росії, Україна ніколи не визнає. Більшість членів Малої Ради виступали за участь України у переговорах з конкретними пропозиціями і вимогами, а також вважали за необхідне звернутися до всіх воюючих і нейтральних держав із закликом припинити війну й приступити до мирних переговорів, водночас пропонуючи надіслати до Бреста нову, більш представницьку, делегацію для участі у переговорах.

Отже, 9 грудня Генеральний секретаріат ухвалив текст ноти до всіх воюючих і нейтральних держав, у якій, насамперед, повідомляв, що Третім Універсалом Центральної Ради від 7 листопада 1917 р. проголошено Українську Народну Республіку, яким і визначено її міжнародний стан. Отже,

Українська делегація у Брест-Литовську, зліва направо: Микола Любинський, Всеволод Голубович, Микола Левицький, Люсенті, Михайло Полозов, Олександр Севрюк

Україна стає на шлях самостійної зовнішньої політики і міжнародних стосунків. Одним з головних напрямків зовнішньополітичної діяльності Генеральний секретаріат вважає «розпочати діяльну працю в справі миру» і закликає всі держави, що воюють, негайно приступити до мирних переговорів. Реалізуючи свої мирні плани, Україна вислала свою делегацію до Бреста, де розпочалася конференція делегацій Центральних держав і Росії, але угоду про перемир'я було підписано цими сторонами без її участі. Усунення України, на території якої знаходяться потужні війська воюючих держав – Росії, Німеччини, Австро-Угорщини, від переговорного процесу суперечить здоровому глузду. У зв'язку з цим, продовжувалося в документі, Генеральний секретаріат змушений ще раз звернутися до воюючих держав з пропозиціями щодо загального миру.

Зовнішньополітичне становище Української Центральної Ради спонукало її керівництво враховувати безпосередню реальну загрозу агресії з боку більшовицької Росії. Отже, незважаючи на певні симпатії до країн

Антанти, варто було шукати контактів з Центральними державами, які негайно відгукнулися на заклик України.

Це питання було винесене на обговорення VIII сесією Центральної Ради 12 грудня 1917р. О. Шульгин проінформовав делегатів про надіслану всім воюючим і нейтральним державам ноту, причому висловлювався за те, що не треба наслідувати прикладу більшовиків, які уклали сепаратний мир з Німеччиною та Австро-Угорщиною, а слід домагатися загального миру й припинення війни.

Наступного дня на засіданні Генерального секретаріату розглядалося питання про відрядження до Бреста повноважної делегації, на яку покладалося завдання підписати мирний договір з Центральними державами. Прискорити цю акцію Центральну Раду спонукали повідомлення групи членів Союзу Визволення України із Стокгольма. Вони стурбовано пропонували негайно приступати до прямих переговорів у Бресті з Центральними державами. Якщо Україна прогає час і більшовики підпишуть сепаратний мир у Бресті без неї, це суттєво зміцнить Раднар-

ком як єдиний правочинний уряд колишньої Російської імперії. Між іншим, у Стокгольмі певний час перед тим працював відомий галицький політичний діяч і дипломат О. Назарук. Завдяки йому та представникам СВУ українська справа набула у Скандинавії досить широкого розголосу. До того ж мирні переговори з Центральними державами спочатку передбачалися у Стокгольмі.

Варто зауважити, що це питання знову викликало досить широку дискусію як на сесії, так і на засіданні Генерального секретаріату. Якщо С. Шелухін, Є. Неронович, Н. Григорієв та інші відомі діячі висловлювалися за негайну відправку до Бреста делегації з широкими повноваженнями, то їх опоненти висували два варіанти дій Центральної Ради: не посилаючи делегації взагалі або надіслати з обмеженим завданням спостерігачів для отримання інформації. І все ж обидві дискусії закінчилися рішенням надіслати на Брестську мирну конференцію дипломатичну місію з широкими повноваженнями й правом підписувати договори. Щоправда, в резолюції Центральної Ради від 15 грудня не обійшлося від усталених стереотипів щодо федерації народів Росії.

Уже наступного дня, після дискусії та оголошення ноти, Генеральний секретаріат обговорював склад делегації та її конкретні завдання. Якщо склад було схвалено без проблем: генеральні секретарі М. Порш (голова) і В. Голубович, заступник генерального секретаря

К. Мацієвич, член Центральної Ради, діяч українських есерів О. Севрюк та попередні члени місії, то навколо завдань і концепцій розгорнулися тривалі дебати. О. Шульгин висловився за негайне відрядження делегації з широкими повноваженнями, яка мала вручити ноту Центральної Ради учасникам конференції і вести переговори з Центральними державами незалежно від делегації Раднаркому. В. Винниченко застерігав, що українців поки що ніхто до Бреста не запрошував і чи доцільно вести перемовини у момент, коли Україна практично у стані війни з більшовицькою Росією. Він пропонував спочатку провести переговори з німцями на Українському фронті.

Проте у прийнятій постанові було відзначено: «Послати у Брест мирну делегацію Генерального секретаріату незалежно від делегації Совіта народних комісарів. Негайно по радіо передати останню ноту Генерального секретаріату до воюючих і нейтральних держав. Повідомити Любинського, що в Брест виїжджає самостійна Делегація правительства Української Народної Республіки».

Паралельно з цими заходами Генеральний секретаріат намагався самостійно укласти перемир'я на Українському фронті. З цією метою його командувач генерал Дмитро Щербачов звернувся до головнокомандувача союзними військами в Румунії генерала-фельдмаршала Августа фон Макензена з пропозицією зібрати в Одесі спільну нараду щодо втілення у життя постанови укладеного росіянами з

німцями у Бресті перемир'я. Водночас генерал Д. Щербачов запитав Генеральний секретаріат, чи визнає він умови перемир'я. Генеральний секретаріат дав повну згоду на його укладення, а також повідомив генерала, що Румунія не визнала перемир'я, укладеного у Бресті, оскільки це було пов'язано з майбутнім Бессарабії, яку вона боялася втратити.

Слід додати, що керівництво Бессарабії в особі уряду новоутвореної Молдавської Народної Республіки надіслало свого представника до Києва з пропозиціями надати військову допомогу у разі спроби Румунії самочинно приєднати край. На початку січня 1918 р. Рада Народних Міністрів УНР підтримала прохання й надіслала підрозділи, сформовані з колишніх полонених – вояків австро-угорської армії, здебільшого буковинців.

Отже, Центральна Рада змушена була активізувати зовнішньополітичну діяльність і долучитися до переговорного процесу, водночас відмовившись від орієнтації на Антанту, яка виявилася безперспективною. 4 грудня 1917 р. на засіданні Малої Ради

М. Грушевський повідомив, що на Румунському фронті розпочалися переговори про перемир'я. Член Ради Є. Неронович виступив з пропозицією: «Перемир'є на Румунському і Південно-Західному фронтах має бути оголошено від імені УНР, яка повинна взяти до своїх рук цю справу як держава незалежна, повідомивши про це Раднарком як владу всеросійську, а також супротивників і союзників». Після цього було ухвалено рішення відрядити на фронт своїх представників для переговорів про перемир'я й звернутися до всіх воюючих держав з пропозицією розпочати мирні переговори.

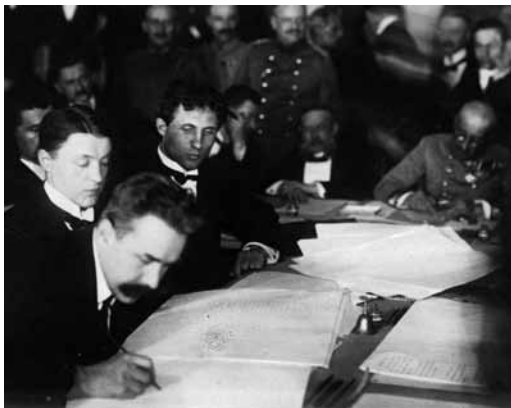
Оскільки Україна взяла на себе певні обов'язки перед новоствореними республіками і областями колишньої Російської імперії, Генеральний секретаріат визнав за необхідне 19 грудня звернутися до них з нотою, у якій обґрунтовував свою позицію щодо участі у Брестській конференції. У ній відзначалося, що Генеральний секретаріат Української Народної Республіки постійно вживав заходів для утворення федерального уряду для

всіх республік і країв, що виникли на території колишньої Російської імперії. Однак ці спроби не дали бажаних наслідків. Тим часом інтереси республік вимагають, якщо не утворення федерального уряду, то негайного узгодження ставлення до мирних переговорів, які розпочалися у Бресті.

Генеральний секретаріат у своїй ноті від 11 грудня до всіх воюючих і нейтральних держав виклав умови, за яких повинен бути підписаний загальний мирний договір, визначивши справу про те, хто може підписати мир від імені всієї Росії – якщо Раднарком не представляє всіх новостворених республік, а федерального уряду не створено, то Україна вважає своїм правом взяти участь у Брестській мирній конференції і підписувати узгоджені документи.

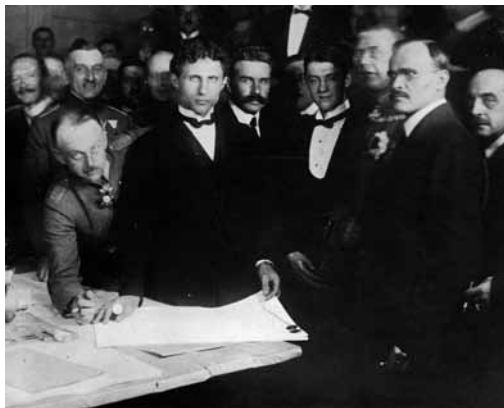
Довідавшись про те, що Раднарком, підписавши угоду про перемир'я у Бресті, випередив Київ, 24 грудня Генеральний секретаріат звернувся до всіх країн-учасниць війни з нотою, якою ще раз наголошував, що Україна є незалежною державою і прагне стати «на дорогу самостійних міжнародних відносин». У ноті наголошувалося, що влада Раднаркому не поширюється на Україну, тож її мирний договір матиме силу лише після приєднання і підписання актів урядом УНР. Рішучі дії уряду України досягли бажаної мети: вже 28 грудня на ім'я В. Винниченка та О. Шульгина надійшла відповідь з Бреста. Представники Німеччини – фон Кюльман, Австро-Угорщини – граф О. Чернін, Болгарії – Попов і Туреччини –

Мессіні-Бей негайно відповіли: «Безумовно, потрібно, щоб представники УНР взяли участь у переговорах в Берестю-Литовському. Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина вважають необхідним відзначити, що вони готові привітати участь представників УНР в мирних переговорах в Берестю-Литовському».

Радикальна переорієнтація зовнішньополітичного курсу Центральної Ради від Антанти до Четверного союзу викликала бурхливі дебати на її VIII сесії 12 грудня 1917 р. Під тиском реалій було прийнято рішення вислати повноважну делегацію, яку очолив тодішній генеральний секретар торгівлі і промисловості В. Голубович. Уроженець Поділля, виходець із сім'ї священика, випускник духовної семінарії, Київського політехнічного інституту, він був активним діячем Української партії соціалістів-революціонерів, згодом став членом Центральної Ради, Малої Ради. Пізніше, вже після Бреста, він був обраний головою Ради народних міністрів, виконував обов'язки міністра закордонних справ (репресований органами ГПУ в радянській Україні й загинув у 1939 р. в тюрмі м. Ярославля).

Влітку 1917 р. впливові кола Німеччини зацікавлюються українським національним рухом. Вперше ця проблема була розглянута на широкій нараді вищого військового командування та відомств імперського канцлера 9 серпня у Кройцнаху, але конкретні пропозиції почали формуватися лише у жовтні. Історик О. Федюшин, який вивчав документи німецьких архівів, свідчить, що керівник політичного департаменту Генерального штабу генерал Пауль фон Бартенвеффер склав детальний меморандум про політику Німеччини стосовно України. Він, насамперед, відзначав, що підтримка національних прагнень українців є ефективним способом послаблення Росії. «Просування Росії до проливів і Константинополя зупиниться лише тоді, – наголошував генерал, – коли Росія буде відкинута за межі України. Тільки після утворення незалежної України можна сподіватися на встановлення постійного миру на Балканах... Отже, українська боротьба за незалежність настільки ж важлива для Болгарії і Туреччини, як і для нашої власної майбутньої політики на Балканах». Водночас, підкреслював генерал, незалежна і

сильна Україна допоможе стримувати Польщу.

Доречно відзначити, що Берлін у питаннях політики щодо України змушений був врахувати позицію Австро-Угорщини, уряд якої поставився до цих ідей дуже обережно, що було пов'язано з його обіцянками Польщі у територіальних питаннях – перш за все, передачі їй Галичини, Буковини і Холмщини. Крім того, падіння Тимчасового уряду, що орієнтувався на Антанта, і прагнення більшовиків досягти якнайшвидшого миру могли розв'язати німцям руки на Східному фронті й зосередити головні зусилля на заході. Ситуація, коли російська армія розвалювалася з кожним днем, спонукала Берлін якось налагодити стосунки з Раднаркомом. Одним із перших його кроків було фінансове вливання в більшовицьку революцію: вже 9 листопада 1917 р., тобто зразу ж після перевороту, міністерство фінансів рейху виділило 15 млн марок «на здійснення політичних планів у Росії».

Тому новопризначений главою зовнішньополітичного відомства Німеччини Р. Кюльман на початку грудня 1917 р. вважав небажаним і неможливим

відділення України від Росії й не сприймав серйозно, зрештою, як і працівники його відомства, українського національного руху і Центральної Ради. Проте з Києва до Берліна стали надходити повідомлення про зростання дипломатичної активності Антанти, яка мала намір явно використати українсько-більшовицький конфлікт, що викристалізувався у грудні.

Значну роль у формуванні німецьких планів щодо України відіграла австро-німецька конференція 6 листопада 1917 р., яка розглядала найважливіші проблеми, що впливали із рішень форуму в Кройцнаху. Саме тоді О. Чернін змушений був погодитися з формулою Берліна щодо можливих переговорів з Росією: «Росії слід погодитися на уступку наступних регіонів: Польщі, Литви і Курляндії, які вже скористалися своїм правом на самовизначення. Якщо інші народи Росії висловлять бажання стати автономними чи незалежними, Росії й Німеччині доведеться визнати їх незалежність». Безумовно, під іншими народами малися на увазі українці й фіни.

Цікаві висновки щодо формування зовнішньої політики Німеччини відносно України зробив диспартний український історик І. Каменецький, який вважав: «Ситуація, яка склалася для Німеччини впродовж 1917 року, була справді повна парадоксів. З однієї сторони, вже раніше пропоновані схеми розчленування російської імперії ставали близькою реальністю. З другої сторони, кинуті в тому часі

ідеї національного самовизначення, що їх запропонував американський президент Вільсон, а також пропаговані Леніном, висували питання розчленування імперій в загальному, а тим самим ставили під знак запитання також національну проблему на територіях, що знаходилися під німецькою та австрійською суверенністю. Німецький уряд прийшов до переконання, що в даних обставинах не можна здійснити політики розчленування, обійшовши принцип самовизначення, а водночас він був свідомим, що, видвигаючи такий принцип, Німеччина куватиме двосічну зброю.

Другим парадоксом даної ситуації було побоювання німецьких дипломатів, що підтримка рухів за незалежність неросійських народів центральними державами утруднить укладення сепаратного миру з російським урядом, який з уваги на катастрофічний стан Австро-угорської монархії ставав все більше необхідним. Однак російський Тимчасовий уряд принципово не відкидав автономних чи незалежницьких прав неросійських народів, а большевицький уряд такі права навіть спеціально підкреслював... Третім парадоксом було назрівання процесу послаблення російського контролю над неросійськими народами і зросту на силі їхніх національних урядів. Ігнорування їхньої фактичної незалежності могло виявитись також ризикованою політикою для Німеччини, тим більше, що виникала небезпека, що західні альянти можуть здобути ті новостворені

держави для себе, особливо на випадок сепаратного миру центральних держав з Росією. Це відносилось передусім до України, якої незалежний статус Англія й Франція визнали ще перед тим, як центральні держави зав'язали з нею дипломатичні зносини».

Отже, Берлін зрозумів, що присутність українців у Бресті дає йому додатковий важелі впливу на переговорний процес з російською стороною, тому швидко відгукнувся на ноту України і висловив бажання бачити на мирній конференції її дипломатичну місію. Взагалі ж основні завдання німецької делегації, яка виїхала до Бреста, були сформульовані військово-політичним проводом держави: вести переговори з Росією як єдиною державою й негайно укласти мир; забезпечити підписаними угодами можливість звільнити війська Східного фронту й перекинути їх на Захід для здійснення вирішальних бойових операцій для переможного закінчення війни; оскільки блокована країнами Антанти Німеччина гостро відчуває брак продовольства, забезпечити отримання від Росії майже мільйона тонн зерна.

Вже на початку переговорів з росіянами, до приїзду української делегації, досить поважна німецька професійна делегація усвідомила, що головні регіони, що забезпечували Російську імперію хлібом (Україна, Дон, Кубань та ін.), не визнали большевицького уряду Леніна й засновували національні державні утворення. А тому німці повернулися у бік України. 14 грудня помічник Кюльмана

Ф. фон Розенберг проінформував міністерство закордонних справ про бажання української делегації взяти участь у роботі мирної конференції, причому на засадах незалежності від російської. Берлін негайно дав згоду. Мало того, 17 грудня фактичний командувач німецьких Збройних сил Е. Людендорф зробив спеціальний запит до міністерства закордонних справ щодо принципів підходу до української проблеми, на що отримав відповідь: «Німеччина не має наміру втручатися у внутрішні справи Росії чи України і як тільки сторони узгодять свої суперечності, ми будемо готові визнати незалежність України влюбий час і попросимо наших союзників піти слідом за нами».

Тому німці досить прихильно зустріли у Бресті українську дипломатичну місію, сподіваючись, насамперед, використати її антибільшовицькі настрої для тиску проти делегації Раднаркому. Коли під час перерви конференції Р. фон Кюльман 1 січня 1918 р. виступив перед депутатами рейхстагу, він уже впевнено заявив, що проводитиме у Бресті переговори не лише з Росією, але й з «автономними спільнотами» і, насамперед, з найбільшою і найважливішою – Українською державою.

Щоправда, перша делегація Центральної Ради – М. Левитський, М. Любинський, Г. Гасенко – мала статус лише спостерігачів й призначалася збирати потрібну інформацію та контролювати, щоб прийняті рішення не зашкодили Україні. Отже, Центральні держави не сприй-

мали її як суб'єкт переговорів, проте генерал-фельмаршал Леопольд Баварський та начальник штабу Східного фронту генерал М. Гофман спілкувалися з українцями, а члени німецької делегації Ф. Розенберг та зазначений генерал М. Гофман вважали, що українську делегацію треба приєднати до переговорного процесу. На це Р. Кюльман відповідав, що Україна не має статусу самостійної держави, декларує приналежність до російської федерації, тому треба враховувати точку зору російської делегації. Повноправним учасником вона стала пізніше, коли українську делегацію очолив В. Голубович, а російську – Л. Троцький, який за рішенням Леніна прибув до Бреста.

Отже, українська дипломатична місія у Бресті знаходилася у надзвичайно складній ситуації, представляючи на поважному міжнародному форумі невизнану державу, водночас маючи важливі завдання глобального характеру. Вона вступала у двобій з делегаціями, які очолювали досвідчені дипломати високого державного рівня та воєначальники. Шансів на успіх в українців було дуже мало, але вони намагалися виконати життєво важливі для України завдання й готові були відстоювати її інтереси з великим завзяттям.

(Повний текст статті із посиланнями та анотаціями доступний на сайті <http://uaforeignaffairs.com>)

Ігор ДАЦКІВ,
доктор історичних наук,
Тернопільський
національний економічний
університет

Повчальний досвід першопрохідників: основні риси моделі дипломатичної служби Української державності 1917 – 1923 років

Становлення дипломатичної служби України стало закономірним наслідком і важливою складовою процесу відродження суверенної української державності у 1917 – 1923 рр. Формування апарату міжнародних взаємин було викликане розгортанням зовнішньополітичної активності, виходом України на міжнародну арену й відбувалося в рамках фундації головних засад суспільного ладу і творення апарату державного управління. Виникнення і діяльність зовнішньополітичної служби може розглядатися як незаперечний доказ державотворчих можливостей народу України, його прагнення до повноправного входження до сучасної системи міжнародних відносин. В цей період в Україні сформувалася зовнішньополітична служба повного профілю, яка включала систему її державно-правового обґрунтування і керівництва, центральний апарат відомства міжнародних зносин, постійне і тимчасове дипломатичне представництво, консульське представництво, міжнародно-інформаційні та інші закордонні установи.

Сучасникам варто враховувати, що розбудова зовнішньополітичної служби періоду державотворчих пошуків 1917 – 1923 рр. тривала у вкрай несприятливих для Украї-

ни міжнародних та скрутних внутрішніх умовах, обстановці своєкорисливого облаштування «нового європейського порядку» переможцями у Першій світовій війні – потужними колоніальними імперіями, які не обтяжували себе врахуванням суверенних інтересів «малих націй» та новопосталих держав. Досить сказати, що на вирішальній для тогочасного світу Паризькій (Версальській) мирній конференції 1919–1920 рр. Україна та її диіпломатична делегація взагалі не виступали суб'єктом переговорного процесу. Лідери-переможці визнавали першість Польщі та російського «білого руху» – «українське питання» ж зводилося до вирішення територіальної приналежності земель Західної України, і вже у середині 1919 р. керівні органи форуму, по суті, висловилися за іноземний контроль над регіоном...

Тривалі бойові дії, непідконтрольність київському уряду більшої частини території України, сумнозвісна «отаманщина» й фінансові труднощі, відсутність підготовлених дипломатичних кадрів, політичні й управлінські прорахунки, формальний характер міжрегіональної Злуки та інші чинники спричинили до нездійснення планів подальшого розвитку та вдосконален-

ня апарату міжнародних відносин, ускладнючи його повноцінну роботу.

Дослідження історичного досвіду створення служби зовнішньополітичних зносин України 1917 – 1923 рр. дозволяє краще зрозуміти головні закономірності формування дипломатичного апарату за умов генези незалежної національної державності. Більше того, доцільною уявляється постановка питання про специфічну модель служби міжнародних зносин новонародженої держави під час переходу від державно-політичної спадщини унітарної держави до власного суверенного державного організму. Підкреслимо, що наукове виявлення сутнісних рис, властивих дипломатичній службі різних типів української державності зазначеного періоду (республіканської, лівоцентристської й націонал-демократичної у вигляді Української Народної Республіки (УНР) періодів Центральної Ради 1917–1918 рр. та Директорії 1918 – 1920 рр., націонал-демократичної й буржуазно-демократичної Західно-української Народної Республіки (ЗУНР); авторитарно-буржуазно-консервативної у вигляді Української Держави – гетьманату Павла Скоропадського у 1918 р.; радянської, комуністичної за ідеологічною формою Радянської Украї-

ни з її обмежено-керованим з Москви суверенітетом), уможливлено наполегливою дослідницькою працею цілої плеяди сучасних українських науковців-істориків.

Їхні праці, що ґрунтуються на введенні до науково-громадського простору величезного масиву архівно-документальних пам'яток історичних попередників сучасного МЗС України – урядів й дипломатичних відомств доби Української революції, їх дипломатичних й консульських представництв, особистих фондів та мемуарів державних діячів і дипломатів, дозволили відтворити цілісну наукову картину дипломатичної історії 1917 – початку 1920-х рр., пошуку концептуальної та організаційно-функціональної моделі вітчизняної дипломатичної служби. Раніше на перешкоді стояли як ідеологічні табу, так і засекреченість документів – ще у 1990–1991 рр. автору статті, тоді студенту-старшокурснику, доводилося «відкривати форму допуску» навіть для вивчення документів Наркомату закордонних справ УСРР, не кажучи вже про «петлюрівські» інституції.

Досліджуючи модель становлення зовнішньополітичної служби української державності 1917 – 1923 рр., можна виявити певні закономірності формування і розвитку її окре-

Іван Коростовець

мих складових частин, що притаманні міжнародному відомству нової держави як такої. Можна констатувати, що відповідно до особливостей державного й суспільного ладу, системи управління конкретної форми тогочасної національної державності визначався й механізм формування концептуальних та нормативно-розпорядчих засад управління дипломатичним апаратом.

У «націонал-романтичний» період Центральної Ради не менше значення ніж наказні документи відігравали інструкції голови ради, професора Михайла Грушевського, які ґрунтувалися на історико-геополітичних візіях та економічних міркуваннях цього видатного вченого-гуманітарія. В часи непарламентської Української Держави гетьман оголошувався «вищим керівним всіх зносин Української Держави з закордонними». Система управління складалася з особи гетьмана як верховної юридичної інстанції, Ради Міністрів, що розглядала, схвалювала та подавала на затвердження гетьманом проекти відповідних нормативних актів, і відомства зовнішньої політики – Міністерства закордонних справ (МЗС),

котре готувало проекти цих документів. Конкретні рішення щодо побудови зовнішньополітичної служби носили характер ухвалених Радою Міністрів та затверджених гетьманом державних законів або постанов.

У період Директорії (1918 – 1920 рр.) виник парламентський орган з міжнародних справ – 28 січня 1919 р. Конгрес трудового народу ухвалив «Закон про форму влади на Україні», який передбачав створення постійних комісій Конгресу із законодавчими та контрольними функціями, зокрема комісію закордонних справ. У Директорії УНР на колегіальному етапі її роботи видав міжнародними справами її перший голова В. Винниченко. Проте в екстремальних воєнно-політичних умовах сталося обмеження елементу колегіальності у роботі й зосередження владних повноважень в особі Голови Директорії С. Петлюри. Ілюстрацією наслідків цього процесу може служити підписання вкрай не вигідної для УНР «Варшавської угоди» з Польщею у квітні 1920 р. – із втратою 162 тис. кв. км західноукраїнських земель, із стратегічною залежністю від «партнер» і крахом акту Злуки. Характерно, що члени Директорії Макаренко і Швець отримали можливість ознайомитися з текстом цієї угоди лише у 1926 р.

Що стосується української радянської дипломатії (Наркомат закордонних справ УСРР ліквідували у 1923 р.), то 28 грудня 1920 р. між радянськими Росією та Україною був підписаний «Союзний робітничо-селянський

договір», завдяки якому виникла «договірна федерація». Основні ж сфери життєдіяльності УСРР підпорядковувались російським наркоматам – створювалося 7 об'єднаних відомств, і серед них – закордонних справ. Поширеною стала практика, коли запроваджувалися об'єднані дипломатичні місії РРСФР та УСРР. Уся кадрова політика в дипломатичній службі регулювалася партійними рішеннями, перебувала під контролем органів держбезпеки. Станом на 1 травня 1923 р. урядом Радянської України було підписано 45 міждержавних угод, 4 резолюції загальноєвропейської конференції в Генуї (1922 р.) та 7 угод з міжнародними організаціями і товариствами.

Поступово в керівних колах НКЗС та уряді республіки зростало усвідомлення відокремленості певних зовнішньополітичних інтересів УСРР від РРСФР та майбутнього СРСР, одним з ініціаторів створення якого стала сама Україна. Вивчаючи проект Положення про НКЗС СРСР, фахівці міжнародного відомства УСРР визначили коло держав, де

Георгій Афанасьєв

інтереси України є переважними (Австрія, Угорщина, Польща, балканські країни) та значними (США, Канада, Німеччина, Франція, Італія, Туреччина). В представництвах першої групи пропонувалося призначати їхніми головами кандидатів, висунутих урядом УСРР, а в представництвах іншої групи співробітники від України мали б займати посади радників або перших секретарів.

Центральний апарат дипломатичного відомства будувався виключно за функціональною ознакою. Так, в МЗС Української Держави (яка відрізнялася вельми конструктивним підходом до державного будівництва) дорадчо-колегіальним органом відомства була Рада міністерства, організаційною ланкою – Канцелярія міністра. Питання внутрішньо-організаційної праці входили до відомого Загального департаменту (відділи особового складу, юридичний, архівний, бухгалтерсько-господарський). Безпосереднє керівництво оперативною роботою закордонних закладів України здійснював Політичний департамент (дипломатичний відділ, консульський відділ, політичний відділ, відділ преси).

Поступове зростання кількості закордонних закладів призвело до необхідності запровадження територіальних підрозділів в структурі центрального апарату й перетворення її типу на функціонально-територіальний. На початку 1920 р. розробили проект введення до складу дипломатичного відділу Департаменту чужоземних зносин МЗС УНР терито-

ріальних діловодств: Слов'янських народів (у справах Польщі, Болгарії, Росії, Дону), Центральних держав (Австрії, Угорщини, Німеччини, Чехословаччини, Румунії, Англонавських країн), Англосаксонських народів (Англії, США, Голландії, Аргентини), Близькосхідних народів (Туреччини, Югославії, Греції, Японії, Китаю, Грузії, Вірменії), Романських народів (Франції, Італії, Іспанії, Португалії, Бельгії, Швейцарії). Зрозуміло, що проект залишився на папері, адже штатний некомплект МЗС і так сягав тоді двох третин посад. Показово, що досвід дипломатії УНР намагалися вивчити та використати їх радянські колеги. Апарат НКЗС УСРР складався з секретаріату, протокольної частини, секретно-директивної частини, відділу дипломатичних зносин економіко-правового відділу, відділу преси та інформації. Державний секретаріат закордонних справ воюючої з перших днів існування ЗУНР скромно включав три відділи – дипломатичний, преси та паспортний.

Постійним дипломатичним представництвом України була властива відсутність певної штатної структури та організаційної типології. Однак розширення міжнародних контактів призвело до запровадження постійних дипломатичних установ і пошуку їх організаційно-штатного упорядкування, створення правової бази їх побудови і діяльності. Заслугує на увагу досвід запровадження певної організаційно-штатної класифікації посольств та дипмісій Української Держави та Директорії УНР,

Барон Ф. Штейнгель

що дозволяло раціонально дислокувати дипустанови залежно від зовнішньополітичних пріоритетів держави.

Суттєвий крок зробила Українська Держава. Встановлювалося старшинство дипломатичних рангів голів представництв: посол, посланник або уповноважений міністр, міністр-резидент, повірений у справах. Визначалося, що голови посольств і місій, весь їх персонал не можуть займати ніякої іншої посади крім дорученої – як державної, так і приватної, не можуть брати участь у правлінні будь-якого комерційного закладу, володіти нерухомістю за місцем акредитації. Визначалася класифікація і штати представництв:

- посольство I розряду: під проводом посла або уповноваженого міністра, у складі радника, старшого секретаря, двох секретарів, двох драгоманів й 5 канцелярських співробітників – всього 12 штатних одиниць;

- посольство II розряду: на чолі з міністром-резидентом, у складі секретаря і драгомана – всього 3 штатні одиниці.

14 червня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила й гетьман затвердив «Закон про

посольства і місії Української Держави». Ухвалення згаданого закону підвело юридично-організаційну базу під практичне формування мережі постійного дипломатичного представництва України, утворило градацію та певні штати дипустанов, що надавало можливість диференційовано встановлювати дислокацію дипломатичних установ залежно від ваги конкретної країни в планах міжнародної політики.

Номенклатура організаційних типів дипустанов поступово зростала за рахунок представництв на міжнародні форуми (провідною, закономірно, стала загальноукраїнська делегація на Паризьку конференцію), до міжнародних організацій, на двосторонні переговори, місій зі спеціальними дорученнями тощо. Виникли й органи військової дипломатії (аташат, військово-дипломатичні місії), військово-санітарні місії з репатріації військовополонених, військово-економічні місії тощо.

Закономірною стала і поява системи консульського представництва (чим особливо відзначилися

В. Липинський

ся уряд та МЗС Гетьманату), що дозволило одразу ж розгорнути роботу для захисту прав співвітчизників і національної діаспори, реалізації міждержавних угод, а також забезпечення державної присутності за кордоном при слабкому ще розвитку дипломатичних контактів. Уже тоді позитивно зарекомендував себе досвід залучення до співробітництва з консульськими установами авторитетних представників національної діаспори.

Зрозумілим недоліком фундації моделі зовнішньополітичної служби молодій державі став брак кваліфікованих кадрів. За весь період її існування в кадрах МЗС перебував лише один кар'єрний дипломат царських часів – Іван Коростовець (1862 – 1933), колишній представник Росії в Тегерані, Пекіні, Монголії, призначений гетьманом головою спеціальних дипломатичних місій.

У зовнішньополітичній службі України успішно працювали представники національних меншин, котрих Гетьманат спромігся залучити до спільної роботи завдяки позбавленню національних перепон кадровій політиці. Так, росіянин Г. Афанасьєв очолював МЗС після відставки Д. Дорошенка. Проявив себе барон Ф. Штейнгель, німець за національністю – посол України у Німеччині, товариш голови Українського наукового товариства у Києві, «постать справжнього джентльмена», за оцінкою Д. Дорошенка. Завдяки Ф. Штейнгелю посольство України «зробилося одним з осередків тогочасного дипломатичного світу в

Берліні». Представником у Відні працював поляк В. Липинський, знаний історик й політолог, який мужньо добивався здійснення таємної статті Брестської угоди про створення Коронного Краю в Галичині – важко хворіючи і перенівши операцію, він не залишив свого поста навіть після падіння Гетьманату. Радником того ж посольства був поляк І. Токаржевський-Карашевич, доктор філософії, автор наукових праць на 4-х іноземних мовах тощо.

Зрозуміло, що кадровим працівникам зовнішньополітичної служби в умовах загальної економічної кризи й інфляції вистачало не лише службових проблем. У жовтні 1918 р. співробітники міжнародного відомства змушені були звернутися до Д. Дорошенка з листом: «...платня урядовцям встановлена в такій висоті, яка сей час для більшої її часті зовсім не забезпечує нормальних умов повсякденного життя...», «...порівняння цін за травень місяць цього року з цінами теперішніми показує, що ціни на продукти збільшилися майже чи не в два рази, а від початку війни в 15 – 20 разів...», «...дехто з урядовців державних інституцій примушується безпосередньо займатися спекуляціями, а деякі просто переходять до приватних інституцій... Масового уходу робітників з державної служби поки що нема, оскільки на державній службі не просто робітники, а свідки і діячі зародження державного ладу своєї батьківщини».

У період Директорії зовнішньополітичну службу (МЗС) УНР очолювали функціонери правлячих

І. Токаржевський-Карашевич

політичних партій соціалістичної орієнтації. Нестабільність внутріполітичного становища в республіці, часті урядові кризи призводили до нетривалого їх перебування на чолі відомства. На жаль, партизація та підміна повсякденної роботи гучними ідеологемами відіграли сумну роль у кадровій політиці дипломатичної служби Директорії УНР та завдали суттєвих збитків її іміджу за кордоном.

Приналежність до правлячих націонал-демократичних лівих партій, ідейно-політична лояльність поступово перетворювалися на головні критерії підбору кадрів служби, підміняючи собою компетентність. За словами дипломата А. Марголіна, «за бортом державного човна опинилися майже всі інтелектуальні сили України, Директорія залишилася з невеликою купкою людей, здібних до державної роботи, з числа трьох партій, що брала участь у антигетьманському повстанні». «Хто висувався на якесь становище, – писав член делегації УНР в Парижі, видатний вчений-географ С. Рудницький, – доброю промовою на якомусь засіданні або сміливою заявою..., рішав про своїх співробітників і підвладних».

Поступово партійність стала головним принципом підбору кадрів служби. До закордонних установ, зазначав політичний діяч В. Андрієвський, «в першу чергу йшли партійні товариші з урядових партій..., на відповідальні дипломатичні посади часто призначалося малограмотних "юношей" ... і всякого роду авантюристів, котрі мали заручку у якогось партійного товариша». Розквіт і непотизм, за кордон масово виїжджали близькі родичі дипломатичних або партійно-політичних діячів, а у представництві в Туреччині працювали... дружина й донька глави дипмісії О. Лотоцького.

Важливою складовою зовнішньої політики України став розвиток інформаційної діяльності дипломатичного відомства. За умов майже повної міжнародної ізоляції України, відсутності можливостей щодо реального впливу на перебіг післявоєнного врегулювання та на вирішення великими державами міжнародно-правової долі самої України інформаційна діяльність виходить на перше місце поточної діяльності української дипломатії за кордоном. З організаційної точки зору заходи з міжнародного інформування здійснювалися, насамперед, відповідними органами та підрозділами відомств іноземних зносин. Їх центральні апарати створювали пресово-інформаційні підрозділи, на які покладалося інформування керівництва відомства та держави, координація інформаційної роботи представництв за кордоном. В дипломатичних представництвах (насамперед тих,

що працювали на пріоритетних напрямках зовнішньополітичних зусиль України) створювалися штатні або позаштатні інформаційні підрозділи («пресові», «інформаційні» відділи, бюро тощо).

Залучення як попереднього позитивного досвіду творення зовнішньополітичної служби України, так і врахування недоліків у цій сфері й нині корисно для фундації саме такого сучасного апарату міжнародних відносин, який би працював ефективно, адекватно відповідав пріоритетним напрямкам зовнішнього курсу країни, науковим вимогам щодо структур державного управління як таких.

Об'єктивне дослідження минулого міжнародної служби України дозволяє запобігти повторення певних негативних явищ і помилок в її сучасному формуванні, котрі загрожують вітчизняній дипломатії в складних економічних і суспільно-політичних умовах перехідного періоду. З цього приводу доцільно згадати слова співробітника тодішньої дипломатичної служби України Б. Галайчука: «...Дипломатична історія не сміє стати предметом полеміки на особистій чи партійній площині. Необхідно з'ясувати минуле вірно, без ретуші, критично. Дипломатична історія мусить ...дати нам вірну і потрібну відповідь на питання: чому ми програли визвольну війну на міжнародній арені та як охоронитися перед такою програмою на майбутнє».

Дмитро ВЕДЕНЄЄВ,
доктор історичних наук,
професор

Українська консульська служба 1917 – 1923 рр.: формування традицій

В історії консульської служби України період між 1917 і 1923 роками є надзвичайно важливим етапом, який можна назвати періодом її формування як державного інституту. Саме під час Української революції 1917 – 1921 рр., коли Україна виборювала своє право на повноцінну міжнародну правосуб'єктність, доводила світові не лише свою здатність як міжнародного гравця, але й спроможність опікуватися своїми громадянами за кордоном та вести торговельно-економічні зносини, відповідно реагувати на інтерес іноземних держав до себе, виникла потреба в заснуванні консульської служби. Цей державний інститут засновувався в умовах більшовицької агресії, останньої стадії Першої світової війни та подолання її наслідків, переміщення з країни в країну величезної кількості людей (біженців, військовополонених, емігрантів, реемігрантів) і матеріальних цінностей (приватної й державної власності), невизнання багатьма державами самостійності України. Сто років тому почали розроблятися організаційно-правові засади консульської служби та здобувався перший практичний досвід консульських установ. Особливість цього періоду формування і функціонування консульської служби полягає в практично

«паралельному» започаткуванні діяльності консульських установ, які репрезентували незалежну Україну та Україну радянську. Точкою відліку в історії консульської служби на цьому етапі можна вважати грудень 1917 р., коли в консульському відділі Секретарства справ міжнародних на чолі з О.Я. Шульгіним було розроблено перший проект нормативного акта з вимогами до організації консульської установи. З реорганізацією 22 грудня 1917 р. відомства в зовнішньополітичне нормотворча робота продовжилася в Генеральному секретарстві справ міжнародних, а від січня 1918 р. – в Народному міністерстві закордонних справ УНР. З початку 1920 р. практичні кроки до розбудови консульської служби на принципово інших ідеологічних засадах, але в схожих формах, почала робити радянська Україна. Консульська служба створювалася в системі органів зовнішніх зносин у підпорядкуванні зовнішньополітичному відомству і розглядалася як складова зовнішньополітичної діяльності держави.

Перший проект консульського статуту з огляду на створення після жовтневого перевороту на території РСФРР численних громадських об'єднань передбачав норму про проведення консультацій щодо кандидатури на консульську

посаду з українськими громадськими організаціями.

Новели проекту закону «Про консульські установи УНР в зарубіжних країнах», розглянутого Генеральним Секретаріатом УНР 27 грудня 1917 р., полягали в диференціації консульських посад (консули і консульські агенти), уточненні процедури призначення консула в частині отримання згоди від уряду держави, до якої призначений посадовець, надання права на погодження кандидатури на консульську посаду Генеральному секретарству торгів і промисловості УНР, підпорядкуванні діяльності консульств із профільних питань генеральним секретарствам торгів і промисловості, фінансів, справ судових і справ морських.

Проект «Уставу про консульства Української Народної Республіки», поданого на розгляд Ради Народних Міністрів УНР у квітні 1918 р., містив нові норми, які передбачали призначення на консульські посади лише громадян УНР (посади консульських агентів дозволялося обіймати українцям із числа місцевих мешканців країни акредитації), складання кандидатами на консульські посади іспиту перед комісією в складі представників міністерств закордонних справ і торгів та промисловості, заборону суміщення державної служби з будь-якою іншою

оплачуваною діяльністю (як у державних, так і в приватних установах), підпорядкування консульської служби рівною мірою міністерствам закордонних справ і торгів та промисловості, в справах судочинства і економіки – міністерствам фінансів і судових справ, підпорядкування консульств посольствам УНР у країнах перебування, наголошення відповідальності всіх співробітників консульств за несумлінне виконання своїх обов'язків, установлених кримінальними і цивільними законами. Вироблені цього часу підходи до організації нормотворчої роботи та збереження ядра основних виконавців після зміни влади сприяли її більшій ефективності за доби Гетьманату.

Проект «Загального статуту для українських державних консулів», поданий на затвердження 11 грудня 1918 р., вперше пройшов повноцінну апробацію в зацікавлених міністерствах і враховував зауваження та пропозиції, висловлені під час його обговорення. Новелами законопроекту були норми, які забороняли консулам одержувати звання консула іноземної держави без «особливого дозволу» міністра закордонних справ та брати пряму чи опосередковану участь у торговельних справах; дозволяли виставляти на приміщеннях, де

мешкатимуть консули, «щит з видом державного герба» та прапор, декларували створення інституту почесних консулів. Однак на розгляд законопроекту часу не залишилося.

За доби Директорії законотворча робота щодо розроблення профільного законодавства консульської служби значно загальмувалася: проекти консульських статутів не розроблялися, старі було відкладено, чинними залишалися нормативні документи в сфері консульської служби Російської імперії. Істотним здобутком у сфері формування правових засад консульської служби можна вважати проект закону «Про почесних консулів УНР», розроблений О.О. Ейхельманом, та Індивідуальну інструкцію почесного консула, підготовлену консульським відділом департаменту чужоземних справ МЗС УНР 18 травня 1923 р., що стала останнім серед низки нормативних актів, які регламентували правові аспекти формування української консульської служби.

Досвід нормотворчої роботи та вироблені впродовж 1917 – 1923 рр. принципи діяльності консулів, що корелювали з вимогами міжнародного права, досі не втратили наукової і практичної цінності.

Важливими для формування правової бази діяльності консулів, окрім спеціальних актів, були закони «Про громадянство Української Народної Республіки» від 2 березня 1918 р. та «Про реєстрацію громадянства Української Народної Республіки» від 4–5 березня 1918 р., «Про громадянство Української Держави» від 2 липня

1918 р., «Про громадянство Української народної Республіки» від 15 листопада 1920 р. та тимчасовий закон про прапор Українського Військового Флоту від січня 1918 р. На консула покладалася обов'язки в організації процедури, пов'язаною з реалізацією права на прийняття громадянства за кордоном.

Практичне створення консульських установ розпочалося з приходом до влади гетьмана П.П. Скоропадського. Політичну підставу складала для цього попередня мирна угода між Українською Державою і радянською Росією, підписана 12 червня 1918 р. у ході мирних переговорів у Києві, правову – постанова Ради Міністрів Української Держави «Про призначення генеральних консулів до Москви і Петрограду та 10 консульських агентів 1 розряду і 20 – 2-го до інших міст радянської Росії» від 22 червня 1918 р. та закони Української Держави «Про заклад генеральних консульств і консульських агентств за кордоном» від 4 липня 1918 р. і «Про скасування закону 4 липня відносно закладу генеральних консульств і консульських агентств поза кордоном, про встановлення нових штатів консульських установ Української Держави, утворення консульських установ по різних краях та про асігновання в розпорядження Міністра закордонних справ 832 766 крб. на утримання вище згаданих установ» від 6 листопада 1918 р.

Основна діяльність консулів зосереджувалася на організації роботи, пов'язаної з реалізацією права на прийняття укра-

їнського громадянства та виїзду українських громадян на Батьківщину, а також допомоги військовополоненим та біженцям. У цій частині вони взаємодіяли з українськими Військово-санітарними місіями для допомоги полоненим українцям у Центральній і Південній Європі та представництвами Червоного Хреста (українськими і міжнародними), а також місцевою владою та консульським корпусом у місті акредитації. Робилися також спроби започаткування товарообміну та створення українських банків за кордоном, проводилася широка інформаційна діяльність.

Із приходом до влади Директорії призначені за Гетьманату консули Української Держави переважно отримали нові призначення з підтвердженням своїх повноважень як представників УНР.

Через матеріальні труднощі штати місій і консульств було скорочено до мінімуму. Деякі консули знаходили вихід із скрутною ситуації й не лише продовжували допомагати співвітчизникам, але й утримували невеличкий штат.

Загалом функції консульств і дипломатичних місій УНР у сфері консульської діяльності були практично ідентичними та полягали в реєстрації українських громадян, видаванні посвідчень, допомозі військовополоненим і українським громадам, вчиненні нотаріальних дій. Водночас вони намагалися довести світу, що єдина легітимна влада України – українська, а не більшовицька, й проводили систематичні переговори з місцевою владою

щодо визнання документів УНР.

Важливою складовою практичного формування консульської служби стало створення навчального закладу для підготовки консульських кадрів. Народні міністерства закордонних справ, торгів та промисловості УНР і Українське наукове товариство економістів заснували перший навчальний заклад у сфері консульської служби у формі короткотермінових Консульських курсів.

Символічне значення в умовах утрати державної території УНР та припинення діяльності офіційних консульств мало запровадження посад українських почесних консулів у зарубіжних країнах. Заснування інституту почесних консулів задумався в цьому сенсі як доказ існування самостійної держави – Української Народної Республіки, свідчення здатності національного уряду захистити українських громадян за кордоном. Ідею створення інституту почесних консулів було реалізовано в практичній площині за доби Директорії УНР І.С. Токаржевським - Карашевичем. Інститут почесних консулів був покликаний пролонгувати функціонування консульської служби, засвідчити українську присутність у європейських країнах та забезпечити можливу міру опіки українським громадянам, що опинилися за різних обставин за кордоном і потребували допомоги держави.

Консульська служба радянської України формувалася на принципово інших засадах, маючи

своїм очільником недавнього керівника російської делегації на мирних переговорах у Києві Х.Г. Раковського. Народний комісаріат закордонних справ УСРР від січня 1920 р. розташовувався в Харкові. В Києві та Одесі діяли управління уповноваженого НКЗС УСРР.

Питання, пов'язані з консульською діяльністю, в структурі комісаріату покладалися на економічно-правовий відділ, бо спеціального підрозділу не було утворено. Ключовим пріоритетом у консульській роботі була ідеологічна складова та політична доцільність на тлі повної відмови від європейських взірців. Консульські функції, пов'язані з питаннями зовнішньої торгівлі, втрачали актуальність у зв'язку зі створенням Народного комісаріату зовнішньої торгівлі УСРР та підпорядкованих йому торговельних представництв. Діяльність НКЗС УСРР та його органів постійно перебувала під контролем органів державної безпеки (Всеукраїнської надзвичайної комісії, Державного політичного управління при НКВС). У грудні 1922 р. Повпредство УСРР у Німеччині запропонувало підпорядкувати консульську службу Іноземному відділу НКВС.

Упродовж 1917 – 1923 рр. на території України перебували іноземні консульства, взаємодія з якими покладалася на спеціальні підрозділи зовнішньополітичного відділу. Їх статус і повноваження, як і цілі та функції діяльності, а також форми взаємодії з місцевою владою за доби

Члени Генерального Секретаріату УНР

УНР, Української Держави та Української РСР помітно відрізнялися. Основними містами роботи іноземних консулів упродовж цих років стали Київ (столиця УНР і Української Держави), Харків (столиця Української РСР), Одеса (портове місто, через яке проходили найбільші потоки евакуації, реевакуації та виїзду переміщених осіб на батьківщину) і Миколаїв (портове місто, в якому традиційно зосереджувався інтерес іноземних держав, пов'язаний із торговельним мореплаванням та транспортуванням хліба, руди).

У Києві на момент проголошення УНР працювали консули Бельгії (Я.Я. Грєтер), Великої Британії (Джон Дуглас), Греції (П.П. Гріпарі), Іспанії та Португалії (С.С. Василаді), Італії (К.В. Фішман), Норвегії (В.Д. Мозерт), Швейцарії (Г.Г. Енні), Франції (Д.Г. Балаховський), Персії (І.М. Вітенберг), Данії (Г.О. Гуревич). Вони продовжили свою діяльність і за нової влади. Поруч зі «старими» консулами в другій половині грудня 1917 р. у Києві почала

формуватися група представників іноземних держав, які номінально мали консульські функції. Одну частину з них склали консульські підрозділи (або окремі особи) іноземних місій, які прибували з політичною чи торговельно-економічною метою. В місії комісара Французької Республіки при уряді УНР генерала Ж. Табуї був консульський представник Л. Арке. Планувалася посада генерального консула в місії військово-дипломатичного уповноваженого при уряді УНР Румунського королівського уряду генерала К. Коанде. Такі консульські підрозділи були орієнтовані, передусім, на організацію постачання в свої країни товарів та сировини, а також на виконання інших функцій, зокрема політичних. Під прикриттям консульської посади здійснював свої «недипломатичні» функції в Одесі «консул у Києві» – Е. Енно.

Другу частину склали окремі установи/особи, завдання яких полягало в ознайомленні з ситуацією в Україні, а посада консула була лише підставою для приїзду в Київ без політичних зобов'язань щодо

визнання незалежності молодого країни. Такі повноваження мали генеральний консул США – Джеймс Даглес Дженкінс та представник Великої Британії – Джон Піктон Багге (Бедж). У березні 1918 р. розпочала роботу німецька делегація на чолі з Ф. Муммом фон Шварценштайном. Для переговорів з господарських питань та організації товаро-

обміну прибув представник Австро-Угорщини Йоганн Форґач фон Гюмес і Гач. Представники Німеччини та Австро-Угорщини не рекомендували своїм урядам поспішати з призначенням повноважних послів, пропонуючи прислати в Київ поки що консулів. Для вивчення можливостей щодо встановлення торговельних відносин між УНР і Швецією до Києва приїздив консул Гест Лангенфельд. Очільники нових консульських установ, генеральний консул США і представник Великої Британії участі в житті консульського корпусу не брали.

Третій тип іноземних консульських установ складали представництва країн, які виникли з розпадом Російської імперії. За статусом це були офіційні місії/делегації (як делегація Білоруської Народної Республіки на чолі з А. Цвікевичем; посольство Всевеликого війська Донського, очолюване генералами М.А. Свечним і О.В. Черячукиним та ін.), офіційно призначені консули (консул БНР П.В. Тремпович, Грузинської Демократичної Республіки Д.В. Ваче-

ішвілі) або самоорганізовані громадські об'єднання (Латиський центральний комітет, Комісаріат Азербайджану в Українській Державі, Литовська національна рада, Комітет громадян Чехословаччини, Союз Китайських громадян та ін.), які взяли на себе функції захисту інтересів громадян своїм країнам. Офіційно призначені консули переважно мали завдання отримати від УНР допомогу або сприяти громадянам своїх країн щодо повернення додому, захищати їхні права та інтереси в країні перебування.

За доби Української Держави до Києва прибули й різні дипломатичні представництва, які мали серед інших і консульські функції. Ці представництва склали четвертий тип консульських установ. Їх очолювали надзвичайні послы і повноважні міністри, надзвичайні послы, постійні представники, тимчасові представники, голови дипломатичних та економічних місій (Болгарії – І.Д. Шишманов, Фінляндії – Герман Гуммерус, Румунії – Константин Концеску, Польщі – Станіслав Ванькович, Туреччини – Мухтар Бей). У процесі взаємодії з іноземними представництвами за доби Гетьманату було вперше розроблено церемоніал аудієнції у Глави держави.

Організація взаємодії з іноземними консулами за доби Центральної Ради, Гетьманату та Директорії (на час її перебування в Києві) покладалася на консульський відділ зовнішньополітичного відомства. Характерною рисою вирішення проблем, що виникали в процесі взаємодії, за доби УНР був

пошук консенсусу, толерантність і взаємоповага. Основну особливість в організації взаємин зовнішньополітичного відомства з іноземними консулами за доби Гетьманату склало втручання окупаційної німецької влади в усі рішення щодо їх діяльності, неконтрольовані обшуки в приміщеннях іноземних підданих та арешти іноземців. Окупаційна влада позбавила повноважень С.С. Василяди, виселила П.П. Гріпарі, К.В. Фішмана.

З приходом до влади більшовиків принципи взаємодії їх зовнішньополітичного відомства – Народного комісаріату закордонних справ, очолюваного Х.Г. Раковським – з іноземними консулами кардинально змінилися. Статусні імунітети «старих» консулів в очах нової влади не мали значення – консулів арештовували, вилучали їх архіви, гроші, коштовності, конфісковували житло.

Консульські зносини з новою владою встановила Грузинська Демократична Республіка (консул К.С. Цагарелі), розстріляного перського консула заступив колишній секретар Комісаріату Азербайджану в УНР, діяльність якого більшовики припинили, М. Мір-Тарієв (Мір-тарієв). Отримати консульські повноваження та фінансування пробувало Представництво Ассирійської Народної Делегації (керівник – Біт Шумун).

Основним місцем роботи іноземних консулів від січня 1920 р. стала нова радянська столиця – Харків. Права та обов'язки іноземців у радянській Україні регулював відпо-

відний декрет робітничо-селянського уряду від 13 лютого 1919 р. Однак ці права систематично порушувалися, майно іноземців реквізували, виселяли з квартир, арештовували без пред'явлення звинувачень.

Окрім перського і грузинського консульства, в Харкові розпочали роботу різні іноземні представництва (Управління німецького уповноваженого, уповноважений – Гай Зігфрід; Естонська репатріаційна комісія, голова – Тамман Александр; Чехословацька комісія, голова – Вацлав Бенеш; Литовська комісія, уповноважений – Вітовт Мошинський; Австрійська комісія, повноважний представник для РРФСР і УСРР – Франц Вагер). Консульський відділ мало лише посольство Польщі, генеральний консул – Францис Хорват, віце-консул Михайл Свірський. 7 жовтня 1922 р. ГПУ УСРР запровадило правила реєстрації членів іноземних представництв в УСРР та зобов'язало керівників і співробітників представництв отримувати в НКЗС особливі посвідчення з виокремленням категорій (дипломатичні картки, посвідчення консульських представників, посвідчення службовців представництв). Після створення Союзу РСР відкриття чи продовження повноважень іноземним консульствам мало відбуватися лише за дозволом НКЗС СРСР.

Доля визначила консульським представникам України – як незалежної, так і радянської – переважно нелегкий шлях: репресії, еміграція, злидні, смерть на чужині та, нарешті, – забуття...

Практично всі перші

радянські керівники консульської служби та установ із консульськими функціями загинули як «вороги» держави, якій так вірно служили. Репресовані й розстріляні або померли у в'язницях чи безслідно зникли у 1930-х – А.Б. Асков, В.Х. Ауссем, Н.М. Калюжний, Ю.М. Коцюбинський, М.Г. Левицький, О.Я. Шумський. Знищила радянська влада й керівника свого першого генерального консульства в Українській Державі К.О. Грінбаума-Кржемінського і співробітників генконсульства – С.К. Пастухова та М.І. Челяпова, а генеральний консул в Одесі М.М. Бек «безслідно зник». Розстріляли консула Грузії К.К. Цагарелі та секретаря грецького консульства в Одесі П.П. Серафіді (Серафідіса)... Документальні свідчення цієї «неофіційної» історії консульської служби в українських та зарубіжних архівах, однак, досі залишаються малодослідженими. Внесок кожного з українських консулів, які шли «в народ», працювали «для народу» й боролися «за народ», тим самим заклали підвалини сучасної консульської служби, заслуговує на окреме дослідження.

Ірина МАТЯШ,
доктор історичних наук,
професор, провідний
науковий співробітник
відділу історії міжнародних
відносин та зовнішньої
політики України
Інституту історії України
НАН України, голова
Наукового товариства
історії дипломатії та
міжнародних відносин

Консульство Польщі в Одесі в 1918 – 1920 рр. та його архів

Генеральне консульство Республіки Польща, засноване в Одесі в 2003 р., є третім польським консульством на узбережжі Чорного моря – на території сучасної України. Попередні ініціативи XVIII ст. і другого десятиліття ХХ ст. не були настільки ж тривалими і успішними. Тому не дивно, що існування польських дипломатичних місій в районі Чорного моря не згадується в російській історіографії – і тільки стосовно 1919 – 1920 рр. про них згадується в українській історіографії професором Іриною Матяш.

Потребу в консульстві, що представляло б їхню державу, поляки, які проживали в Одесі, відчули після закінчення військових дій в Європі та в зв'язку з першим повідомленням про незалежність Польщі восени 1918 р. Багато з представників польського населення, котрі оселилися в Херсонській губернії та в Криму (приблизно 70 000 чоловік), також не планували повертатися до невідомої і щойно створеної країни – країни своїх предків. Задоволені умовами життя на українських землях, вони мали намір залишитися на узбережжі Чорного моря. Крім того, вони вважали, що створення незалежної польської держави сприятиме розквіту в Одесі польської культури та освіти. Польське консульство мало надавати юридичну допомогу та організаційну підтримку, а також представляти інтереси Польщі на Чорному морі. Очікувалося, що кон-

сульство займатиметься переважно торговельно-економічними питаннями. Його діяльність поширювалася не тільки на Херсонську, а й на сусідні з нею губернії, тому виникла ідея створення консульських представництв у Миколаєві, Херсоні, Керчі, Таганрозі, Єлисаветграді, Єкатеринославлі, Ростові, Новоросійську, Одесі.

У перші десятиліття ХХ ст. в Одесі проживало найбільше польського населення. Концентрація зросла під час Першої світової війни за рахунок переселенців із Королівства Польського. Поляки брали активну участь у культурному та соціальному житті. В Одесі працювала низка організацій та асоціацій польської громади, яка з кінця 1917 р. почала долучатися до проектів політичного характеру. Коли в середині 1918 р. з'явилася можливість повернення біженців на польські землі, в Одесі розпочали функціонувати Польське товариство з підтримки жертв війни, Польський виконав-

чий комітет, Рада польських організацій, Польська Рада Безпеки в Одеському військовому Союзі поляків і найбільший Польський південний комітет щодо повернення на батьківщину, які видавали документи на підтвердження польського громадянства. Такі повноваження були узгоджені з Одеським представником Департаменту реєміграції Польського Королівського посольства в Києві графом Зеноном Беліною Бжозовським (1877 – 1939). Він мав маєтки на Поділлі, а в Одесі оселився на початку Першої світової війни, брав активну участь у діяльності місцевих польських організацій (зокрема був членом редакційного комітету «Tygodnika Odeskiego» [«Одеського тижневика»], управління Польського товариства з підтримки жертв війни і Товариства зі сприяння розвитку польської гімназії ім. Т. Костюшка).

Обов'язки Бжозовського та одеських організацій і товариств польської грома-

ди розширилися в кінці 1918 р., коли почалася реорганізація саме прибулої до міста бригади польських стрільців у дивізію. Для цього треба було здійснювати упереджувальні заходи в Одесі та її околицях серед чоловіків, і це потребувало створення польської цивільної влади, здатної організувати мобілізацію. В грудні 1918 р. роботи з утворення консульства в Одесі було завершено. Очолив його Зенон Беліна Бжозовський, який виконував восени 1918 р. обов'язки консула і працював з польською дипломатичною місією в Україні. Урочисте відкриття польської дипломатичної місії в Одесі, на якому були присутні представники місцевої громади і командування польської стрілецької дивізії, відбулося 5 січня 1919 р. Після короткого богослужіння виступав консул Бжозовський і голова Асоціації «Польський дім» професор Новоросійського університету Болеслав Болеславович Гриневецкий.

Консульство працювало протягом чотирьох місяців – до початку квітня 1919 р. Першим офіційним документом, підписаним консулом, було повідомлення про набір до армії всіх поляків, що народилися в 1883 – 1901 рр. До початку квітня не було видано додаткових повідомлень, підписаних Бжозовським, який на початку другої декади березня вніс зміни в повідомлення про мобілізацію. Очолюваний консулом Комітет з мобілізації і

Болеслав Гриневецький

призову до війська розташовувався у приміщенні консульства у будівлі №7 на Катериненській площі, а командування польської армії – в готелі «Суворовський» на вул. Малій Арнаутській, командування польської стрілецької дивізії – в будівлі на розі вул. Садової і вул. Петра Великого.

Другою масовою акцією консульства була видача свідоцтв про польське громадянство, необхідних для повернення на батьківщину. Консульство видавало також візи до Польщі. Бжозовський, крім того, виконував представницькі функції, виступаючи від імені польського уряду перед керівництвом військ Антанти, а також брав участь в урочистих заходах, організованих місцевою польською громадою і командуванням дивізії польських стрільців. Наприкінці березня – початку квітня перед ним повстало нове завдання в зв'язку з наступом 2-ї Української Армії. Консул Бжозовський посилено шукав підтримки від влади Антанти в організації транспорту для евакуації поляків, але, незважаючи на всі обіцянки, це не було виконано. В результаті, в перші дні квітня, коли армія

Антанти почала відступати, а в вуличних боях перемали більшовики, почалася неорганізована втеча поляків морем і сушею. Не вдалося навіть організувати евакуацію консульства та його архіву, а в Одесі залишилася частина співробітників консульства, зокрема сім'я Бжозовського. Сам консул залишив місто, ймовірно, в ніч із 3 на 4 квітня. Після ознайомлення з архівом польського консульства в Одесі більшовики його знищили, співробітників консульства та дружину Бжозовського Ізабелу заарештували, але незабаром звільнили. Опікувався поляками грузинський консул Овсій Іларіонович Ушверідзе. У липні більшовики впустили до міста консула Бжозовського, який прибув на кораблі разом із кількома сотнями російських солдат, що поверталися з Франції. І хоча він перебував у місті як «приватна особа», а не як консул, все одно здійснював свої повноваження. Йому вдалося отримати дозвіл на виїзд 64 поляків, які були перевезені на французькому військовому кораблі до румунського порту Галац (Galați).

Як консул Бжозовський офіційно повернувся до Одеси наприкінці серпня 1919 р. – через кілька днів після того, як збройні сили Півдня Росії зайняли місто. Робота консульства Польщі поновилася 5 вересня в нових приміщеннях у штаб-квартирі Католицького Благодійного Товариства в Польському Конгресі (міст Строганова, ріг вулиці Грецької). Дуже швидко стало ясно, що після болючого досвіду в період більшовицької окупації, багато поляків хотіли якомога швидше поверну-

тися до Польщі. Нечисленний персонал консульства був не в змозі виконувати завдання, пов'язані з видачею відповідних документів усім бажаним виїхати з Чорноморського узбережжя, а також з організацією роботи з міграції. В зв'язку з цим у вересні були відкриті консульські агентства в Херсоні (менеджер Стефан Чарнецький-молодший) та Миколаєві (менеджер Генріх Теодоровіч), а технічні питання, пов'язані з організацією поїздок до Польщі, взяв на себе Комітет із реєміграції, підпорядкований Відділу реєміграції у Варшаві. Це було зроблено попри помітну пасивність Бжозовського, який «втомився під час першої евакуації з Одеси в квітні 1919 р.» і прагнув «якнайшвидше повернутися до Польщі, зв'язавши свою долю з Провидінням». Він попросив відставки, відправивши із запитом в кінці серпня – на початку вересня до Варшави свого секретаря Цезара Березовського. На чолі консульства Бжозовський перебував до прибуття нового консула. 24 жовтня 1919 р. він підписав листа, адресованого уповноваженому в справах

«біженців».

Новим головою консульства в Одесі Міністерство закордонних справ Польщі 20 вересня 1919 р. призначило Станіслава Сроковського. 14 – 16 жовтня міністр закордонних справ Ігнацій Ян Падеревський підписав відповідний документ про призначення його на посаду в ранзі консула I класу. Станіслав Сроковський (1872 – 1950) був географом і геологом, випускником Львівського політехнічного університету, також вивчав історію та природничі науки в Ягеллонському університеті та гірську справу в Гірничій академії в м. Прібрам (Чехія). У 1894 – 1899 рр. він опублікував 7 наукових праць, а в 1918 р. працював над підручником з географії та геології. В 1896, 1897 – 1914 рр. працював учителем середньої школи у Львові та на навчальних семінарах у Жешуві й Тернополі. Під час Першої світової війни, маючи проросійську позицію, влітку 1915 р. в зв'язку з наступом австро-німецьких військ залишив Галичину. У 1915 – 1918 рр. перебував у Добруші Гомельської області, в Харкові, а з кінця 1916 р. – в Києві. Восени

Будинок князя Гагаріна на вул. Софіївській, 26

1918 р. – навесні 1919 р. був співробітником Польської ліквідаційної комісії у Кракові, а також брав участь у боях за Львів. У березні 1919 р. він переїхав до Варшави і влаштувався на роботу секретарем факультету географії у Відділенні Конгресу при Міністерстві закордонних справ. Указом Голови Держави 11 червня 1919 р. Сроковського було переведено на дипломатичну службу й призначено консулом першого класу і делегатом польського уряду в місії союзників у Братиславі. До Словаччини, однак, він не виїхав, оскільки 20 вересня 1919 р. отримав нове призначення. Сроковський не мав ніякого дипломатичного досвіду і мало розумівся на проблемах причорноморського регіону. Призначення до одеської місії було зумовлене, очевидно, як знанням російської мови, так і розумінням ситуації громадянського конфлікту на українських землях, а також проросійською політичною орієнтацією та організаційними здібностями.

Такі здібності Сроковський і проявив у вересні – жовтні 1919 р., організувавши групу людей, які сформували персонал консульства. 3 жовтня 18 жовтня консул виїхав з Варшави через Чернівці, Ясси, Галац, 28 жовтня вони прибули до Одеси, де 3 листопада відбулась урочиста зустріч з польською громадою в "Domu Polskim" ["Польському будинку"]. Невдовзі після вступу на посаду він змінив адресу консульства, розташувавши його в будинку за адресою вул. Гоголя, 15, а 20 листопада орендував для установи поверх у будинку князя Гагаріна на вул.

Меморіальна дошка Станіславу Сроковському

Софіївській, 26. Віце-консул консульства і консульські установи, що відповідали за реєстрацію, залишилися в будинку на вул. Гоголя. Разом зі Сроковським у консульстві працювали: віце-консул Броніслав Коєрський, секретар 1-го класу Фелікс Пшибильський (паспортні питання), секретар 2-го класу Мечеслав Грабінський (торговельні та фінансові питання), керівник канцелярії Тадеуш Янушевський (помічник адвоката), а також канцелярські службовці. Йому підпорядковувалися також консульські агентства в Миколаєві, Херсоні, Тирасполі, Єлисаветграді. У консульстві в Одесі працював офіс головного юрисконсульта компанії Юліана Мрочковського, польська поштова установа (склад персоналу невідомий, але видавалися власні поштові марки, мали справу з експедиторськими листами і грошовими переказами), комендатура «Етапу [Etapu – Команди] Польської Армії» (лейтенант Станіслав Косецький і хорунжий Густав Розаловський) і на початок листопада 1919 р. працювали чотири особи з Комітету реєстрації (Мечеслав Пташицький, Едвард Захаревський,

Бореслав Шульц Рембовський і Буховський (ім'я невідоме), пізніше двох останніх замінили на Владислава Пшибіховського). Після розпуску комітету нагляд за реєстрацією взяв на себе Казимир Мілашевський, призначений головою "Особливої комісії на півдні Росії" Францем Скомським.

З огляду на низький рівень громадської безпеки в Одесі, Сроковський організував озброєну охорону консульства. Спочатку вона складалася з трьох осіб, які охороняли «порядок» всередині консульства, а потім була збільшена до 30 охоронців, які жили поруч з консульством та отримували винагороду з його скромного бюджету. За згодою командира Добровольчої армії в Новоросії та Криму генерал-лейтенанта Миколи Шиллінга з консульської охорони було створено воєнізовану групу в складі 17 осіб, до якої входили не лише поляки, а й естонці та латиші. Польським збройним формуванням в Одесі, який, крім особистої зброї, мав також 5 кулеметів, командував капітан Густав Маковецький. Деякі співробітники консульської охорони входили до секретного відділення Польської

військової організації, до якого був залучений сам консул Сроковський. Крім того, при консульстві було створено технічну комісію, що складалася зі Сроковського, лейтенанта Ковецького і командира місцевої установи Польської військової організації «Команда Україна – Чорне море», відомого за псевдонімом «Вільгейм Рейнер».

Для такої великої кількості персоналу польська дипломатична місія мала дуже скромний бюджет, якого вистачало тільки для виплати заробітної платні. Бракувало грошей для закупівлі дров, а тим більше – на ведення «основної» консульської діяльності щодо захисту інтересів польської держави і поляків, які проживали на території Херсонської губернії та прилеглих територій. Консульство видавало польські паспорти та інші необхідні документи, що дозволяли залишити територію Росії, надавало допомогу великому числу біженців, які в'їжджали до Одеси, організовувало маршрути і технічні засоби для відновлення дій з еміграції. Сроковський також взяв опіку над консульствами естонців, латишів, фінів і грузин. Це призвело до того, що в Польській дипломатичній місії працювала найбільша група людей з осені 1919 р. до зими 1920 р. Після закриття грузинської місії і виїзду з міста консула Ушверідзе в листопаді в Одесі працювали представництва ще 9 країн: Вірменії, Англії, Італії, Франції, Болгарії, Чехословаччини, Туреччини і Королівства сербів, хорватів і словенців, а також військові місії країн Антанти і місії американського Червоного Хреста.

Наприкінці січня 1920 р. генерал-лейтенант М. Шиллінг підписав із Сроковським угоду, згідно з якою Польща взяла в оренду 10 – 12 км на узбережжі Чорного моря від річки Барабой до Дністровського лиману площею близько 300 кв. км, куди входило місто Овідіопіль та близько 10 сіл. В обмін на оренду і половину мита поляки повинні були отримати повну адміністративну владу і поліцію, використовуючи територію для торгівлі. Сроковський передав текст угоди разом із картою у березні 1920 р. Міністру закордонних справ Польщі. Документ не зберігся, і єдиним доказом його підпису, а також інших ініціатив економічного характеру, прийнятих Сроковським з листопада 1919 р. до початку лютого 1920 р., є тільки його спогади про функції консула в Одесі, випущені у 1925 р. під назвою «Z dzikich pól. Wspomnienia z zimy 1919/20 na południu Rosji» [«З Диких Полів. Спогади про зиму 1919/1920 року на півдні Росії»].

Для польського населення в Одесі консул організував кілька притулків для біженців, видавав паспорти та проїзні документи населенню польського походження, а також тих країн, якими опікувався (балти, фіни, грузини). Такі документи були спеціально підібрані й для українців, а

з огляду на позицію румунів, росіяни і німці отримували, як правило, відмови. В останньому випадку консул Польщі зробив виняток тільки для єпископа Саратовського-Тираспольського Джозефа Кеслера та його найближчих соратників, «припускаючи, що Польща дбає про католицизм в Росії».

Більшість проблем виникало через організацію реєстрації, тому що Румунія повністю закрила свої кордони, а потім відкрила переправи на Дунаї в Галаці та на Дністрі: Тирасполь – Бендери, Рибниця – Rezina, Ямпіль – Soroka та Могилів-Подільський – Utaci (Attaki). Закритим залишався найближчий до Одеси перетин кордону на Дністровському лимані. Поїздом до Волочиська вони послали в листопаді 1919 р. тільки два транспорти з біженцями. Це означало, що через консульство Сроковського впродовж 3-х місяців, з початку лютого 1920 р., з Одеси виїхало близько 2000 – 3000 поляків.

Найбільше осіб евакуювалося впродовж 30 січня – 2 лютого 1920 р., коли стало ясно, що немає оборони міста, а Добровольча армія практично без бою залишила Одесу більшовикам. Було підготовлено судно «Генерал Брусилов» і два потяги – евакуацію планували на 3 лютого. Евакуювався майже весь

персонал консульства, охорона і велика група поляків, які вороже ставилися до більшовиків. Також вдалося евакуювати найцінніше обладнання та архіви консульства. Дві групи польських біженців залишили Одесу вранці 4 лютого 1920 р., одна – кількістю менше 300 осіб – вирушила до Овідіополя, а друга – 1300 осіб на чолі з Сроковським – до Тирасполя. Через кілька днів переговорів, 9 – 12 лютого, обидві групи були допущені на територію Румунії в Аккерман і Thigini (Бендери). Всі евакуйовані, кому вдалося потрапити на територію Румунії наприкінці лютого – початку березня, були переправлені до Польщі. Сам Сроковський виїхав з Румунії з однією з останніх груп біженців і прибув до Варшави тільки 3 березня 1920 р. Два дні потому він подав рапорт на адресу Глави держави Юзефа Пілсудського, офіційно завершив свою дипломатичну місію, у такий спосіб закриваючи консульство в Одесі, тобто обов'язки консула Польської Республіки Сроковський припинив виконувати на початку березня 1920 р.

Поза сумнівом, після прибуття до Варшави Сроковський передав архів консульства до Міністерства закордонних справ. Однак, на жаль, він не зберігся до наших днів. Ймовірно, був загублений під час Другої світової війни. Частина документів зберігається сьогодні в Архіві нових актів у Варшаві. В архівах Міністерства закордонних справ Другої республіки можна знайти тільки лист Зенона Беліна Бжозовського під час його перебування у Стамбулі, а також його листування до

консула Грузії з подякою за турботу про поляків під час радянської окупації Одеси у весняно-літній період 1919 року. Зберігся, однак, архів у спадку померлого в 1950 р. у Варшаві Сроковського – передусім, його «Географія», що з'явилася як результат наукової роботи. Водночас містить вона низку документів і листів, написаних під час служби у польській дипломатії. Деякі з листів пов'язані з періодом, коли він виконував обов'язки консула в Одесі. Тепер ці документи зберігаються в архіві Польської академії наук і є цінним доповненням до основного джерела інформації про історію польського консульства в 1919–1920 рр., яким залишається одеська різномовна преса того періоду (як польська, так і російська).

До цього слід додати кілька документів, виданих двома консулами в Одесі, Зеноном Беліном Бжозовським і Станіславом Сроковським, що зберігаються в Державному архіві Одеської області та висвітлюють процес евакуації військовополонених і біженців в Одеській області в 1919–1920 роках, що дає можливість отримати картину спадщини архіву консульства в Одесі під час другої Польської Республіки.

(Повний текст статті, анотації та посилання дивіться на сайті <http://uaforeignaffairs.com/>)

Томаш ЧЕСЕЛЬСЬКИЙ,
доктор габілітований,
професор Опольського
університету, Інститут
історії Опольського
університету, (Валбжих,
Республіка Польща),
ciesielski2@wp.p

Внесок консулів іноземних держав у розвиток історичних досліджень у Південній Україні (XIX – початок XX ст.)

Одним з найпопулярніших напрямків сучасної історіографії є дослідження історії дипломатії на території сучасної України. Як відомо, в усі часи важливим напрямком діяльності дипломатів була культурна дипломатія, підтримка співвітчизників за межами країн походження діаспор, які здебільшого зосереджувалися на культурологічних ініціативах.

Безумовно, у діяльності далеко не усіх консулів була присутня культурологічна та історіографічна складова. Консулами ставали люди різного статку, рівня освіти, свідомості. Іноді цей статус особа розглядала лише як почесний, що ні до чого особливо не зобов'язує. Виконання ж культурологічних завдань могли брати на себе лише особи з певною ментальною установкою і гуманітарним світоглядом, а також високого рівня відповідальності перед країною, а часто – і цілим народом, якщо йшлося про більш-менш національно однорідну державу, якій вони мали служити.

Перші автори праць з історії південноукраїнських земель, зокрема Одеси, спиралися на працю французького консула у Тифлісі Жака Франсуа Гамбі (1763 – 1833) – опис його подорожей чорноморським узбережжям,

що був виданий у Парижі в 1826 р. Опис містив й історичні відомості. Звичайно, тифліський статус Ж.-Ф. Гамбі не дає йому «право» вважатися першим південноукраїнським консулом, який був безпосередньо залучений до місцевого історичного процесу. Натомість такою особою можна вважати Фелікса Лагоріо (1781 – 1857) – негоціанта, представника аристократичного генуезького роду, віце-консула королівства обох Сицилій, а потім Австрійської імперії, який на початку XIX ст. осів у Феодосії. Він відомий як батько видатного живописця, учня та помічника Івана Айвазовського Лева Лагоріо. Відомо, що Ф. Лагоріо серйозно ставився до своїх основних обов'язків – налагоджувати торговельні зв'язки між Італією та Російською імперією, зокрема з Кримом. У 1809 р. він разом з

двома іншими особами подав феодосійському градоначальнику проект заснування у Феодосії транзитної торгівлі на зразок одеської та комерційного суду. На початку 1810-х років Ф. Лагоріо був директором Феодосійської страхової компанії.

Напевно, заняття історією Тавриди було зумовлено його бажанням обґрунтувати модерні економічні ініціативи. У 1828 р. в «Одесском вестнике» він опублікував статтю про історію торгівлі у Тавриді. Це була частина праці на цю ж тему, що була опублікована – як і ця стаття, французькою мовою – у 1830 р. в Одесі. У 1830 – 1850-х роках Ф. Лагоріо написав чотири статті про історію Феодосії, але вони залишилися у рукописах. Через тривалий час після смерті італійця викладач одеських гімназій, талановитий історик Петро Оси-

пович Юрченко переклав твори Ф. Лагоріо з французької на російську мову під назвою «Чотири доби з історії міста Феодосії» та опублікував їх в одному з томів «Записок» Одеського товариства історії та старожитностей (ОТІС). Публікації перекладу твору П. Юрченко супроводив великою ґрунтовною передмовою. Головним чином, у цій передмові одеський історик зосередився на запереченні правоти Ф. Лагоріо в його критиці князя М.С. Воронцова за, начебто, неврахування інтересів Феодосії. Цей погляд Ф. Лагоріо перейняли і деякі сучасні П. Юрченку феодосійські історики – отже, питання залишалося актуальним.

Завершення першої половини XIX ст. було позначено видатною історіографічною подією: виникненням Одеського товариства історії і старожитностей, що було першим товариством такого типу не лише у південноукраїнському, але й у загальноукраїнському масштабі. Членами товариства були низка дипломатів: в Одесі це О. Стурдза (у відставці), а решта відстоювали інтереси Російської імперії за кордоном: віце-консул у Генуї Є. Беццо, консули у Смірні Ф.А. Іванов та К. Мострас, консул у Ніцці С. Чихотин, віце-консул в

Краєвид Тифлісу. Репродукція із замальовок французького консула у Тифлісі Жака Франсуа Гамбі

Александрії В. Залеман, серетар консульства у Смірні С. Рогаля, консул у Бургасі М. Гартінг.

Водночас членами ОТІС були головні герої цієї статті – консули, тобто представники іноземних щодо Російської імперії держав. Яків-Віктор-Едуард Тетбу де Маріньї (1793 – 1852) походив з родини французького генерального консула. У 1820-х роках він здійснив подорожі на Кавказ, Балкани, до Малої Азії. Свої спостереження він опублікував, що викликало зацікавлення багатьох вчених. Своїм дійсним членом його обрало Паризьке географічне товариство, Амстердамське та Афіньське наукові товариства. У 1830 р. король Нідерландів призначив його консулом до Одеси. Він і надалі після цього мандрував і публікував історико-топографічні дослідження Чорноморського та Азовського узбережжя. Низка з них була оприлюднена на сторінках «Записок» ОТІС, одним з перших членів якого він був. Видання однієї з праць дослідника та дипломата вже сучасними вченими свідчить про їх непересічність. Кілька його статей було опубліковано в газеті «Одесский вестник».

Представник видатного одеського роду Де Рібасів, племінник адмірала Йосифа де Рібаса, Михайло Феліксович Де Рібас (1807 – 1882) був неаполітанським віце-консулом в Одесі з 1826 р., спочатку при неаполітанському консулі, своєму батькові Феліксі. Сім років М. Де Рібас прожив у Неаполі. У 1845 – 1854 роках був генеральним консулом Неаполя в Одесі. Окрім цього, був цензором Одесь-

кого комітету іноземної цензури, директором Одеської міської публічної бібліотеки (1868 – 1882), редактором французької версії провідної південно-української газети «Journal d'Odessa» (1854 – 1875). Водночас він служив при генерал-губернаторі по відомству Міністерства іноземних справ. Як і декілька інших представників роду, він був великий аматор історії, що було відповідно оцінено ОТІС, яке обрало його своїм дійсним членом. У 1870-х роках він опублікував свої спогади про візит до Одеси неаполітанської королеви Марії-Кароліни. Водночас він був автором низки суто історичних нарисів. Головним із них є його праця у 1834 р. – «Нарис про місто Одесу» італійською мовою. Твір тривалий час зберігався у рукописі в Неаполітанському архіві, адже був спеціально написаний та подарований уряду Королівства обох Сицилій. Лише у 1988 р. праця була опублікована. Натомість широкознаними були його статті в одеській пресі: «Історія міських плантацій та саду» (1871), «Роздуми одеського старожила з приводу чуток про чуму» (1879), «З минулого одеського театру», «Ще про Й.М. де Рібаса» (1881).

Уродженець одного з німецьких міст Отто Блау (1828 – 1879) отримав вищу освіту в Галльському університеті на кафедрах богослов'я і філософії та на факультеті східних мов і в Лейпцігському університеті. З 1850-х років і до самої смерті він присвятив себе дипломатичній кар'єрі: був аташе та віце-канцлером посольства Прусії у Константинополі,

генеральним консулом місії Прусії у Трапезунді та Сараєво. Нарешті, у 1872 – 1879 роках вже як досвідчений дипломат він був генеральним консулом місії Німецької імперії в Одесі, що було заснована у 1871 році. Останні роки консульства О. Блау припали на важкий період війни між Російською та Османською імперіями. О. Блау виконував у цей час важливу посередницьку місію. Але несподівано для усіх він застрелився на Приморському бульварі, приєднавшись до одеського «клубу істориків-самогубців» – П. Юрченка, Р. Заузе, І. Бондаренка. Похований в Одесі.

Одеська газета залишила вражаючий опис причин самогубства консула. За версією журналіста, О. Блау мав відправитися до Астраханської губернії, ураженої чумою. Але замість нього відправився віце-консул, який обіцяв повернутися через три тижні, аби його замінив О. Блау. Але він затримався. О. Блау вважав, що його колега помер, і винуватив себе, наважившись на крайнощі, залишивши вдовою дружину та без батька – чотирьох дітей.

Ще до приїзду в Одесу О. Блау був відомий як автор низки праць з орієнталістики та етнографії, нумізматики, бо був колекціонером та нумізматом. 14 листопада 1873 р. О. Блау було обрано дійсним членом ОТІС. Він описав східні монети із зібрання музею товариства. У «Записках» товариства була опублікована його стаття на цю тему. Під час перебування в Одесі О. Блау видав велику працю у Берліні у 1877 р. про Боснію та Герцеговину

з описом своїх мандрівних вражень. Смерть О. Блау була зустрінуто розлогим некрологом у «Записках» ОТІС, проте його автор не був зазначений – найвірогідніше, це міг бути М.М. Мурзакевич. Некрологіст дуже високо оцінив як моральні, так і наукові якості німецького вченого та дипломата. Ні автор некрологу, ні його сучасний біограф В.В. Скрипник не зазначають доволі важливого факту одеського періоду його біографії: участі в археологічних з'їздах. Власне, під час перебування О. Блау в Україні на території Російської імперії відбулося два з'їзди: київський у 1874 р. та казанський у 1877, а також підготовчий етап проведення наступного, тифліського, з'їзду. У київському з'їзді О. Блау брав участь як делегат від Одеси, а в казанському він участі не брав. Натомість на ім'я попереднього комітету з організації тифліського з'їзду одеський професор Ф.К. Брун на початку 1878 р. надіслав листа, в якому наводив перелік запитань, запропонованих до розгляду О. Блау.

О. Блау визначив шість питань та пропозицій: „1. З якого пункту берегу війська Ксенофонта вперше побачили Евксинське море; 2. Чи не можна точно визначити місцевість, яку займала давня афінська колонія на схід від Требізонда; 3. План резиденції Комнінів та Елінського міста Требізонда на підставі існуючих руїн; 4. Який був новий грецький діалект з рисами давньої вимови та якою була сфера його поширення; 5. Походження колоній так званих «Кромлі» (греків за походженням, які сповідують

іслам); 6. Дослідити у маловідомих околицях Требизонда та Керазонда питання про національність місцевого населення, скласти перелік власних імен сіл, гір, річок і т.п.».

Ще один дипломат, який залишив відчутний слід у розвитку історіографічного процесу – Іван Георгійович Вучина (1833 – 1902). Він був багатим купцем, членом багатьох установ та товариств, зокрема Грецького благодійного товариства, завдяки чому тривалий час він був однією з найпомітніших постатей громадського життя Одеси. Головною його посадою тривалий час був статус грецького консула в Одесі. Консульство значилося за місцем його будинку на вулиці Пушкінській. Найбільшу популярність він здобув тим, що у 1871 році заснував щорічну премію за російськомовні драматичні твори. Лауреатів визначала колегія професорів історико-філологічного факультету Новоросійського університету. Аналогічну премію для грецьких поетів він заснував в Афинах. 25 січня 1884 року І. Вучину обрали дійсним членом ОТІС. Членом ОТІС був також його брат Олександр, який жертвував у музей товариства цінні античні артефакти.

Як зазначав автор некролога про І. Вучину, видатний одеський історик, професор кафедри російської історії Новоросійського університету Олексій Іванович Маркевич, «для Товариства І. Вучина був корисний, як пожертвами пам'ятників старожитностей, так і тим, що сприяв полегшенню у перевезенні археологічних предметів із Греції та на грецьких суд-

нах». Історик і сам отримав від І. Вучини підтримку, найвірогідніше – матеріальну. Інші джерела дозволяють конкретизувати внесок І. Вучини у розвиток ОТІС.

У 1887 р. ОТІС звернулося до І. Вучини з проханням розіслати три примірники звіту товариства за 1886–1887 роки, видання про 50-річний ювілей товариства: Константинопольському грецькому філологічному товариству; Афіському археологічному товариству, члену ОТІС Різо-Рангаві; в Іерусалим дійсному члену архимандриту Антоніну.

Віце-консул Італії в Одесі з 1902 р. кавалер Сільвіо Коцціо (1857 – 1927) влітку 1914 р. перебував у відрядженні в Італії, де представив президенту Лігурійського товариства історії маркізу Чезаре Імперіале свою роботу «Історичні нотатки про панування генуезців у Криму та короткі замітки про походження міста Одеси та його італійської колонії» (так і не була надрукована), за яку на виставці в Мілані 1906 р. отримав золоту медаль. Заступником С. Коцціо був професор італійської мови Новоросійського університету Джованні Сперандео. Під час свого відрядження 1906 р. до Риму у журналі «Rivista d'Italia» він опублікував працю «Gli italiani nel Mar Nero. La colonia di Odessa».

Консул Сербії в Одесі, купець Гугон Семенович Суппичич був одним із чільних діячів «Слов'янського товариства Святих братів Кирила та Мефодія». Виступаючи з публічними лекціями, він історичні приклади використовував для

обґрунтування своїх панславістських поглядів. Уродженець острова Мальта Едвін-Вільям Каруана у 1908 – 1919 роках був віце-консулом Британської імперії у Херсоні і одночасно мав повноваження турецького консула. Він був знаним колекціонером мистецьких творів, періодично влаштовував виставки своєї колекції у Товаристві шанувальників витончених мистецтв Херсона, де у 1914 р. першим очолив новостворений Музей витончених мистецтв, та як меценат надавав допомогу Херсонському музею старожитностей, очолюваний Віктором Гошкевичем – наприклад, музей одержав у подарунок три чорнолакові канфари. У 1912–1913 роках Е. Каруана подарував музею кредитний білет 1863 року, срібний перстень із дорогоцінним каменем, знайдений на Кубані, старовинний сталевий меч. Найбільший внесок консула у поповнення колекції музею полягав у тому, що він придбав для нього колекцію російських медалей у кількості 179 одиниць – копії, що були виготовлені у Санкт-Петербурзькому монетному дворі. У 1914 р. Е. Каруана подарував музею справу про розлучення миколаївського обивателя 1859 року. У 1915 р. Е. Каруана подарував бібліотеці Херсонського музею витончених мистецтв тритомну працю професора К. Вермана «Історія мистецтв усіх часів та народів». Виконував Е. Каруана і природну для дипломата комунікативну функцію. У квітні 1913 р. він перекладав на англійську мову пояснення В. Гошкевича для швед-

ського гостя Херсонського музею, природознавця Олофа Гіллінга. «Спадкоємцями» Ф. Лагоріо як великого аматора старовини наприкінці XIX – на початку XX ст. у Криму були французькі консули Полідор Вакье та Луї Бертрєн. Негоціант П. Вакье (? – 1891) був першим французьким консулом у Севастополі (призначений у 1883 р.). Деякий час він мешкав в Одесі, а після Кримської війни переселився до Криму разом із батьком П'єром, який втік туди від судового переслідування. Саме у контексті батькових авантур ми вперше «зустрічаємо» Полідора разом із його братом Альфонсом у досить своєрідному контексті. Разом із декількома подільниками П'єру Вакье вдалося добитися дозволу на відновлювальні роботи після війни у Криму. Проте, як виявилось, він шукав скарби, грабував могили англійських офіцерів часів Кримської війни, чим викликав неабиякий скандал. До цієї «справи» він долучав і синів.

Невідомо, як ці акції вплинули на відповідні зацікавлення його сина, але він став на шлях справжнього дослідника старожитностей. Він зібрав цінну колекцію монет та медалей. Нумізматична колекція французька складалася з 1007 монет. П. Вакье був дійсним членом ОТІС та Таврійської вченої архівної комісії (ТВАК). В одному з томів «Известий» ТВАК він опублікував свою невелику статтю про систему літочислення Херсонеса. Раптова смерть не дозволила йому завершити роботу над ще однією статтею для цього видання – про моно-

Порт Геленджик (Натухай, Черкесія (1818). Репродукція з книги «Мандрівка до Черкесії». Автор – консул Його Величності Короля Нідерландів в Одесі Яків-Віктор-Едуард Тетбу де Мариньї

грами на херсонесських монетах.

Решта відомих нам праць П. Вакье були опубліковані французькою мовою. Консул підтримував контакти як з місцевими, кримськими, істориками (Карлом Косцюшко-Валюжиничем), так і з одеськими та московськими. Зокрема, у 1887 році він подарував Історичному музею Московського археологічного товариства античний мармуровий надпис, який він придбав у Севастополі. Деякі гіпотези аматора його колеги вважали занадто сміливими, а тому піддавали сумніву.

17 січня 1912 р. французького віце-консула у Криму Луї Бертрена (1852 – 1918) одноголосно обрали дійсним членом ТВАК. Він також виконував обов'язки турецького та іспанського віце-консула. У Криму разом з батьками він опинився ще у дитинстві, але невдовзі вони повернулися у Францію, де Л. Бертрен отримав освіту. Наприкінці 1880-х років він переїхав до Одеси, а потім до Криму, де його батько жив разом зі своєю дружиною – княгинею, донькою колишнього керченського градоначальника князя З. Хер-

хеулідзе. Кілька років Л. Бертрен прожив у маєтку княгині поблизу Судак. Звідси і його творчий псевдонім – Луї де Судак. На початку 1890-х переїхав до Феодосії, де й прожив до кінця своїх днів. Був нагороджений французьким, турецьким та російським орденами.

Л. Бертрен – автор численних кримознавчих нарисів популярно-белетристичного змісту, переважно опублікованих у французьких виданнях, звичайно французькою мовою. Книга Л. Бертрена «Мандрівка Кримом» була видана у Парижі. Важливо, що праці Л. Бертрена відзначалися позитивним ставленням до кримських татар.

Історіографічний процес охоплює не лише дослідження з історії чи безпосередню діяльність істориків, а й проблеми, пов'язані з циркулюванням та функціонуванням історичної пам'яті, реалізації історичної політики. Консули на території Південної України були залучені до цього процесу як особи, котрі були уповноважені своїми державами сприяти охороні могил співвітчизників.

Йдеться, передусім, про кримську, конкретніше – севастопольську, ситуацію.

Після Східної війни 1853 – 1856 років в околицях Севастополя було багато поховань французів та англійців, що грабувалися. У 1859 р. британський віце-консул у Феодосії капітан Р. Кліппертон оглянув декілька британських цвинтарів Криму. Про поганий стан цвинтарів він повідомив британському консулу у Керчі серу Д. Елдріджу, який доповів про це міністру іноземних справ Великої Британії лорду Д. Расселу, він уже звернувся з протестом та вимогою до Олександра II. Ці та інші зусилля призвели до облаштування трьох цвинтарів – британського, французького та італійського, нагляд за якими було доручено консулам. Зокрема, багато для збереження британського цвинтаря зробив С. Харфорд, французького – Луї Ге, якого у 1915 р. урочисто поховали на цьому ж цвинтарі. До того ж Л. Ге сприяв поверненню до Севастополя з Франції дзвону Херсонеского монастиря, що був під час війни вивезений як трофей. У 1911 р. із Севастополя в Італії за сприяння севастопольського консула Олександра Мошетті були перепоховані рештки італійських генералів Ломармора і Монтевекіо.

Усі ці акції впливали на історичну пам'ять сучасників, були важливим досвідом примирення пам'ятей – проблеми дуже актуальної і тепер.

У 1919 – 1920 роках низка консулів відіграла велику роль у порятунку фахових істориків, професорів Новоросійського університету, від комуністичної розправи. Передусім, йдеться про грузинського

консула О. Ушверідзе. Деякі консули забезпечували евакуацію людей, серед яких були історики, котрі тікали від розлючених комуністів з Криму та Одеси.

Традиції використання історії як бекграунду для дипломатії та політики у діяльності консулів мали своє продовження у подальші часи. Так, нещодавно був опублікований меморандум італійського консула в Одесі у 1930-х роках Карло Бардуцці, в якому наведено історичні відомості про Одесу та її італійські колонії. Переносьячись у наші часи, вкажемо на те, що більшість проєктів написання та видання історій діаспор Південної України, організація відповідних конференцій і т.п. не обходиться без підтримки працівників місцевих дипломатичних представництв. Особливо активними є грецькі, болгарські, німецькі, румунські, ізраїльські дипломати, які продовжують традицію, започатковану їхніми попередниками, котрі діяли у південноукраїнських містах у XIX – на початку XIX ст. і були або повноправними учасниками історіографічного процесу як автори історичних, хоча й аматорських праць, членами історичних товариств, або як високоосвічені та ідейні люди сприяли історичному аспекту культурної дипломатії.

(Повний текст статті, анотації та посилання дивіться на сайті <http://uaforeignaffairs.com/>)

Олександр МУЗИЧКО,
кандидат історичних наук, Одеський національний університет імені Мечнікова

Нові факти про визнання у 1921 р. Республікою Аргентина Української Народної Республіки

Визнання Республікою Аргентина Української Народної Республіки – добре відомий факт в українській історіографії. Аргентина була на той час єдиною країною Американського континенту й останньою, яка 5 лютого 1921 р. *de jure* визнала УНР вільною і незалежною державою. Цей факт базується на трьох основних документах, досі відомих лише у копіях, зокрема скриптурних та у перекладі українською мовою.

Йдеться про лист французькою мовою посла Аргентини у Франції Марсело Торкуато де Альвеара президенту української делегації на Паризькій мирній конференції графу Михайлу Тишкевичу від 3 березня 1921 р. про визнання урядом Аргентини УНР, лист іспанською мовою міністра закордонних справ та культів Аргентини Оноріо Пуейрредона очільнику української делегації на Паризькій мирній конференції від 31 березня 1921 р. про визнання його урядом УНР та додаток до цього листа – скриптурна завірена копія постанови уряду Республіки Аргентина від 5 лютого 1921 р. за підписами президента республіки Іполіто Ірігоєна та в.о. міністра закордонних справ та культів Пабло Торелло про визнання УНР державою вільною і незалежною. Обидва листи і додаток надійшли до Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Парижі

– 7 березня та 8 травня 1921 р.

Місцезнаходження оригінальних документів невідоме, а їхні численні скриптурні копії та фотокопія листа Посла зберігаються нині у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у фонді 3696 “Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки”, в якому сформовані дві справи щодо Аргентини – № 447 і № 488 другого опису. Всі три документи після надходження їх до Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Парижі були перекладені українською мовою, а лист міністра разом із додатком до нього – ще й французькою.

Окремі документи були опубліковані. Зокрема, В. Трембіцький оприлюднив у вигляді факсиміле оригінального додатку до листа міністра (завірена скриптурна копія постанови уряду Республіки Аргентина від 5 лютого 1921 р.), але при цьому не вказав місце зберігання документа. Ймовірно, документ друкувався за однією з ксерокопій, що розійшлися серед українських емігрантів. До того ж автор помилково визначив його як “урядове письмо”, яким президент Аргентини повідомив дипломатичне представництво УНР у Парижі про юридичне визнання Української Республіки. Це наводить на думку, що автор, хоч і знав про над-

ходження цього документа у вигляді додатка в Париж, але не був ознайомлений із справжнім супровідним листом від 31 березня 1921 р.

Кілька років тому виявлялося, що у родинному архіві перекладачки Лідії Крюкової-Качуровської, українки за походженням, громадянки Аргентини, нині мешканки Мюнхена (Німеччина), зберігаються ксерокопії оригіналів трьох названих документів. Донька відомих українських художників – Бориса Крюкова (1895 – 1967) та Ольги Гурської (1902 – 1975), Лідія Крюкова-Качуровська народилася у Києві до війни. Її сім'я восени 1943 р. залишила Київ і через Львів, Краків емігрувала на Захід. У 1944 – 1948 рр. родина мешкала у м. Гмундені в Австрії, а в 1948 р. переїхала до Аргентини, оселившись у Буенос-Айресі.

Ксерокопії оригінальних документів про визнання Аргентиною УНР з'явилися у родинному архіві пані Лідії на початку 1950-х рр. Їх подарував її матері – Ользі Гурській – один із знайомих українських емігрантів, яких багато мешкало того часу в Аргентині.

Походження документів

Оригінальні документи мали походити з архіву Надзвичайної дипломатичної місії (далі НДМ) УНР у Франції, оскільки

Іполіто Ірігоєн

вони адресувалися голові названої місії та надходили на її адресу. НДМ УНР у Франції діяла спочатку як Делегація УНР на Паризькій мирній конференції з січня 1919 р. Делегація мала статус Надзвичайної дипломатичної місії до Франції. Першим головою місії у ранзі президента був Григорій Сидоренко, колишній міністр пошти і телеграфу УНР в уряді В. Голубовича, наступним, за постановою Ради Народних Міністрів (далі РНМ) УНР, затвердженою Директорією 16 липня 1919 р., – граф Михайло Тишкевич, колишній очільник дипломатичного представництва УНР у Ватикані, який приступив до виконання своїх обов'язків у Парижі 31 вересня 1919 р.

Час та обставини ліквідації НДМ УНР у Франції в історичній літературі залишилися поза увагою дослідників. Відомо, що НДМ УНР у Франції діяла найдовше – до початку 1930-х рр., але називалася

Михайло Тишкевич

вже просто – Місія УНР у Парижі. При цьому треба зазначити, що місія у першій половині 1920-х рр. переживала сильну фінансову скруту – можливо, навіть деякий час не працювала. У другій половині серпня 1921 р. голова місії О. Шульгин через брак коштів планував звільнити її співробітників, а у вересні 1921 р. закрити місію. У листі до Симона Петлюри від 11 серпня 1921 р. з приводу цього він болісно наголошував на наслідках ліквідації місії: “Закриття ж Місії в Парижі – це смерть УНР на міжнародному полі!”. І прохав терміново вислати кошти.

У 1929 рр. архів НДМ УНР у Франції (можливо, його частину) придбав у приватної особи на ім'я «Коссовський» Російський закордонний історичний архів (далі – РЗІА) у Празі (1923 – 1945). Роком раніше, 1928 р., така ж доля спіткала архів (або його частину) Делегації УНР на Паризькій мирній конференції. Можливо, він теж був придбаний РЗІА у того ж Коссовського. Не виключено, що це міг бути один масив документів, розділений, зокрема, на два архіви. У 1945 р. обидва архіви у складі фондів РЗІА потрапили до Москви, де нині зберіга-

ються у Державному архіві Російської Федерації.

Оскільки серед українських емігрантів на початку 1950-х рр. були розповсюджені ксерокопії оригінальних документів про визнання Аргентиною УНР, можемо зробити висновок, що оригінали були вилучені з цього архіву – ймовірно, ще у 1920-х рр. кимось з працівників НДМ УНР у Франції.

Передумови та обставини визнання урядом Аргентини УНР

Спираючись на дослідження Б. Галайчука, В. Трембіцького, В. Головченка та В. Сергійчука, тезисно окреслимо ті передумови, які сприяли визнанню УНР Республікою Аргентина:

- з кінця XIX ст. в Аргентині сформувалася значна громада українських колоністів, які своєю працею, культурою позитивно зарекомендували себе у новій державі;
- від 1908 р. Аргентина мала в Російській імперії на території України два консульства – в Одесі (генеральне) та Миколаєві, які діяли до 1917 р., тому нова постала країна на цій території не була *terra incognita* ні для політиків, ні для капіталу, ні для компетентних у міжнародних справах державних чиновників Аргентини;
- 15 вересня 1919 р. Грузія була визнана Республікою Аргентина. Відтоді у Міністерстві закордонних справ УНР зародилася ідея домогтися визнання серед країн і Американського континенту, зокрема США, Канади, Аргентини і Бразилії, де проживали

численні українські громади;

- замирення з Антантою, що відбулося через підписання Варшавського договору (21.04.1920) та встановлення дипломатичних взаємин УНР з Польською Республікою, яку визнали країни Антанти, посприяло визнанню України нейтральними державами.
- непересічна постать тодішнього президента Аргентини Іполіто Іріोजना, послідовного прихильника демократії, захисника права народів на самовизначення.

Налагодження дипломатичних контактів з Аргентиною почалося з посольства УНР у Берліні. За даними Б. Галайчука, послу Аргентини 5 травня 1920 р. було вручено вербальну ноту, яка інформувала аргентинське посольство у Німеччині про підписання Варшавського договору (21.04.1920) та наводила текст першої статті договору. В. Трембіцький доповнював, що наприкінці ця нота містила прохання посольства УНР про визнання суверенності України.

Безпосередньо прохання про визнання Аргентиною незалежності УНР та її уряду було висловлене президентом Делегації

Марсело Торкуато де Альвеар

УНР на Паризькій мирній конференції графом М. Тишкевичем, який на той час виконував обов'язки голови НДМ УНР у Франції, у вербальній ноті від 15 січня 1921 р. на ім'я посла Аргентини у Франції Марсело Торкуато де Альвеара. Витяг з цієї ноти опублікував у перекладі з французької мови Б. Галайчук, який з 1949 р. мешкав у Буенос-Айресі та, ймовірно, натрапив на цю ноту в архіві Міністерства закордонних справ Аргентини. Оскільки на сьогодні це єдиний відомий текст названої ноти, дозволимо собі його процитувати: “Різні нові держави, відірвані від колишньої Росії, мали честь та приємність дістати визнання від Аргентинської Республіки. Дозволю собі звернутися до Вашої Ексцеленції з проханням Вашої підтримки для визнання Вашим урядом незалежності України, яку вже визнала де факто Апостольська Столиця, Польща, Фінляндія, Естонія, Литва та Грузія, як теж визнання протибольшевицького українського Уряду генерала Петлюри. Шляхетні традиції Вашої батьківщини та далекозорість і справжнє вольєрство (дослівно: лібералізм), якими визначається уряд Вашої Ексцеленції, дають мені основу сподіватися, що моє прохання буде прийняте прихильно”.

Майже через півтора місяці посол Республіки Аргентина у Франції М.Т. де Альвеар привітав у листі від 3 березня 1921 р. президента Делегації УНР на Паризькій мирній конференції графа М. Тишкевича з визнанням його урядом України вільною державою. А 31 березня

1921 р. так само на ім'я М. Тишкевича був направлений поштою лист з Міністерства закордонних справ та культів Аргентини за підписом міністра О. Пуейредона, що підтверджував визнання України державою вільною і незалежною на підставі декрету уряду Аргентини від 5 лютого 1921 р. Копія названого декрету додавалася. Обидва листи М. Тишкевича не застали, бо, залишивши місію, він виїхав з Парижа 15 лютого 1921 р. Справа налагодження перших дипломатичних контактів з Аргентиною через її посольство у Франції випала НДМ УНР в Парижі, тоді як всі питання із встановлення дипломатичних відносин з Аргентиною вирішував уряд УНР, перебуваючи на той час на території Польщі у м. Тарнові.

Заходи уряду УНР щодо організації дипломатичного представництва в Аргентині

Перебіг подій після надходження названих листів до НДМ УНР в Парижі відповідно 7 березня та 8 травня 1921 р. детально описав В. Головченко. Дозволимо собі їх коротко переказати, доповнюючи новими фактами.

7 березня 1921 р., в день отримання листа від посла Аргентини у Франції М.Т. де Альвеара, в.о. голови НДМ УНР у Парижі М. Шумицький переслав скриптурну копію листа до Міністерства закордонних справ УНР у Тарнові. Наступного дня, 8 березня, М. Шумицький був прийнятий послом Аргентини у Парижі де Альвеаром, про що одразу письмово доповів міністру МЗС (9.03.1921). У рапорті він

повідомив, що посол запропонував йому "...допомогу в справі визнання України Бразилією". З цього він робив висновок: "З визнанням України Бразилією ми будемо автоматично визнані цілою південною Америкою і всіма їх дрібними Республіками – як Болівія, Колумбія, Венесуела і т.ин.". Отримавши цей рапорт, міністр закордонних справ А. Ніковський 14 березня доручив О. Шульгину, який напередодні приїхав у Париж і приймав справи місії, передати послу Аргентини подяку від уряду УНР, а 15 березня особисто доповів Симону Петлюрі про визнання Аргентиною УНР. Наступного дня, 16 березня, С. Петлюра доручив міністру МЗС А. Ніковському вжити відповідних заходів для захисту інтересів УНР в Аргентині. На що 4 квітня МЗС УНР направило керуючому справами Директорії лист для донесення С. Петлюрі з проханням призначити радника НДМ УНР в Парижі Миколу Андрійовича Шумицького дипломатичним представником УНР в Аргентині. Його головним завданням передбачалося встановлення і закріплення відносин між урядами обох країн та поширення своєї дипломатичної діяльності на Бразилію "...для можливого скорого добуття визнання Української Народної республіки і цією державою". 9 квітня 1921 р. був підписаний наказ МЗС УНР за № 51 про те, що "...п. Шумицькому Миколі доручається виконання обов'язків «Повіреного в Справах» УНР при Уряді Республіки Аргентини з дня «1-го» квітня 1921 р.”.

На засіданні Паризької мирної конференції

Ще до офіційного затвердження М. Шумицького повіреним у справах УНР в Аргентині МЗС УНР була проведена інтенсивна підготовча робота з організації дипломатичного представництва в Аргентині. Так, М. Шумицький 23 березня 1921 р. отримав дипломатичний паспорт за підписом міністра закордонних справ А. Ніковського як повірений у справах УНР при уряді Республіки Аргентина. У паспорті прохалося "...всі українські та закордонні війська та цивільні власті допомагати п. М. Шумицькому в його проїздах чи граничних переходах". Разом з тим М. Шумицькому було видано уповноваження МЗС, за яким він мав "...виконувати обов'язки «Повіреного в Справах» Української Народної Республіки при уряді Республіки Аргентини [...] боронити права і інтереси УНР та її громадян перед зазначеним Урядом", а також провести відповідну роботу щодо визнання УНР іншими державами Південної та Центральної Америки. Однак через два тижні вищеназвані документи – дипломатичний паспорт та уповноваження на вимогу МЗС від 6 квітня 1921 р. були відкликані назад. Аргументація була такою: "Зазначені документи, відповідно

вистилізовані, будуть видані Вам Міністерством після остаточного вирішення питання дипломатичного представництва УНР в Аргентині Радою Народних Міністрів УНР". Це сталося 9 квітня 1921 р.

А поки ці документи не були відкликані, М. Шумицький 24 березня, після надання повноважень, подав міністру закордонних справ А. Ніковському рапорт, в якому виклав своє бачення завдань, напрямів діяльності та структури українського дипломатичного представництва в Аргентині. До завдань, зокрема, належала "...організація і об'єднання тих українських сил, котрі знаходяться на теренах цілої південної Америки", що мало сприяти визнанню України іншими державами Американського континенту. У наслідку М. Шумицький бачив визнання України Бразилією, що автоматично приведе до визнання України Болівією, Колумбією, Чилі, Перу, Венесуелою: "Коли буде досягнуто визнання України цілою південною Америкою, можливо буде перейти до центральної Америки, в котрій головну роллю грає Мексика. А коли і це буде досягнуто, то визнання нашої Республіки З'єднаними штатами північної Америки не буде мати жодних сумні-

вів”.

31 березня на ім'я голови місії у Парижі О. Шульгина міністр закордонних справ А. Ніковський направив листа, в якому повідомляв про намір уряду призначити М. Шумицького “...керуючим справами нашого майбутнього дипломатичного представництва в Аргентині” і прохав з'ясувати з аргентинським послом справу обміну представництвами між обома урядами. Згодом, у травні 1921 р., М. Шумицький мав зустріч з послом Аргентини у Франції де Альвеаром, про що він звітував 11 травня С. Петлюрі. На зустрічі з послом йшлося про українську імміграцію до Аргентини. Посол повідомив про можливість надання земельних ділянок переселенцям і обіцяв посприяти у вирішенні питання безкоштовного переїзду українських емігрантів до Аргентини, адже квиток коштував 70 тис. польських злотих. 31 травня 1921 р. посол Аргентини де Альвеар надіслав О. Шульгину підтвердження про акредитацію М. Шумицького як повіреного у справах УНР в Аргентині, однак до Аргентини М. Шумицький так і не виїхав. Перебуваючи весь час у Парижі, де працював архітектором, він навіть у липні 1922 р. все ще вважався повіреним у справах УНР в Аргентині.

На цьому, по суті, справа завершилася. Значний брак коштів уряду УНР, втрата ним державної території і ще більш примарне її повернення після невдачі Другого зимового походу Армії УНР (жовтень – листопад 1921 р.), все більш непевне становище уряду УНР у Польщі після підписання Ризького мирного договору (18.03.1921) між Польщею

та РСФРР і УСРР, яким, власне, визнавався уряд Радянської України, – все це унеможливило направлення та утримання дипломатичного представництва УНР в Аргентині. До таких висновків дійшли дослідники, які вивчали питання визнання УНР Аргентиною. Так само їх розділяє автор даної публікації.

З іншого боку, про що не знали співробітники МЗС УНР, уряд Аргентини вичікував з офіційною публікацією декрету від 5 лютого 1921 р. про визнання УНР незалежною державою, що надавало йому таким чином юридичної сили. Публікація урядових постанов в “Офіційному бюлетені Республіки Аргентина” (*Boletín Oficial de la República Argentina*, далі ОБРА) зазвичай вважалася формальною справою, адже багато з них публікувалися із запізненням від кількох днів до кількох місяців, а то й більше. Наприклад, Республіка Аргентина визнала цілу низку нових країн, що утворилися в Європі після Першої світової війни внаслідок розпаду Австро-Угорської та Російської імперій. Декрети про їхнє визнання публікувалися в ОБРА з різним інтервалом у часі. Але були випадки, коли декрети про визнання деяких країн з політичних міркувань не були опубліковані в ОБРА, що не завадило проте через один – два роки вичікування і покращення політичної кон'юнктури встановити з цими країнами дипломатичні стосунки.

Аргентина, крім України, визнала Фінляндію (10.05.1918 р., опубліковано в ОБРА 16.05.1918 р.), Польщу (4.07.1919 р., опубліковано – 12.07.1919 р.), Грузію (15.09.1919 р., опу-

бліковано – 19.09.1919 р.), Чехословаччину (15.09.1919 р., опубліковано – 19.09.1919 р.), Австрію (18.11.1919 р., опубліковано – 13.12.1919 р.), Вірменію (3.05.1920 р., опубліковано – 25.06.1920 р.), Угорщину (10.09.1920 р., опубліковано – 28.09.1920 р.), Естонію (10.01.1921 р., опубліковано – 30.03.1921 р.), Литву (14.03.1921 р., не опубліковано, 16.08.1923 р. призначено віце-консула до тодішньої столиці Литви Ковно), Югославію (13.12.1921 р., не опубліковано, 2.04.1924 р. призначено надзвичайним посланником повноважного посла в Австрії) та Латвію (28.03.1922 р., опубліковано – 9.02.1923 р.).

Тому, не чекаючи публікації в ОБРА декрету про визнання України, посол Аргентини у Франції приймав українських представників, підтвердив акредитацію повіреного у справах УНР в Аргентині – це свідчило про те, що Республіка Аргентина тримала для України двері відчиненими, очікуючи на кроки з її боку, зокрема прибуття дипломатичного представника. Можливо, що приїзд до Буенос-Айреса повіреного у справах УНР протягом кількох місяців або й більше після підписання декрету спонукав би уряд Аргентини до завершального кроку – публікації в ОБРА декрету про визнання незалежності УНР. Зважаючи на перелічені вище обставини, які унеможливили відкриття представництва УНР в Аргентині, цей декрет так і не був опублікований в ОБРА, що, однак, як свідчить приклад Литви та Югославії, не заважало налагодженню дипломатичних стосунків.

Прийняття урядом

Аргентини 5 лютого 1921 р. декрету про визнання УНР незалежною державою було великим успіхом української дипломатії з огляду на втрату державної території та діяльність уряду УНР в екзилі відтоді, коли останні частини армії УНР залишили свою територію, відійшовши за Збруч на територію Польщі (21.11.1920). На жаль, цей дипломатичний успіх уряду УНР в екзилі з об'єктивних причин розвинути не зміг, а для українських емігрантів, які мешкали в Аргентині до і після Другої світової війни, акт визнання урядом Аргентинської Республіки УНР, хоч і не опублікований, був предметом гордості як і за свою Батьківщину, так і за країну, що їх прийняла.

(Повний текст статті, анотації та посилання дивіться на сайті <http://uaforeignaffairs.com/>)

Тетяна СЕБТА,
кандидат історичних наук, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України

Автор висловлює глибоку подяку перекладачу Лідії Крюковій-Качуровській (Буенос-Айрес – Мюнхен) за надані документи про визнання Аргентиною УНР та їхній переклад, а також за доброзичливу допомогу в роботі над цією статтею українцям з Аргентини – Тамарі Галайчук, Юрію Іваніку та Юрію Данилишину, співробітникам Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАНУ д.і.н., проф. Валентині Піскун і к.і.н. Валентину Кавунику.

Християн Раковський як очільник Наркомату закордонних справ УРСР

Діяльність Х. Раковського як голови Наркомату закордонних справ УРСР аналізувалась в історичній літературі як складова частина його політичної й державницької діяльності головою уряду радянської України, але окремо зовнішньополітична складова, як самостійний і дуже важливий напрям такої діяльності, ще не була предметом наукового дослідження. Ми намагаємось вперше, на нових, ще не введених до наукового обігу, архівних матеріалах, зокрема українських, проаналізувати цей напрям діяльності Х. Раковського.

Загальновідомо, що він був направлений до Харкова рішенням ЦК РКП (б) у січні 1919 р. із завданням подолати т.зв. «урядову кризу» та очолити радянський уряд в Україні. На початку березня, на III всеукраїнському з'їзді рад Х. Раковський офіційно (а не за рішенням ЦК – М.С.) був обраний головою Ради народних комісарів УРСР і народним комісаром закордонних справ. Але ще до свого обрання наркомом закордонних справ УРСР він почав формувати апарат НКЗС, запросив до Харкова своїх старих знайомих – болгарську революціонерку Анжеліку Балабанову з проханням очолити в НКЗС відділ міжнародної пропаганди і В. Оболенського, який працював у відділі пропаганди ВЦИК РСФРР. Слід зазначити, що запрошення подібного роду «пропагандистів» пояснюється тим, що в Україні, під час гро-

мадянської війни, зовнішньополітичні функції НКЗС УРСР були вельми специфічними і переплітались з намаганням радянської влади втручатись у внутрішні справи інших держав, про що яскраво свідчить наступний документ від 23 квітня 1919 р.: «...відділ міжнародної солідарності в даний момент зосереджує свою роботу на координації іноземної діяльності, включаючи контроль над різними комуністичними угрупованнями». Сам Х. Раковський визнавав: «Іноземна пропаганда буде здійснюватися наркоматом закордонних справ, на чолі якого знаходжусь я».

Перші спроби розгорнути «пожежу світової революції», прибічником якої був Раковський, пов'язані з подіями в Угорщині, де весною 1919 р. була проголошена радянська влада і куди намагався направити Червону армію для здійснення цих планів. Він також пропонував «організувати» похід на Бессарабію і Буковину, з'єднатися з радянською Угорщиною, створивши «спільний фронт» проти Румунії, за що був критикований Леніним – за «самостійність щодо його намірів проти Румунії». За словами ізраїльської дослідниці Дори Штурман, «самостійність» українського керівництва в розумінні Леніна були «гріхом і провинною».

Х. Раковський належав до тих політичних діячів, які під впливом власного досвіду і характеру та з політичних міркувань

намагались певною мірою «модерувати» деякі диктаторські манери більшовиків, бажаючи представити міжнародній спільноті радянську владу як цивілізовану. За час перебування Раковського при владі Харків, за словами Б.І. Ніколаєвського, «належав до числа найбільш ліберальних регіонів Радянської Росії». Як нарком закордонних справ Х. Раковський активно добивався визнання радянської України зарубіжними державами, звернувшись 2 квітня 1919 р. до зарубіжних консулів у Харкові з нотою, щоб вони в 10-денний термін дали відповідь: «...чи погоджуються їх уряди офіційно визнати УРСР і чи є вони дійсно офіційними представниками своїх урядів, чи готові їх уряди надати можливість представникам УРСР прибути на їх територію з метою відстоювання її інтересів».

Введення «продрозверстки» та інших заходів «військового комунізму», «червоний терор» призвели до погіршення внутрішньої ситуації в Україні, що спонукало отамана селян Григор'єва виступити проти радянської влади. А генерал А. І. Денікін, в червні 1919 р. розгорнувши наступ на Москву, зайняв Єкатерінослав і Харків, а війська Директорії – Київ, що спонукало Раковського і очолюваний ним уряд евакуюватись до Москви, де замість Раднаркому УРСР заснувати Всеукраїнський революційний комітет.

Після того, як денікінські війська були розбиті, Раковський у лютому 1920 р. повернувся до Харкова, а Всеукрревком знову був замінений Раднаркомом під його головуванням. Як і раніше, Раковський очолив також і Наркомзаксправ. На початку 1920 р. однією з головних зовнішньополітичних проблем його уряду, який поступово втрачав ознаки суверенності і фактично все більше ставав місцевим представництвом Москви в межах України, стали відносини з Польщею. Це було пов'язано з тим, що назрівала війна між Польщею і Росією. Військові дії почалися у квітні та відбувалися, головним чином, на українській території. 18 квітня Раковський звернувся із закликом до населення Східної Галичини створити Червону армію і приєднатися до України. Спочатку хід військових подій був сприятливий для поляків, але незабаром Червона армія перейшла в контрнаступ. Щоправда, її похід на Варшаву зірвався через авантюристичність планів і помилки радянського військового і політичного керівництва, але у жовтні 1920 року був підписаний прелімінарний мир, а наступного місяця з Криму були вибиті війська Врангеля.

Закінчення громадянської війни на території України і розпочатий у 1921 р. перехід до нової економічної політики визначив спроби українського уряду, його голови

та керівника зовнішньополітичного відомства зайняти більш автономну позицію в галузі міжнародних зв'язків стосовно Москви. Звісно, мова не йшла про будь-які самостійні кроки або, тим більш, особливий зовнішньополітичний курс, але спроба встановлення своїх власних міжнародних зв'язків все ж простежується. Про це свідчить, зокрема, один примітний документ – протокол засідання політбюро ЦК КП (б) У від 4 серпня 1921 р., на якому було розглянуто питання про українські закордонні місії. Рішенням політбюро Раковському було доручено затвердити у Москві положення щодо представників УРСР у зарубіжних російських місіях.

Х.Г. Раковський змушений був часто втручатися, протестуючи проти дій офіційних осіб РРФСР, коли їх великодержавні амбіції ставали занадто вже помітними. Таким був, наприклад, випадок з торгпредом України в Польщі, котрий повідомив голові Раднаркому в лютому 1922 р., що, незважаючи на домовленість з Росією про переважання українських інтересів у цій країні, не дивлячись на очевидну необхідність взаємного

інформування, торгпред РРФСР, по суті, ігнорує представництво України. Якось нотка недовіри лунала в телеграмі Раковського Чичеріну, датованій ще 5 лютого 1921 р.: «Чи відправлена була моя нота німецькому уряду? Прошу розпорядитися, щоб мені повідомляли про подальший напрям моїх нот, що передаються через Москву».

Прагнення до певної «суверенізації» простежується у спробах закріпити взаємини України з низкою держав міжнародними правовими актами. У кінці червня 1920 р. Раковський телеграфував Чичеріну, аби той передав урядам Латвії та Фінляндії, що права і привілеї громадян цих країн на території Росії не будуть поширюватися на Україну до того часу, поки вона не отримає офіційного визнання з боку цих країн. Такого роду заяви були зроблені також щодо Естонії та Грузії.

З метою надання Наркомзаксправу України статусу найвищої державної установи в даній сфері управління у першій половині 1921 р. було розроблено і в червні того ж року затверджено положення про НКЗС УРСР. Як голова Раднаркому і нарком закордонних справ Х.Г. Раковський докладав чималих зусиль для встановлення і розвитку торговельних та інших економічних зв'язків із зарубіжними країнами.

Раковський стежив за переговорами, які вели торгпреди України за кордоном. Найбільшою активністю відзначався торгпред в Німеччині Ю.С. Новаковський, який підписав влітку 1922 р.

угоду з британським акціонерним товариством «Палей-Лібер» про оптову торгівлю на Україні і підготував тоді ж документацію до створення німецько-англійсько-українського банку. Добре знаючи позицію Раковського, Новаковський просив його втручання, аби не допускати затримок в ратифікації торговельних угод.

Німці активно цікавилися можливими сільськогосподарськими концесіями на території України, але некомпетентність партійно-радянських чиновників заважала впровадженню багатьох ініціатив Раковського. Все ж деякі концесійні та інші господарські угоди вдавалося укласти і приступити до їх реалізації, спираючись на високу зацікавленість багатьох західних фірм і життєву необхідність для реанімації економіки України. Особисто Раковський склав проект концесійного договору на шахти Донецького басейну з британською фірмою Кенворта, вів переговори з представником американського єврейського комітету «Джойнт» І. Розеном, дозволивши йому у липні 1922 р. організацію кредитного банку для постачання дешевого кредиту сільськогосподарським і ремісничим кооперативам України незалежно від національності.

У тих межах, у яких Х.Г. Раковський, як керівник зовнішньополітичного відомства, мав змогу проявляти хоча б малу ступінь автономії, він звертав особливу увагу на розвиток відносин України з сусідніми країнами.

Сприятливий розвиток російсько-турецьких від-

носин дозволив Раковському поставити питання про самостійне оформлення взаємозв'язків з Турецькою республікою. З ініціативи Раковського наприкінці 1921 року до Анкари була направлена українська місія на чолі з М.В. Фрунзе, який став заступником голови українського уряду. Делегація перебувала у Туреччині понад два місяці. 21 січня 1922 р. Фрунзе підписав разом з представником турецького уряду Юсуфом Кемаль-беєм договір про дружбу і братерство між УРСР і Туреччиною, який був високо оцінений Раковським як найбільш значний дипломатичний документ, самостійно підписаний представником його уряду. У телеграмі турецькому міністру закордонних справ від 25 січня 1922 року він писав: «Український уряд буде вважати своїм першим завданням розвивати і зміцнювати у подальшому в усіх відношеннях дружні зв'язки з Туреччиною. Я дозволю собі також висловити глибоку подяку турецькому уряду за той щирий і теплий прийом, який українська надзвичайна місія на чолі з Фрунзе знайшла як в колах турецького уряду, так і в широких колах турецького народу». Через кілька місяців Раковський спеціальним листом попросив українського торгпреда в Константинополі виконувати і політичні функції з питань репатріації, інформації і т.д. Коли ж у травні 1922 року до Харкова прибула турецька делегація, Х.Г. Раковський спробував проявити максимум гостинності. Він написав особистого листа в Наркомзовнішторг, запропонував-

ши «терміново віддати розпорядження про видачу» зі складів «необхідної кількості кращих вин» у зв'язку з «улаштуванням обідів...».

Вельми напруженими були взаємини України з Румунією, перш за все у зв'язку з питанням про Бессарабію. Накладався й особистий момент – румунське минуле голови українського уряду. Щоправда, у вересні 1922 р. передбачалися переговори у Харкові. Раковський писав тоді, що «...найбільше в укладанні миру з Румунією зацікавлена Україна, з котрою стикається територія Румунії». Але переговори так і не було розпочато через формальну непоступливість обох сторін. І пізніше власних переговорів з Румунією уряд Раковського не вів, але активно брав участь у вирішенні питань, пов'язаних з цією країною, московським Наркомзаксправом. Незважаючи на те, що представником України на переговорах з Румунією Раковський призначив Ю.М. Коцюбинського – відомого дипломата, сина одного з найбільших українських прозаїків кінця XIX – початку XX ст., суттєвої нормалізації відносин з Румунією, однак, не відбулося. У 1922 р. Раковський написав брошуру про Румунію, сповнену неприязню до правлячих верств цієї країни, що містила, зокрема, спогади про те, як він був висланий з Румунії на початку століття і як соціалістичні сили вели

Зустріч Х. Раковського з О. Стамболійським у Генуї (1922 р.)

боротьбу проти його вигнання.

Х.Г. Раковський уважно стежив за розвитком подій у Болгарії, тим паче, що у нього на батьківщині у 1919 р. утворився уряд масової селянської партії Болгарського землеробського народного союзу (БЗНС) на чолі з Олександром Стамболійським. З комплексу документів видно, що Раковський ставився з явною симпатією до свого іменитого співвітчизника і його справи, що зумовило значно активніші спроби українського уряду встановити нормальні відносини з Болгарією, ніж дії Москви – нерішучі та мляві. Водночас основна увага була зосереджена не тільки на встановленні нормальних міждержавних відносин, але й на репатріації солдатів та офіцерів антибільшовицьких армій, значна частина яких після закінчення громадянської війни опинилась на болгарській території.

Як нарком закордонних справ Х.Г. Раковський

отримував найрізноманітніші доповіді та повідомлення про стан і події в Болгарії з якими уважно ознайомлювався. Наприклад, на доповіді М.Н. Волинського, відрядженого до Болгарії на початку 1922 р. для закупівлі насіння, є цікаві помітки і підкреслення, зроблені Раковським з приводу БЗНС, політики уряду Стамболійського тощо. Раковський всіляко сприяв відрядженню до Болгарії посадових осіб для організації закупівель продовольства, медичної допомоги голодуючим в Україні у 1921 р.

Дуже цікаві, пов'язані з болгарами, документи, зміст яких виходить за межі тільки ставлення до Болгарії і свідчить також про прагнення українського лідера дотримуватися подоби суверенітету. У телеграмі та записці голові української дипломатичної місії в Москві Ю.М. Коцюбинському (липень 1921 р.), відправлених за дорученням Раковського, містилось

прохання з'ясувати, чи звільнений болгарський підданий Різів, заарештований, за відомостями Раковського, через непорозуміння, і сприяти звільненню іншого болгарина – Н. Піперкова, заарештованого на квартирі Різова. Пильну увагу до Болгарії Раковський проявляв і в наступні роки, про що свідчать численні аналітичні доповіді про становище в цій країні, які збереглися в архівних фондах Раднаркому і Наркомзаксправ України.

Докладались зусилля і для встановлення нормальних міждержавних відносин України з прибалтійськими державами. Збереглась телеграма Раковського, адресована заступнику наркома закордонних справ Росії Л.М. Карахану від 15 грудня 1920 року, але призначена для передачі українським діячам Е.І. Квірінгу і О.Я. Шумському, які перебували в Ризі: «Очікую результати ваших вчинків (дій, бо у Раковського – болгаризм: у рукописах його статей і листів болгаризми зустрічаються досить часто. – М.С.) перед урядом Латвії, а також перед представниками інших балтійських держав, що знаходяться в Ризі, щодо встановлення нормальних політичних і економічних відносин між УРСР і вищезгаданими республіками... За дорученням з'їзду рад я буду в Москві і розраховую отримати там більш повні відомості від товариша Шумського».

Значно меншою мірою простежуються за документами взаємини українського уряду та його голови з Польщею після закінчення війни 1920 р. Загалом потне листування було пов'язане з перебуванням на польській території емігрантського уряду Української народної республіки. У квітні 1921 р. Раковський надіслав особисту ноту міністру закордонних справ Польщі Сапезі, в якій, нагадуючи про взаємні зобов'язання не втручатися у внутрішні справи, стверджував, що польський уряд порушує це зобов'язання, допустивши і підтримуючи в м. Тарнуві «дивний уряд, позбавлений території і влади», і вимагав його негайного розпуску.

Х.Г. Раковський підтримував також зв'язки з російськими представниками в головних європейських країнах і з громадськими діячами цих країн. Описи дипломатичних пакетів, що надходили до Харкова, рясніють вказівками на адресовані йому послання з Берліна, Лондона, Рима, Стокгольма та інших європейських столиць. Раковський проявив ініціативу у відновленні дипломатичних відносин Росії та України з Німеччиною. Відповідну пропозицію німецькому уряду було направлено Україною 22 січня 1921 р. Збереглась телеграма Раковського до московського Наркомзаксправу від 16 лютого 1921 р., в якій висловлювалась думка про необхідність поступок німцям. Водночас він, однак, домагався, щоб німецький уряд дав згоду на автономну діяльність українського підрозділу в складі передбачуваного повпредства

РРФСР: «Якщо це буде досягнуто, це вже є де-факто визнання за нами права самостійного представництва». Раковський вважав також за необхідне, щоб уряд Німеччини не тільки політично, а й формально порвав зв'язки з петлюрівською організацією (йшлося про розташовану частково на німецькій території емігрантську Директорію Української народної республіки на чолі з С.В. Петлюрою), причому цей розрив повинен бути «нотифікованим німецьким урядом».

Проте позиція німецького уряду щодо радянської влади в Україні поки що не змінювалась з моменту її відновлення у 1919 р, коли він відмовився видати уряду Раковського заарештовані у Німеччині 448 млн марок колишньої української влади (Скоропадського і Петлюри) на тій підставі, що Україна стала частиною території Росії. Дана тоді Раковським офіційна телеграма про здійснення його урядом самостійної влади в межах України суттєвого впливу не справила. Його продовжували розглядати як підлеглого РРФСР.

Простежувались і можливості встановлення українсько-італійських офіційних відносин. Повпред Росії в Італії В.В. Воровський 11 листопада 1921 року писав Раковському з Риму: «Якщо нам все-таки вдасться підписати договір, то бажано встановити прямі зносини з Вами».

Явно «конфедералістська» позиція Раковського з питання про міжнародні зв'язки України була проявом його загальної, поступово визріваючої концепції необхідності визнання

національних і державних прав радянських республік як суб'єктів міжнародних правовідносин, що входила у все більшу суперечність з позицією більшості в ЦК РКП (б). Наскільки можна зрозуміти з наявних мізерних документів, Ленін при цьому займав якусь проміжну, центристську, позицію, хоча, по суті, був ближче до великодержавного курсу Сталіна, Держинського, Орджонікідзе та інших, ніж до «конфедералістів» Раковського, Мдівані тощо.

Тож не дивно, що у 1922 році, під час підготовки до юридичного об'єднання радянських республік, Раковський вперше став відкрито опонувати курсу більшості. Зіткнення це було безпосередньо пов'язане з функціонуванням зовнішньополітичних відомств. На початку січня 1922 року в Наркомзаксправі РРФСР виникла ідея об'єднання інших радянських республік як автономних на засадах їх входження до РРФСР. 10 січня Г.В. Чичерін виклав цю ідею в листі секретарю ЦК В.М. Молотову. 26 січня була утворена комісія ЦК у складі І.В. Сталіна, Г.В. Чичеріна і Х.Г. Раковського, яка повинна була провести ліквідацію наркоматів закордонних справ радянських республік, окрім, звісно, РРФСР, а потім підготувати їх офіційне входження в Росію. Несподівано ця ідея зустріла гостру опозицію Раковського. Він розмовляв з Леніним, Троцьким, Сталіним, аргументовано виступав як проти ліквідації зовнішньополітичних відомств республік, так і, тим більше, проти ліквідації хоча б формально суверенних держав. 28 січня

він направив лист членам політбюро з розгорнутою програмою взаємовідносин республік в умовах нової економічної політики і міжнародних відносин на основі збереження їх незалежності. Дотримуючись цієї лінії, Наркомзаксправ України підготував великий меморандум (лютий 1922 г.) до обговорення питання про можливе об'єднання республіканських зовнішньополітичних відомств, в якому показував недоцільність цієї необдуманної та шкідливої для республік акції.

Комісія ЦК залишилася мертвонародженою – вона так жодного разу і не зібралася. А 22 лютого, неначе підводячи ризику під цим планом, повинажні представники України, Білорусі, Азербайджану, Вірменії, Грузії, Бухари, Хорезму і Далекосхідної республіки підписали в Москві протокол про надання РРФСР права захищати їх інтереси на конференції в Генуї.

13 квітня 1923 р. Х.Г. Раковський як голова Раднаркому і нарком закордонних справ України звернувся з посланням до голів зарубіжних місій, котрі перебували в Харкові, в якому повідомлялося про передачу СРСР права на проведення всіх міжнародних відносин України. Сталося це практично напередодні зняття Раковського з обох займаних їм відповідальних державних постів.

Михайло СТАНЧЕВ,
доктор історичних наук,
професор, іноземний член
Болгарської академії наук,
завідувач кафедри нової та
новітньої історії
історичного факультету
Харківського національного
університету імені
В.Н. Каразіна

Щоденник члена української дипломатичної місії до США Ілька Борщака за 1919 – 1920 роки як джерело до історії дипломатії доби Української революції 1917 – 1921 років

Частина III

27/VIII 1919

Вістки про здобуття Києва

5/IX 1919

Тишкевич почав свою кар'єру в Парижі тим, що офіційно через Гаваса заявив про угоду України (Петлюри) з поляками і румунами. Румунії він залишає подібно загладі Бессарабію, а про Польщу щось плутує. Що це значит? Чи дісно відтинення Галичини? А Шелухин, що він робить в Парижі? Кость Левицький дуже схвилюваний і довго говорив мені сьогодні про «зраду».

Найчорносотінніша фр[анцузька] часопись «La Libre Parole» на чолі якої стояв колись Дрюмон, теоретик анти-семітизму, пише від 26/VIII під пером якогось віконта de Guichen`a. «Мій видатний друг граф Мих[ихайло] Тишкевич дав інтерв'ю де з всім авторитетом, який надає йому його ім'я (граф !) і важне соціальне становище (я думаю, десятки тисяч десятин...) вважає, що тільки // інтимний союз Польщі и України може забезпечити абсолютну безпечність першої» (не сомніваюсь) и ... «стосунки з Україною для Польщі питання життя чи смерті». Ну а Україна! І це Укр[аїнська] Нар[одна] Респуб[ліка] представились в Парижі. О ma tête ! ... (кілька слів не прочитано) ...

Київ відібрали Денікинці у галичан; чутки, що це навмисно. У Кранца розлучені проти галичан. Сумно і гидко сидіти тут і не знати, що робиться. Одна втіха – книги.

10/IX 1919. Видень. Hotel «[Kaiserin] Elisabet»

В «Crois», органи французьких попів є інтерв'ю з Тишкевичем. Ось деякі уривки «не можна сказати, що наші селяни ненавидять поляків, але правда почувають себе иньшої раси». «У фракту и навіть деякі партії робили гру Німеччини» (це натяк на Гізо. Ну і подякують же його радикали !). Найбільш цікаво, що прохає надсилати на Україну... французьких попів.

В «Temps» від 8/IX є декларація Олекс[андра] Шульгіна. «Єдиний спосіб упорядкувати Східну Європу це взяти реальну боротьбу з больш[евиками], підтримуючи національні держави, які утворилися навколо Сов[єтської] Росії. Треба, щоби Франція і Антанта визнали Україну».

«Matin» від 6/IX друкує офіціозну передову про Петлюру і Денікіна «побіда українців біля Києва, як вона дійсно мала місце – зобов'язана Денікінові». Далі Matin радить Антанті помирити Ден[ікіна] з Петл[юрою] і утворити з України оплот для відбудови єдиної Росії, а політику самостійності «Stérile et funeste» кинути. Merci. Під такою статтею міг би підписатися і бл[аженої] пам[яті] граф Берхейм (1841 – 1910) – німецький державний і громадсько-політичний діяч, дипломат, в кінці XIX ст. коротко працював у посольстві Німеччини в Санк-Петербурзі, дотримувався виразно проросійських поглядів. Його син, Й. Берхем (1881 – 1961), у 1918 р. працював помічником посла Німеччини в Києві).

XXX

29/X 1919. Бухарест «Grand hotel»

Сьогодні зранку приїхав в Бухарест, де перший раз. Типовий Кишинев, брудний з порохом, поїхав в город на трамваї і зранку бачу земляка. Він також пізнав – та воно не важно було, бо ми говорили з Т[атьяною] М[ихайівною] по українськи. Якийсь тип з гетрами «а украинци, как же, всех знаю в Каменци. Все истари мои друзья». Потім дізнався, що це якийсь був денікінський, шпик під іменем Тульчинський. Принаймі в легальному паспорті. З великим трудом улаштувався в готелі і поїхав до Мацієвича ((1873 – 1942) – державний і громадський діяч, учений-аграрник, належав до УРДП. Член Української Центральної Ради. В 1918 р. входив до складу української делегації на мирних переговорах з РСФРР. У 1919 р. – міністр міжнародних справ УНР, в 1919 – 1923 рр. – голова дипломатичної місії УНР в Румунії. З 1923 р. – на еміграції в Чехословаччині). Вони живуть в доброму цілому домі, бо тут в склад // місії. Мацієвич прийняв мене досить сухо: у нього вже був Єреміїв. Прямо комедія – в Римі вважали, що я «інтрикую» проти Антоновича, а тут, що я його захісник. Справи, каже Мацієвич, чудові. Ну як же, казав же мені Антонович, що ніколи не бачив більшого оптиміста ніж Мацієвича. Прийшов при мені якийсь німець до Мацієвича і він мені каже «Скажіть йому, що я не говорю по німецьки», Тоді німець переходить на фр[анцузьку] мову. Роздратований

М[ацієвич] звертається до мене «та що я повинен розмовляти на чужих мовах»...

... Ох хуторяне. А це ж місцевий стовп с[оціал]-ф[едералістів] (УПСФ) – ліберально-демократична партія, утворена влітку 1917 р. з частини членів Української демократично-радикальної партії та Товариства українських поступовців. Первісно стояла на засадах автономії України в складі Російської федерації. Голова партії – С. Єфремов. С.І. Борщак помиляється, бо Петлюра не належав до УПСФ), найпоганішої укр[аїнської] партії і Петлюри. Секретарем у Мац[ієвича] Терпен, брат Наташи. Тут недавно проїхав Голіцинський.

4/XI 1919. Хотин – стародавня українська земля,
а нині румунсько-укр[аїнська] границя – Жванець.

Ми виїхали з Черновиць. Зранку жидівською балагулою (назва кінного візка і, відповідно, візника), як в старі часи. Єремій, Марголін виїхали раніше на авто. Їхати холодно і незручно. Якось не віриться, що ось тиждень передній був в wagon-lit європейського експреса. Балагула побачивши «своїх» починають плакатися над їх горькою долею «під циганами». «Гірше ніж під царем» (виїхали з Хотина), «а що коли прийде до нас оця Україна?» – питає. Години в 4 – на півтемно, вже прибули в Хотин. Грязь і слякоть. Їдемо по брудному містечкові до жандармерії, бо тут вже Азія і поліцай панує над всім. Жандармерія, вона ж і митниця міститься в паршивій хибарі на горі. Ташим туди речі з Тат[яною] Мих[айівною]. Я по мимо волі вертаю на Дністро, де видно Жванця – Україна. Ясно бачить українського вартового.

Врешті входимо в хибарку. Урядовець є румун в високій кучмі, звичайно, на жадній мові окрім румунської не розмовляє. Розмовляю з ним на волапоці (*Тут суміш мов. Волатюк – штучна мова, створена 1879 р. німцем Й. Шлеєром*) з латинських, французьких і російських слів. Тут перше мій дипломат[ичний] пас не робит жадного вражіння, хоча, здається, в Бухаресті дістав всі перепустки. 2) Тат[яна] Мих[айівна] нервнечіє, я успокоюю її собі, а урядовець дивиться підозріло. Розкриваю свої папки – і переглядаю письмово. Особливу увагу звертають, звичайно, на папери, а їх у мене, як завжди, багато (листи сховав). Урядовець кличе якогось пана, перекладника. Він бере паспорт кидає пильним оком і каже, нічого небезпечного не має. Нарешті перекладчик ніби про себе, каже «Думаєте, легко мне, под этими иродами, черт бы их побрал. И когда это все кончится». Роблю вид, що не чув. Нарешті ми вильні. Знов ташимо вниз валізи і доходимо до Дністра – місце переправи. Тут зустрічаємо Марголіна, Єремїва, яких вважали вже давно на тому березі. Вони мали «accident» з автомобілем. Тут же і Лебеф, старий знайомий по подорожі з Бухаресту в Чернівці. З другого берегу ще якийсь човен. Ми садимось в човен і поволі пливемо.

На середині Дністра наш візник каже «Україна». Човен, що йшов з другого берегу порівнявся з нами – в ньому якісь військові в нашій новій уніформі. На раз чую німецьку мову. «Herr Quartiermeister». Дивлюсь, Лебеф розмовляє по-німецькому з військовими в човні (потім довідався, що це був наш генерал Курманович (1876 – 1945) – військовий і громадський діяч, генерал-хотар УГА, командир групи «Жовква», згодом групи «Південь» і I корпусу УГА. У 1919 р. – державний секретар військових справ ЗУНР, генерал-квартирмейстер штабу Головного Отамана Армії УНР. Далі – на еміграції в Австрії, Німеччині, активний діяч громадського життя. Після Другої світової війни арештований в Австрії радянською контррозвідкою і помер в ув'язненні) з Галицької Армії (регулярна армія ЗУНР, створена у листопаді 1918 р., з листопада 1919 – Українська Галицька Армія, після січня 1919 р. діяла в складі Дієвої Армії УНР, далі в складі Збройних сил Півдня Росії (листопад 1919 – січень 1920), в складі регулярних частин Робітниче-Селянської Червоної Армії як Червона Українська Галицька Армія (ЧУГА) (січень – квітень 1920), припинила існування у травні 1920 р.) Французький офіцер на Дністрі перекинувся по-німецьки з укр[аїнським] генералом! ... Мабуть, ніколи в житті не забуду цю переправу – була лунна ніч і так яскраво світилася вода, по якій ми плили поволі. Навколо надзвичайно тихо і я думав скільки ці води бачили на своєму житті, скільки тут пролилось козацької крові. Походи 17 віку, Хотин, Кам'янець, все це пробігало в думках.

Але ось Жванця (Ідеться про м. Жванець). Комендант вже наш на горі: знов ташимо речі. Але на цей раз вони здаються такими лехкими. Навколо укр[аїнська] мова. Входимо. Комендант галицький старшина, дисциплінований, дивиться на нас і чемно вказує, де можна переночувати. Але живемо в часи «політики» і старшина не може утриматись, проводить мене і тихо питає «ну як справи за кордоном». І в очах його читаю сум і надію. Що йому скажу? «Добре йде справа». Обличчя його засяяло... Бідні... чи ніякі такі бідні герої й щасливі... Виходимо, але ще нічого, є ще наша митниця. Урядовець, який не мав в загалі багато праці, задоволений, що може проявити активність – шукає. У мене немає нічого, але у Т[етяни] М[ихайівни] знаходить пару нових черевик і тут же кладе мито – на стамиські гроши незначна сума. Врешті ночеємо в якійсь жидівській хибарі; подають сало, білий хліб, чай. Господиня, стара жидівка [з] сумними очима як завжди. Починаю з нею обережно розмову. В часи революцій найкращий барометр це обивателі, але наша революція навчила людей бути стриманими «Щось каже всі були тут і більшовики і українці» і все. Питаю про Проскуров і тут вся стриманість упала «Ой, пане – все це по-українськи – що там було! Який погром! Бога нема на цих людях, а слава Богу прийшли галичане і завели порядок. Галичане в Жванцях в великій повазі.

7/XI 1919. 18/XI 1919 Видень

Бачив «Temps» від 4 с[ього] м[ісяця] де Шарл Риве (французький журналіст, 1917 р. працював в Росії як представник газети «Temps», згодом певний час перебував при Збройних силах півдня Росії. Вважався фахівцем з «російського» питання), «фаховець» в російських питаннях освітлює «Українську справу» в дусі Валуєвського «не було, не має і не буде», а між тим Риве єсть «поважним» журналістом. Що ж тоді мають писати «не поважні»?

19/XI 1919 Видень

В часописах є вістки про авдиенцію Андрія Левицького у Пилсудського – орієнтація на Польщу йде повним ходом. Треба прийняти, що ця зрада соборности не є особистою справою лише Петлюри, а підтримана формально чи фактично, а особливо психологічно майже всей еміграцією тут в Відні. Всі лають галичан, а де хто (не хочу навіть виписати імена) прямо каже «так і потрібно їм, нехай поляки їх проучат». Декаденс моральний повний; а добре – питав я цього політика – чи Ви певні, що поляки змогли б відбудувати Україну.

– Змогут з допомогою Антанти.

– А чому Ви думаєте, що Антанта стоїть за це?

– Маю певні відомости...

Передивляючись останні номери «Temps» читаю від 11/ XI про Україну: «Український» режим не має політичної догми подібно більшовикам. Він не має ні духу пропаганди, ні системи. Це врешті відродження середньовічної Січі. Як в неї псевдо-Уряд кочує то в Києві, то в Житомирі, то Винниці, Проскурові, Станіславові, Кам'янці. Як в неї цей українізм не прагне жадним чином утворити продуктивний кляс, а тільки *depossedes* і жити на кошт усіх *depossedes*. Вони скінчить як Запорізька Січ коли її сусіди будуть сильніші. Беручи на увагу що жадна ідея – окрім анархізму – не оживляє стагну масу, яка йде за вождями. Що жадний політичний, релігійний і соціальний фанатизм не існує у них. Вони залишають справу з лехкістю вже відомою в минулому при зустрічі або з більшовиками, або з поляками, як тільки знайдуться жандарми усюди. Завести порядок це гірка і сугуба правда – цьому свідок вся наша історія. Колись ідея існувала, але жалкі епігони її загубили. А ідея не родиться в оден мент, як Минерва з голови Юпітера. Та який же анархізм досі вважався гордощами нашими, навіть такий розум як старий Антонович ((1834 – 1908) – історик, археолог, етнограф, батько Дмитра Антоновича, тогочасного прем'єр-міністра УНР) симпатизував їй. Вони називають це словом «індивідуалізм». Ми маємо тільки руйнувати – в сьому всі одностайні, а ось як настає мент будувати, тоді ... як не згадайте вирши Мазепа. «Le Monde Illustré» 1/XI друкує інтерв'ю з Тишкевичем про Укр[аїну] з портретами Петлюри і його.

10/XII 1919. Рим.

Бон (1882 – 1941) – католицький священик, дипломат. За походженням фланець. 1909 р. перейшов на східний обряд і переведений в Українську Греко-Католицьку Церкву. Перебував у монастирях Галичини, польовий духівник Української Галицької Армії. 1919 р. очолив українське посольство у Ватикані. Згодом переїхав до США) має відомості, що Пет[люра] в Варшаві, де підписав декларацію, в якій зрікся з Холмщини, Волині, Галичини в користь Польщі. Як це правда, кар'єру Пет[люри] можна рахувати кінченою. Іронія долі – ті самі галичани, які привели його до влади – ось як дурні нинішні зражені, дійсно, не політика, а «воровство». В зв'язку з цим набирає значення стаття від 7/XII в «Journal de Geneve» – нашому органі, яку маю перед очима. Стаття має назву «La Tragedie» і дійсно тільки трагедією можна назвати сучасний стан нашої справи. «Ідея сучасного польського уряду це розділ України, при якому вони намітили собі добрий шматок. Він претендує на Галичину і Холмщину, поновлюючи таким чином дискусію, де залишили її німцям в Бересті-Литовському і ось Петлюра використовує дуже зручно (*sic!*) таку ситуацію і піддержку, яку знаходить навіть в поль[ській] партії Пилсудського (Польська соціалістична партія, заснована в 1893 р., одним з організаторів і доволітнім керівником був Ю. Пилсудський) – прихильної, як відомо до проекту утворення широкої конфедерації складеної під егідою Варшави (мої підкресл[еснення]). Досі звичайно прохає польську армію в Галичині включити Кам'янець в район окупації» ...

«Будучина залежить значної міри від поведінки Польщі. Бо Петлюра отримав хвилеву піддержку ціною сильних концесій, але польські консерватори, які хозя[є]ва положення нині в Варшаві і в Парижі[ській] делегації, воліли б видно зближення з російськими реакціонерами ніж співробітництво з урядом революційного походження, на який Антанта косо дивиться і який не єсть стабільним. Коли б Денікіном прийняв би більш помірковану тактику, більш ніж очевидно негайний поворот в польської політиці. Це був би тоді кінець України, яка б мала ще третього ворога, більш[овицький] імперіалізм, більш вкрадливий, але також небезпечний, як перші два.

Російські націоналізм обвинувачує Петлюру і його співчуваючих в зраді. Але обливаючи помоями Україну, ведучи проти її імпровізованих державних мужів і молодих інституцій гидку і смішну кампанію, приміняючи переслідування і мордування, реакційна партія сама кинула нову республіку в обійми тих що обогатились на кошт б[увшої] Росії така тактика навіть з погляду чисто російського була незручною і сумною, бо угода в початку була абсолютно можлива. Щоби довести до цієї угоди необхідно було послідувати шляхові Керенського (*sic!*). Україна зорганізувалася б перша. Потім після кризи партикуляризму вона б фатально повернулася б до великої спільної традиції (себто до Росії І. Б.), якою переповнене життя. Вона була б в відродженому російському світі елементом рівноваги, багатства і здоров'я. // Для цього було потрібно свій час знайти достаточну еластичну і гнучку формулу Угоди. Тоді як сьогодні завдяки помилкам обвинувачів тих, що її обвинувачують, Україна зробилася відверто сепаратистичною. Навіть роздавлена, вона не розб'ється. Щоби не стало народ буде пам'ятати.

Ось три роки як політики і журналісти поважно суперечать про існування чи неіснування України протягом 3-х років іноді идуть на смерть тисячами. Йдуть в бій без білизни, без чобіт, без амуніції і хліба. Вони знають, що в армії лютує епідемія і що досить впасти хворим або бути раненим, навіть лехко, щоби – при відсутності медикаментів – навіть вмерти. Вони залишають по за собою родини, яким загрожують найстрашніша мизерія. Вони гамували спротивлення всім гарним залицанням більшовиків, загорозами білих офіцерів, повторними атаками численні-

ших ворогів і – як добровольці – озброєних Антантою. Їх вождь Петлюра може прокламувати перед світом свій витчай і віру. Канцелярії нічого не хотят чути. Вони вперто не хочуть признати, що, коли Укр[аїна] в свій час підписала Бр[ест]-Лит[овський] мир, вона після відважно реабілітувала себе спочатку постійним спротивом, який примусів Німеччину утримувати в краю численну окупаційну армію, а потім одна стримивула стримуючи одна могутній наступ більшовиків. І все ж скрізь повторюють, що Укр[аїнська] ідея не існує, що це тільки звичайне гасло, кинуте бандою розбішаків и що всі ці селяне, жертвуючи собою, тільки послухняні наказові Берліна. Війна, потім мир затвердили багато помилок. Але чи є багато подібних цієї?

Оця цікава у всіх відношеннях стаття належить Paul // Du Bochet, тому самому, що весною інтерв'ював Грекова (1875 – 1959) – військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР, військовий міністр (1918 – 1919), Наказний отаман Армії УНР, командувач Українською Галицькою Армією (1919), потім на еміграції у Австрії. В 1948 р. арештований радянськими спецслужбами, репресований, в 1956 р. повернувся до Австрії). Під час війни він хоч швейцарець але франкофіл був при військ[овій] місії на під[івденно]-зах[ідно]ї фр[онту] і давний наш приятель. Всі в контакті з нашою місією в Парижі, здається, через Галіпа ((1887 – ?) – державний і політичний діяч, правник, дипломат. У 1918 р. – товариш міністра міжнародних справ Української держави. Член української делегації УНР на Паризькій мирній конференції. На еміграції у Франції, перейшов на радянськ[і] позиції, у 1920-х рр. був близьким співробітником І. Борщака) і тому там де пише про Польщу важно. Певно, Тишкевич стоїть за цією комбінацією. А що Шелухин! Антонович не хоче нічого казати, а, може, дійсно нічого не знає. У нас так роблять, що оден посол веде одну політику, а другий иньшу и т.д.

В англійськ[ій] консерват[ивній] «The Spectator» від 22/ XI є значна стаття про антантську політику в Росії. Журнал притілює політику підтримки Денікіна і Колчака і вважає єдиним доцільним підтримку положення «це абсолютний обов'язок» союзників допомогти їм самим полагодити їх власні справи.

11/XII 1919. Рим

Пропаганда звичайно, пропагандою. Але «ври і меру знай». Тільки що бачив листок-часопис з Парижу «Paris-Telegrammes» від 3/XII, де читаю великий абзац про Україну, даний нашою пропагандою і де бачу такий перл «в переясл[авському] тракт[аті] сказано «Україна» (sic!) повинна урядуватися власним народом і далі де є три укр[аїнських] підданця (tres subiectum ucrainian) два повинні судити 3-го. Кому потрібна ця фальсифікація. Зустрів Онацького (1894–1979) – державний і громадсько-політичний діяч, журналіст, дипломат. Член Української Центральної Ради, секретар УЦР). Я: «Слухайте, кажуть, що Петл[юра] в Варшаві». Онацький: «Цього не може бути, бо ми дали спростовання він в Білій Церкві» (!).

13/XI. Мабуть на передодні евакуації за підписом Мазепи (1884 – 1952) – державний і громадсько-політичний діяч. Член УСДРП. Міністр внутрішніх справ (1919), керівник уряду УНР періоду Директорії (серпень 1919 – травень 1920 року). З 1923 р. – на еміграції в Чехословаччині, потім в Німеччині) видано прокламацію, яку маю в італіському перекладі.

«В цей рішучий час боротьби проти жорстокого ворога (Деникин) проти ворога нашої свободи, відкрито гидку злочинну зраду. Заговор вождів Гал[ицької] Армії на чолі з ген[ералом] Тарнавським при допомозі старих галицьких реакціонерів москвофілів, під час царату допомагавши графові Бобринському, нищити Галичину. Заговор цей мав метою передати Ден[ікіну] Гал[ицьку] Арм[ію] зі всіма канонами, зброєю і скарбницею. Галицькі вожді на чом з генер[алом] Танавським передавши в свій час Київ Денікінові, зробили спробу нині предати Гал[ицьку] Армію на користь царської Росії проти укр[аїнського] народу повставшого для визволення батьківщини. Проклямацій кінчиться словами «Геть жах і вотчай, перемога буде за нами, бо ми піддані всіма (sic!) народами і в всесвітній демократії» (sic!).

14/XII 1919. Рим.

Вчора палата – перша в Європі признала формулу про визнання нових держав утворившихся на руїнах Рос[ійської] Імперії. Важний крок. Безсумнівно, багато спричинився цьому Антонович – Шебедів не менш. Цікаві вичути цього в Парижі.

Лотоцький переслав Антоновичеві копію свого протеста з приводу тусу и арешту в помешкані нашої місії. Цікаво що агентура, а це вони нині там хазяєва, зробили тус через те, «що українці мають стосунки з більшовиками». Нова історія! Цікава фразеологія Лотоцького «Україна бачить в більш[овиках] найнебезпечніших ворогів (а Денікін?) і квалі // фікує більшовиків держав[ною] зрадою». З цього виходить для читача, більшовики не є зв'язані з Москвою, як твердить наша офіційна політика, а наша внутрішня справа. Лотоцький типичний с[оціаліст]-ф[едраліст] і угодовець з Петербурга. Урядовець, мимо волі здається сказав правду.

8/XII 1919 Рим

Перший бюлетень – Савченка з додатком «Лист місцевостів на Україні, де були повстання». Між ними Ставрополь і Туапсе. Це в стилі Сидоренка, дух якого віє над делегацією. Хоч здається рекламами Тишкевича судячи по «Воли» і «Pet[it] Repub[licain]» опереджав Сидоренка: більш утончені і ще більш брехливі.

17/XII 1919. Рим.

По ініціативі Антоновича представники алложенів звернулися з листом до парламенту, і де дякують за демарш 13 грудня.

Є чутки, що Петров (1883 – 1948) – військовий і політичний діяч, генерал-хорунжий, військовий міністр у липні –

«Зовнішні справи» №12. ІСТОРИЧНІ НАУКИ

листопаді 1919 р., на час подій – товариш військового міністра. Чутка про смерть В. Петріва не відповідала дійсності) забитий в Каменці. Поляки, видно, зовсім прибрали Кам'янець до своїх рук, проте Онацький задоволений «хоч два повіта, аби не під росіянами».

Парижська делегація, видно, дістала фонди, бо бюлетень загрожує з слідуєчого року виходитиме в розширеному розмірі. «Europe Nouvelle» новий поважний франц[узський] політичний журнал містить 13 грудня статтю Fernand Le Borne про Капеллу ...vous n'aurez pas souvent l'occasion de vous offrir un tel régal d'art et surtout de voir // un chef aussi prodigieux que M. Kochitz, c'est un véritable génie».

18/XII 1919. Рим.

«Times» від 13/XII пише містить кореспонденцію з Варшави, яка з огляду на добрі джерела «Times», десь дещо зрозуміють в сучасній нашій ситуації: «Поляки роздивляють старорежимців росіян більш небезпечними ніж більшовиків ... Строго нейтральні до Петлюри, вони з жалем сконстатували зникнення укр[аїнської] армії – тампону між ними і Добров[ольчою] Армією. Навіть досі поляки ставляться дружно до укр[аїнського] уряду і те що залишилося від армії Петлюри, кажуть, що Денікін обіцяв галичанам автономну Галичину з столицею Львовом під рус[кою] протекцією. Ця вістка має лише теоретичне значення, але вона пояснює в очах поляків статут Галичини, прийнятий конференцією, згідно якому вона має за 25 р[оків] повернутись (sict) до Росії. Всі польські партії настоюють перед урядом не признавати цього статуту. Доходить, що Америка і Франція нічого не мають проти того щоби видати Галичину під постійну польську протекцію і що лише Великобританія не погоджується на це». В 1769 р. Туреччина в маніфесті писала «всі знають, що Росія осягнула такої надзвичайної могутності через брехню...».

19/XII 1919. Рим.

Антонович каже, що по його інформаціям Петлюра цілком погоджується з політикою Андрія Левицького в Варшаві. Сама Ант[анта] дивиться песимістично на справу. В угоду з поляками не віре. Вчора в Парижі на конференції дефінітивно відмежували Галичину від Буковини, поділивши між Польщею і Румунією. От так за рік Соборність України розвіялась як дим. І все цьому спричинилися самі українці – бо найбільші вороги укр[аїнської] самостійності і соборності України – це самі українці.

Я читаю «Soirées de Saint-Petersbourg» Жозефа де Местра і нахожу // у нього «Si quelque Pougatchef d'université venait à se mettre à la tête d'un parti, si une fois le peuple était ébranlé et commençait une révolution à l'europeenne, je n'ai point d'expresion pour vous dire ce qu'on pourrait craindre... Bella, horrida bella et multa nova Spumantem sanguine cerno qui «Pougat[chef] d'université» з'явився і його зовут Николай Ленін.

22/XII 1919

Деламар представив мені Бареру. Надзвичайно розум[на] людина, колишній комунар, а нині, S[on] E[xcellence] ambassadeur de France, Son Excellence. Я довго з ним говорив об укр[аїнській] справі, головне проти Денікіна. Він і сам не любить білих. Уявлену Укр[аїну], я не мало знаю. Мабуть важно було йому передати що таке Рад[янська] Укр[аїна]. Звичайно нападав за Берест. Питав про Антоновича. Велів дати визу и казав що будуть давати и иншим українцям. Коли я виходив з Palazzo Farnese я думав, що фр[анцузи] найкраще з всіх націй розположись // в Вічнім городі. Вона має ще villa Medici, найкраще завоювання Наполеона... Та яко і зрозуміло. Нема другого народу так зв'язаного з Римом. Але чи зберегут це?

1920 1 февраля

Вышел первый номер журнала «La Pologne» орган польск[ой] пропаганды. Старі знакомі. Иоаким Бартошевич голосит, что на Сході Європи ніхто крім Польщі не здібен к урядуванню і значит... в хроніці «перемови ведуться в Варшаві лише поляками і українцями». Це під рубрикою «Ukraine» а вже під «Question de Galicie orientale», що відмова союзників від акта 21/XII загальне задоволення і в Польщі. В Варшаві нині і Ніковський і Савинков. Який зв'язок з Петлюрою?

1 марта 1920

Сент Олер призначен в Варшаву, нет призначен в Мадрид.

1920 15/V

Номер Pologne весь присвячений Варшав[ській] угоді (угода між Польщею і Українською Народною Республікою, згідно з якою польський уряд визнав УНР, фіксувалися кордони між Польщею і УНР по лінії колишнього кордону між Росією та Австро-Угорщиною. Польща зобов'язувалася надавати військову і військово-технічну допомогу УНР.) «Avant d'engager leurs opérations les Polonais se sont assuré l'appui des éléments ukrainiens rebelles au bolchevisme et dont le chet est l'ataman Pétioura. Далее «Les armées polonaises à Kiev».

28/V.

Пилсуд[ський] повернув в Варшаву де випрягли коней як тріумфатора. Бачинський, теж вітав як «визволителя України».

Олександр КУЧЕРУК,
кандидат історичних наук

Деякі міркування щодо 100-річчя Революції

Сто років тому в Петрограді відбулися події (відомі під назвою Жовтнева революція), що поклали край існуванню Російської імперії. Династія Романових, поцарювавши всього 300 років, так і не змогла встояти проти як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, що дружно, кожний зі свого боку, підточували її, і вона навіки відійшла в історію.

На уламках колишнього євроазійського конгломерату відразу утворилися нові держави. Одні з них стали на шлях нормального, зрозумілого цивілізаційного розвитку – Польща, Фінляндія, країни Балтії. Інші – власне радянська Росія, згодом СРСР, втяглися в ризикований, авантюрний експеримент побудови «суспільства загального добробуту» на антиприродних, утопічних засадах, який майже через 70 років потім завершився цілковитим крахом, а для багатьох його учасників – вселенською катастрофою.

Яка доля спіткала Україну в цьому вирі подій? Яку роль було їй відведено в цьому фантазмагоричному проєкті його режисерами-постановниками, а найголовніше – що сьогодні визначає парадигму нашого розвитку після ста років від початку революції, яка досі ще триває у Москві?

У студентські роки я ретельно вивчав праці класиків марксизму. Серед багатьох постулатів та афористичних висловів авторів

цього вчення назавжди запам'яталися ленінські слова. Цитую по пам'яті: «...без подлинно свободной Украины немислима подлинно свободная Россия». Який свій, ієзуїтський смисл, засновник капітерес вкладав у це міркування, мені невідомо. Однак відомо лише одне, що з точністю до навпаки, а саме – без залежної України Москва в тому вигляді, в якому вона намагається позиціонувати себе в світовому порядку, існувати не зможе.

Як царські, так і радянські правителі (тепер – сучасна кремлівська влада) завжди розглядали Україну як своєрідний погріб із необмеженими запасами смачної їжі, як простір з мільйонами трудових резервів, а найголовніше – в разі необхідності, як передовий рубіж, де ворог повинен був обламати собі зуби, аби не вистачило сили добратися до Москви. Ось такий короткий курс вкп(б) в розділі «ленінська інтернаціональна політика».

Саме тому, відразу, захопивши владу в Петрограді, Москва попри всі ленінські мантри про «вільну Україну» та «вільну Росію» на рівні свідомості, підсвідомості та всього її генного великодержавницького апарату добре затимила, що, справді, без залежної України, без тотального контролю над її народом (навіть за рахунок його винищення в роки сталінського Голодомору), а тепер, як ми пере-

коналися, без розв'язання війни проти історичного сусіда, виставляти себе за велику державу ніяк не спроможна. А їй так хочеться! І ніби все для цього є: і «Іскандери», і «Буки», і «потужний» авіаносець «Адм. Кузнецов», і ракетно-космічні війська, і ввічливі «зелені чоловічки» – «гордість» нації початку XXI, і, врешті-решт – «кримнаш», але все одно нічого не виходить.

Можна по-різному ставитися до Ф.М. Достоевського. Трагічна доля цього геніального російського письменника – то синтез російського буття, його менталітету, загадкової т. зв. російської душі, котра (яка б не була епоха) завжди перебувала і перебуває під пильним наглядом державницького апарату.

На одному із зібрань гуртка петрашевців Достоевський читав відомий лист Белінського до Гоголя. Жандармський шпигун, якийсь Антонеллі, італієць, «вмонтований» до цього просвітницького товариства тодішньої російською спецслужбою, у звіті написав: «Федор Достоевский читал оное письмо с придыханием». Ось за це «с придыханием» письменника було засуджено до смертної кари, заміненою каторжними роботами із подальшим відбуттям поселення.

Відтоді нічого не змінилося в Білокам'яній та її околицях. Змінився час, радикально змінилося

життя та його реалії. ХХІ сторіччя стрімко увірвалося в більш-менш помірний плин історичної ходи другої половини минулого століття.

Сторіччя українського визвольного руху, який розпочався в далекому 1917 р., свідчить про те, що Україна з труднощами, але невпинно докладає вагомих, принципово важливих зусиль, аби вписатися в мінливу реальність, забезпечити свій стабільний розвиток. Наш європейський, цивілізаційний вибір – тому запорука.

Що ж до нашого північного сусіда, то я йому бажаю бути, просто бути самим собою, а не уявлятися та не пнутися до образу чогось страшного та неперевершеного, що його всі мають чомусь безтямно любити або неминуче боятися. Така модель поведінки негідна нації, яка хоче розраховувати на повагу, розуміння та підтримку з боку світового співтовариства. Час завершувати усе це збаламучування та експерименти як неоімперського, так і неорадянського спрямування, припинивши власне псевдовозвеличення за рахунок агресивної поведінки щодо близьких та далеких сусідів, бо історія, як відомо, повторюється, і друга спроба – то вже тільки фарс.

Борис ГУМЕНЮК,
Надзвичайний і
Повноважений Посол України
в Республіці Кіпр

Українсько-бельгійські відносини: співпраця в ім'я побудови нової Європи

Коли говорити про Бельгію як сучасну європейську державу, то на думку спадає кілька загальновідомих фактів. Ця країна була однією з шести держав-засновниць Європейського Союзу і НАТО, а в бельгійській столиці – місті Брюсселі – розташовані їхні ключові інституції. Для українських громадян цінності, на яких засновані ці авторитетні міжнародні інституції, є близькими, особливо коли мова йде про демократію, повагу до прав людини та її основних свобод, верховенство права, свободу слова, ринкову економіку. Зрештою, саме під такими гаслами наша нація вийшла на Революцію Гідності. Барт Сомерс, мер бельгійського міста Мехелен, визнаний у 2016 році найкращим мером світу, приїхав на київський Майдан підтримати українських громадян в їхньому прагненні до гідного європейського життя. Візити Міністра закордонних та європейських справ Бельгії Дідьє Рейндерса до України у складі делегацій керівників зовнішньополітичних відомств країн Бенілюкс та як Голови Комітету міністрів Ради Європи стали для українців потужним сигналом підтримки саме тоді, коли ми її найбільше потребували. Сьогодні, в умовах триваючої військової агресії Росії та тимчасової окупації Автономної Республіки

Микола ТОЧИЦЬКИЙ,
Надзвичайний і Повноважний Посол України в
Королівстві Бельгія, Представник України при
Європейському Союзі

Крим, Бельгія продовжує послідовно підтримувати суверенітет та територіальну цілісність України, її європейські прагнення.

Наша спільна історія

Історія дипломатичних відносин між Україною і Бельгією має доволі багато важливих віх. У 1919 році до Брюсселя було направлено дипломатичну місію Української Народної Республіки на чолі з керівником Андрієм Яковлівим. Зустріч пана Яковліва з тодішнім Міністром закордонних справ Бельгії П. Імансом ознаменувала початок діяльності української дипломатичної місії. На честь першого дипломатичного представництва УНР у Бельгії на будинку, де воно розташовувалося, було встановлено меморіальну дошку, яку 15 жовтня 2009 р. урочисто відкрив третій Президент України Віктор Ющенко. З того часу щороку, 22 грудня, у День української дипломатії, керівники українських дипмісій в Брюсселі покладають квіти до цієї меморіальної дошки.

Наприкінці XIX – на початку XX століття Бельгія була представлена в Україні консулом Яківом (Якубом) Гретером, який у 1881 році разом із гессенським інженером Філіп-

пом Мозером заснував «Чавуноливарний і механічний завод», у нещодавній історії відомий усім нам як завод «Більшовик», флагман української промисловості. Сьогодні ім'я бельгійського консула носить київський Арт-центр, який знаходиться на місці колишнього заводу.

Сучасна українська культурна дипломатія має за взірць культурну дипломатію УНР. У 1920 році Європою гастролювала «Українська Республіканська Капела», створена за ініціативи Симона Петлюри. Королева бельгійців Єлизавета, почувши спів Української Капели, залишила такий запис у пам'ятній книзі: «Мої всі симпатії на боці вашого народу, я знаю, як тяжко він здобуває собі волю».

Вражаючою є також доля та життєва позиція іншого бельгійця, Альберта Газенбрукса, який під час Другої світової війни був диктором та редактором мовлення англійською та французькою мовами на радіостанції Української Повстанської Армії «Самостійна Україна». Ризикуючи життям, Альберт Газенбрукс щодня виходив в ефір, інформуючи світову спільноту про боротьбу українського народу за свободу та незалежність.

Розпочинався кожний ефір словами: «Ви чуєте голос вільної і незалежної України!».

А. Газенбрукс повернувся з радянських таборів у 1953 році завдяки втручанню уряду Бельгії. Він продовжив розповідати правду про український визвольний рух та супротив як націонал-соціалістичному, так і комуністичному режимам. А. Газенбрукс опублікував близько 40 матеріалів у бельгійських та українських виданнях („Brugshe Courant” за 1953 – 1954 рр., „La Libre Belgique” від 2 листопада 1953р., „Гомін України” від 10 серпня 1968 р.). Українська письменниця Оксана Забужко присвятила йому книгу „Aan Komen in Brussel – Schrijvers op bezoek”, видану бельгійським видавництвом „Uitgeverij Vrijdag” у грудні 2008 року.

У 1968 році А. Газенбрукс був нагороджений „Золотим Хрестом УПА”, а у 2010 році – державною нагородою України – орденом Свободи (посмертно). До кінця життя він беріг у серці спогади про українське підпілля, підписував свої листи «Західний»

(псевдонім) та додавав «Слава Україні!».

Новітній період

Нова доба українсько-бельгійських відносин розпочалася на початку 90-х років двадцятого століття після проголошення Україною Незалежності. 31 грудня 1991 року Бельгія визнала Україну як незалежну суверенну державу. 10 березня 1992 року були встановлені дипломатичні відносини. Починаючи з літа 1992 року, в Бельгії розпочало роботу українське Посольство. Першим Послом незалежної України у країнах Бенілюкс, Представником України при ЄС та НАТО був призначений професор міжнародного права Володимир Василенко. За погодженням з українською стороною уряд Бельгії відрядив бельгійського дипломата українського походження Зенона Ковалю для сприяння у розбудові української дипломатичної місії.

Із встановленням дипломатичних відносин регулярного характеру набув політичний діалог між Україною та Бельгією. У підписаній у липні 1992 року Спільній Декларації Президента України Л. Кравчука та Прем'єр-міністра Королівства Бельгії Ж.-Л.Деана (Jean-Luc Dehaene) наголошувалося, що «відносини двох країн ґрунтуватимуться на основі дружби і найтіснішого співробітництва в ім'я побудови нової Європи».

Важливо, що у Спільній Декларації було не лише чітко визначено пріоритети українсько-бельгійського партнерства – поглиблення політичного діалогу, активізація економічних та фінансових від-

носин, а й конкретизовано бельгійську підтримку зближення і співробітництва України з Європейськими співтовариствами, Організацією Північно-Атлантичного договору, Західноєвропейським союзом та Радою Європи.

Підписання у 2014 році Угоди про асоціацію з ЄС та запровадження поглибленої та всеохоплюючої Зони вільної торгівлі Україна – ЄС відкрили абсолютно нову сторінку не лише у відносинах України з Європейським Союзом, а й з Бельгією. Відтоді саме Брюссель стає найпопулярнішим серед українських політиків, бізнесменів та культурних діячів західноєвропейським містом. Хтось уже називає Брюссель другою українською столицею. І не даремно. Статистика двосторонньої торгівлі з Бельгією демонструє високі темпи зростання. Так, у I півріччі 2017 року експорт українських товарів до Бельгії склав 148,5 млн дол. США (+74,8 % порівняно з відповідним періодом 2016 року). Одним із прикладів успішних бельгійських інвестицій в Україну є завершення будівництва та відкриття у травні 2016 року заводу корпорації Puratos в Одеській області, в побудову якого компанія вклала близько 7 млн євро.

Важливу роль у зміцненні та розвитку українсько-бельгійських відносин відіграє українська діаспора Бельгії, яка є потужною силою «народної дипломатії». Контактуючи з представниками владних структур, бізнесу, культурних, спортивних організацій, українські дипломати дуже часто

чують добрі слова про українську діаспору в Бельгії. Своєю працею, творчістю, науковими працями та багатьма доброчесними справами українська громада залучає численних друзів України. Постаті українців Бельгії, здобутки української громади заслуговують навіть не на окрему статтю, а на цілу книгу. Наприклад, чудові поети Р. Бабовал, К. Дмитрик, З. Коваль, Г. Дибайло-Шпинда, талановиті митці С. Лебіґа-Ляшук, А. та Л. Рожак, Н. Сенічак, Л. Торган, М. Шпинда. Це лише кілька творців, які черпали натхнення в батьківській та власній українськості, любові до рідної землі.

Хотів би із вдячністю згадати професора Лювенського католицького університету Романа Якемчука (Romain Yakemtchouk), автора численних наукових праць у галузі міжнародних відносин. Зокрема, у своїй книзі «Незалежність України» (1993 рік) він провів аналіз українсько-російських відносин, визначивши конфліктні питання й фактично передбачивши російську агресію проти України у 2014 році.

Повага до українського духу та інтерес до української культури надихнули дослідника Лювенського католицького університету, випускника кафедри славістики Ніла Сміта на створення першого посібника з граматики української мови для носіїв нідерландської мови, який було урочисто презентовано у 2017 році з нагоди 26-ї річниці Незалежності України.

Активно розвивається культурна співпраця між двома країнами. У престижному брюссельському

центрі культури та мистецтв BOZAR уже два роки поспіль проходить фестиваль українського кіно, який має велику популярність серед бельгійців. У цьому центрі в 2017 році з успіхом репрезентувала свої роботи українська мисткиня Алевтина Кахідзе. Виставки українського художника Івана Марчука були представлені протягом року в Європейському Парламенті, у фламандському місті-музеї Брюгге та в Парламенті Регіону Фландрія.

Україна та Бельгія мають великий досвід плідного співробітництва на багатосторонніх дипломатичних майданчиках, роблячи активний внесок у зміцнення трьох фундаментальних підвалин ООН, якими є мир і безпека, розвиток та права людини. Забезпечення прав людини є одним із пріоритетних напрямів бельгійської дипломатії, тому нещодавнє обрання України до Ради ООН з прав людини ще більше сприятиме створенню позитивної синергії українсько-бельгійської співпраці на цьому терені.

Прем'єр-міністр Бельгії Шарль Мішель так оцінив поточний стан українсько-бельгійських відносин: «Ми зараз знаходимося на підйомі наших політичних, дипломатичних та економічних стосунків і зближуємося з точки зору цінностей».

Україна вітає 25-ту річницю розвитку відносин із Бельгією і вірить у те, що вже у найближчому майбутньому український прапор замайорить у Брюсселі над штаб-квартирами Європейського Союзу і НАТО.

Україна – Велика Британія: дипломатичний шлях тривалістю в століття

З.С.: Як дипломатичні зв'язки, що мають практично 100-річну історію, вплинули на розвиток сьогоденних контактів?

Н.Г.: У майже 100-річній історії двосторонніх дипломатичних відносин між Україною та Великою Британією були важливі періоди, які формували ставлення Лондона до нашої країни та визначали ключові напрями британської політики щодо України.

Зокрема, варто відзначити діяльність у 1917 році у Києві першого представництва Великої Британії та діяльність в 1919 – 1920 роках у Лондоні першої української дипломатичної місії.

Міжнародна ситуація на початку 1919 року була не сприятливою для України з огляду на небажання Антанти, до якої входила Британія, розглядати її як незалежну державу та надати необхідну фінансово-економічну допомогу. Водночас Директорія не припиняла спроб налагодити конструктивну співпрацю з державами Антанти. З цією метою у січні-лютому 1919 року уряд Української Народної Республіки ухвалив рішення про відправку дипломатичних місій до США, Франції та Великої Британії.

Українська місія прибула до Лондона в травні 1919 року і в першому ж номері свого тижневого бюлетеня заявила, що всі свої зусилля спрямовуватиме на те, щоб здобути

Наталія ГАЛІБАРЕНКО,

Надзвичайний і Повноважний Посол України у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії

визнання УНР британським урядом, отримати матеріальну й політичну підтримку Лондона та встановити взаємовигідні торговельні відносини. Серед першочергових завдань української місії було визначено протистояння російській пропаганді, яка перешкождала розвитку британсько-українських взаємин.

Однак на практиці реалізація цих завдань просувалася досить важко через тодішні традиційно сильні відносини британської та російської імперій. Перебуваючи у вогні та бурі революції, Україні вкрай важко було підтримувати стабільну внутрішньополітичну ситуацію. Непросто було розбурханій різними, часто протилежно налаштованими політичними силами, державі здобути міжнародне визнання. Будучи фактично відрізаною від України, перебуваючи в інформаційній ізоляції, українській дипломатичній місії в Лондоні випало нелегке завдання на власний розсуд відстоювати інтереси своєї рідної землі.

Незважаючи на те, що українській дипломатичній місії не вдалося досягти формального визнання Британією Української держави у 1919 році, вона все ж зуміла закріпити у британській політичній думці початку XX-го сто-

ліття усвідомлення того, що український народ має право на незалежну державу. Саме з того часу Велика Британія почала розглядати Україну як окреме політичне утворення, навіть в рамках тодішнього СРСР. Не випадково після Другої світової війни, коли Україна стала країною-засновницею ООН, Британія запропонувала СРСР відкрити своє генеральне консульство в Києві. Москва, звичайно ж, не погодилася.

Велика Британія першою серед країн-членів ЄС визнала незалежність України 31 грудня 1991 року. Офіційно дипломатичні відносини були встановлені 10 січня 1992 року. Однак, як вже згадувалось, ми не починали з чистої сторінки, у нас був спільний історичний багаж, що дозволило започаткувати партнерські відносини з перших днів відновлення незалежності України.

З.С.: Які найголовніші результати співпраці за останні 25 років у політичній, економічній, гуманітарній сферах?

Н.Г.: Природно, що протягом останніх 25 років у наших двосторонніх відносинах були періоди як потепління, так й охолодження. Але Україна була, є і залишатиметься й

надалі в полі підвищеної уваги Лондона. Російська агресія на сході України та окупація Криму стали тому черговим свідченням. Давайте не забувати, що уряд Великої Британії відіграв ключову роль у питанні запровадження санкцій проти Росії, замороження її участі у форматі «Великої вісімки» та засудження дій Москви на майданчику провідних міжнародних організацій. Британія дотримується чіткої позиції: санкції проти Росії повинні діяти до повного виконання нею Мінських домовленостей. Спроби російської пропагандистської машини перекласти відповідальність за невиконання Мінських угод на Україну не мають успіху ні в уряді Британії, ні в британському суспільстві.

У 2016 році в історії Британії відбулася непересічна подія, яка визначатиме зовнішньополітичні та внутрішньополітичні пріоритети країни, без перебільшення, на десятиріччя. Британія залишає ЄС. Однак Британія не залишає Європу. Україна сьогодні так само відчуває потужну політичну підтримку, навіть незважаючи на те, що Британія не бере участі у Нормандському форматі. Велика

Британія надає нашій державі вагому експертну, фінансову та гуманітарну допомогу, орієнтовану на підтримку реформ та в контексті подолання наслідків російської агресії. З іншого боку, деякі питання двостороннього порядку денного перебувають під прямим впливом Brexit. Насамперед це стосується неодноразових пропозицій української сторони щодо спрощення британського візового режиму для громадян України. На жаль, уряд ВБ не готовий йти назустріч Україні через власні плани щодо посилення контролю за міграцією. Враховуючи, що з 2005 року британські громадяни в'їжджають до України без віз, така позиція Лондона не може сприйматися як справедлива. Але, незважаючи на все це, за мірою просування переговорного процесу щодо Brexit продовжуватиметься активна робота з британськими партнерами щодо лібералізації двостороннього візового режиму.

Щодо політичного діалогу з британською стороною, то факти говорять самі за себе. У 2016 році відбулися шість зустрічей та контактів на рівні Президента України та Прем'єр-міністра Великої Британії, а також глав зовнішньополітичних відомств.

2017 рік став одним з найпродуктивніших в історії наших двосторонніх відносин – відбувся перший за останні 22 роки офіційний візит Президента України до Великої Британії. Вперше в історії двосторонніх відносин була проведена міжнародна конференція в Лондоні, присвячена реформам в

Україні, за участі Прем'єр-міністра України та міністрів українського уряду.

Підтримується активний міжпарламентський діалог. Так, делегація Комітету у закордонних справах Парламенту Великої Британії за останні два роки двічі відвідала схід України та на місці ознайомила з ситуацією на Донбасі.

Лондон добре обізнаний із ситуацією в Україні, усвідомлює всю складність завдань, які стоять перед нами в контексті реформування країни в умовах російської агресії. В 2016 році Україна отримала понад 30 мільйонів фунтів стерлінгів у вигляді технічної допомоги на проведення реформ. Очікується, що наступного року обсяги британської технічної допомоги Україні перевищать 40 мільйонів фунтів стерлінгів.

Уряд Великої Британії ухвалив рішення продовжити програму підготовки українських військовослужбовців на 2018 рік. На сьогодні загальна кількість підготовлених британськими інструкторами військових Збройних сил України складає понад 5 тисяч осіб. Така співпраця є взаємовигідною: як країна-член НАТО британська сторона ділиться з нами передовими практиками і технологіями, а в наших бійців є досвід реальних бойових дій з потужним противником, що становить підвищений інтерес для британців. У нас є реальні можливості для нарощування допомоги з боку британського уряду по військовій лінії, зокрема щодо постачань озброєнь та військових технологій.

Необхідно також нага-

дати, що, незважаючи на Brexit, Сполучене Королівство залишається постійним членом РБ ООН, Великої сімки, НАТО, ОБСЄ, Ради Європи та активно надає підтримку українській стороні в рамках цих міжнародних структур. Можна з упевненістю сказати, що, за будь-якого розвитку подій, курс на підтримку України британською стороною буде збережений.

За останні 25 років наші відносини переживали різні періоди, але чітко засвідчили, що українсько-британське партнерство не є ситуативним, оскільки побудоване на міцних засадах європейських цінностей. Допоки існує політична воля з обох сторін, ми можемо бути впевнені у завтрашньому дні.

З.С.: Як вихід ВБ з ЄС впливатиме на подальшу перспективу наших двосторонніх контактів, враховуючи, що у 2017-му Угода про Асоціацію Україна – ЄС запрацювала у повному обсязі?

Н.Г.: Рішення Британії про вихід з ЄС не означає, що Лондон самоусувається від європейських справ.

Переговори щодо виходу Британії з ЄС розпочалися в березні цього року і мають завершитися орієнтовно в березні 2019 року. В британському суспільстві тривають дискусії щодо майбутньої моделі відносин з ЄС. Судячи з прагнення британської сторони зберегти певний доступ до Спільного ринку ЄС, але залишити за собою повний контроль за міграційними потоками, швидше за все буде розроблено окрему «бри-

танську модель» співпраці з ЄС. Як ми пересвідчуємося, переговори у форматі Британія – «ЄС двадцяти семи» на сьогодні не є простими. Однак до моменту виходу з Євросоюзу Велика Британія залишатиметься повноцінним учасником усіх діючих для неї договорів в рамках ЄС, включаючи Угоду про асоціацію з Україною.

До того ж, українська сторона вже порушила питання щодо започаткування обговорення нових правових рамок, які регулюватимуть наші торговельно-економічні відносини після виходу Британії з ЄС. Зокрема, всі свідомі того, що до моменту офіційного завершення Brexit укладати будь-які двосторонні угоди уряд Великої Британії не має права. Але це не заважає Україні та Великій Британії вести експертний діалог. Україна пропонує створити зону вільної торгівлі з Великою Британією. Мінімум, на що розраховує українська сторона, – це збереження на двосторонньому рівні усіх переваг, які нам дає Угода про асоціацію з ЄС.

Британія занесла Україну до переліку перспективних 40 країн, з якими після реалізації Brexit вона планує посилити економічну взаємодію і сформувати нову модель торговельних відносин. Серед найперспективніших сфер британський бізнес в Україні розглядає сільське господарство, енергетичну та банківську галузі, IT-сектор. Головне, що потрібно для британських інвестицій – чіткі та прозорі правила гри. Саме над цим і працює уряд України.

Україна – Румунія: добросусідські традиції від Івана Мазепи до сьогодні

Відносини між Україною і Румунією мають багату та давню історію.

Протягом століть український та румунський народи демонстрували дружбу, зберігаючи та плетучи свої унікальні культурні традиції.

25 років тому розпочався відлік нової ери у багатовікових взаєминах між українським та румунським народами. 1 лютого 1992 року Україна і Румунія, дві незалежні держави, встановили дипломатичні відносини. Бухарест серед перших визнав у 1992 році незалежність сусідньої країни, відкривши Посольство у Києві на місці колишнього Генерального Консульства, що діяло в українській столиці з 1971 року.

На перший погляд, двадцять п'ять років – це ледь вловима мить в історії людства, однак для сучасних українсько-румунських стосунків цей період мав фундаментальне значення. Адже саме на цьому стрижневому етапі були закладені підвалини новітніх міждержавних зносин між Києвом і Бухарестом.

Поділяючи сучасні демократичні цінності міжнародного співжиття, головними засадами яких є добросусідство, партнерство, обопільна довіра і повага, Україна і Румунія встановили у цей період послідовний політичний діалог, вибудували осердя

Олександр БАНЬКОВ,
Надзвичайний і Повноважний Посол України в Румунії

двосторонньої договірно-правової бази, розвинули торговельно-економічне співробітництво, надали нових форм культурно-духовним зв'язкам.

До низки визначальних подій українсько-румунських взаємин сучасної доби слід віднести укладення між нашими державами Договору про відносини добросусідства та співробітництва, а також Договору про режим державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань. Самим фактом укладення цих основоположних для міждержавних зносин документів обидві країни продемонстрували зразок високої історичної відповідальності як перед своїми народами, так і перед світовим співтовариством, процесами розбудови і зміцнення регіональної та європейської архітектури миру, безпеки, стабільності та співробітництва.

Відзначаючи у 2017 році 25-річний ювілей дипломатичних відносин між Україною та Румунією, варто згадати, що вони не розпочиналися з нуля, і тепер відкривають для дослідників свої сторінки багатовікових архівів, що зберігають, зокрема, рядки листування між великими постатями українського та

румунського народів Івана Мазепи та Костянтина Бринковяну. З абсолютною впевненістю можна зазначити, що початок XVIII сторіччя був позначений особливо активним дипломатичним листуванням двох авторитетних очільників задля вирішення нагальних питань тих часів. Прикладом цього є низка документів, серед яких написаний валаським господарем у м.Тирговиште лист від 5 лютого 1707 р., в якому він називає свого українського сучасника «Мазепу – світлішим гетьманом Запоріжжя», а також аналогічне його послання від 23 березня 1708 р.

Перші офіційні дипломатичні контакти між Бухарестом і Києвом датуються в дійсності початком XX-го сторіччя, коли молода українська держава, котра щойно проголосила свою незалежність від царської Росії, розпочала налагодження дипломатичних відносин з державами світу.

У 1918 році була створена дипломатична місія Української Народної Республіки в Румунії, а в Києві діяла місія уповноважених уряду румунського королівства. У період з 1918 по 1922 рр. у Румунії функціонували Надзвичайна дипломатич-

на місія Української Народної Республіки, Генерального комісаріату Української Гетьманської держави, Генерального консульства та Військовий аташат при Генеральному Секретаріаті Української Держави в Румунії. Дипломатична місія УНР у Румунії завершила свою роботу фактично в 1923 році, після її ліквідації у вересні 1923 року було утворено Громадський комітет, який опікувався українцями-емігрантами, що став своєрідним наступником діяльності уряду УНР за кордоном. Офіційно дипломатичну місію УНР було ліквідовано лише після визнання СРСР Румунією.

Для сучасного етапу українсько-румунського діалогу найбільш характерним є те, що як Київ, так і Бухарест демонструють політичну спрямованість на виведення його на справді добросусідський рівень. Для досягнення цієї мети у нас існує

Глава Надзвичайної дипломатичної місії Української Народної Республіки в Румунії, Міністр закордонних справ УНР, професор Костянтин Мацієвич

досить вагоме підґрунтя: схожість стратегічних орієнтирів обох країн на утвердження у просторі європейських демократичних цінностей, обопільний інтерес до зміцнення європейської стабільності, безпеки та співробітництва, висхідний характер торговельно-економічної співпраці, багатовікова історія українсько-румунських культурно-духовних зв'язків.

Варто також відзначити, що після 2014 року українсько-румунські відносини отримали друге дихання. Це, зокрема, зумовлене тим, що Росія, розв'язавши проти України гібридну війну, порушила баланс геополітичної рівноваги у Чорноморському басейні. Румунія, усвідомлюючи як член Північноатлантичного альянсу небезпеку, яку несе для неї мілітаризація тимчасово окупованого півострову Крим, здійснює підтримку незалежності, територіальної цілісності та суверенітету України, її євроінтеграційних прагнень. Румунська сторона надає посильну допомогу у

впровадженні реформ в Україні.

Інституційні рамки українсько-румунської співпраці доволі багатогранні. У 2007 році розпочала діяльність Українсько-Румунська Спільна Президентська Комісія, в складі якої діють три комітети, компетенція яких поширюється практично на усі сфери двостороннього співробітництва.

Із 1998 року функціонує Змішана українсько-румунська міжурядова комісія з питань національних меншин. Станом на жовтень 2017 року вже відбулось шість засідання Комісії.

Румунія посідає важливе місце у зовнішньоекономічних інтересах України, що зумовлено суміжним кордоном, спільністю орієнтирів з розбудови відносин у рамках європейського співтовариства, широкими потенційними можливостями для розвитку взаємовигідного

торговельно-економічного співробітництва. Підтвердженням цього є сталий інтерес суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності двох країн до ринків як України, так і Румунії, що відображається у позитивній динаміці двосторонньої торгівлі, яка фіксувалась впродовж останніх двох років.

Наявність значного потенціалу двосторонньої економічної співпраці засвідчило і чергове засідання Українсько-Румунської Спільної міжурядової комісії з питань економічного, промислового, наукового та технічного співробітництва, що відбулось 10–11 липня 2017 р. у Бухаресті. Обговорення на експертному рівні пріоритетних напрямків співпраці двох сторін виявило нові сфери інтересу та заклало основу для переведення існуючих економічних відносин на новий, більш якісний рівень ефективної спів-

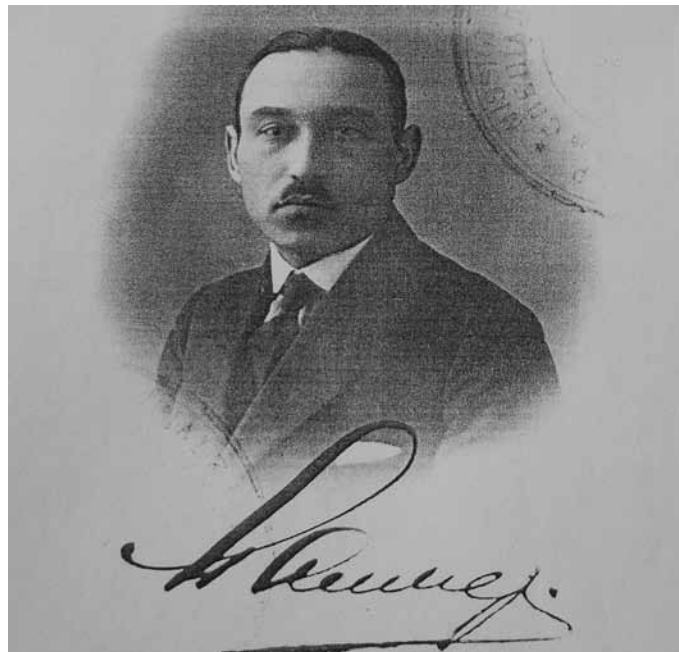
праці у більшості сфер економіки.

Зокрема, докладатимуться зусилля для реалізації узгоджених заходів з метою посилення торговельних зв'язків, націлених на збільшення експортно-імпорتنих операцій, комплексного використання енергетичного потенціалу, розвитку прикордонної інфраструктури, розбудови транскордонного транспортного сполучення тощо. Зазначені сфери спільного інтересу є тільки невеликою часткою тих напрямків двосторонньої співпраці, які мають значний потенціал для розвитку та вже сьогодні знаходять практичне втілення в житті.

В українсько-румунських взаєминах є також низка механізмів галузевої та міжрегіональної співпраці як на двосторонній, так і багатосторонній основі.

Значна увага приділяється міжпарламентському співробітництву. В обох парламентах створені групи дружби між нашими країнами, за останні роки відбувалися чисельні взаємні візити депутатських делегацій, наші депутати ефективно співпрацюють в рамках ПА РЄ, ПА НАТО, ПА ОБСЄ, ПА ОЧЕС, в інших міжнародних структурах та під час проведення парламентських форумів.

Таким чином, можна зазначити, що практично створена повноцінна дієва система міждержавних органів і механізмів, що дає змогу постійно підвищувати рівень взаємовигідного українсько-румунського двостороннього співробітництва.

Перший військовий аташе при Генеральному Комісаріаті Української Держави в Румунії, представник Міністерства у військових справах Української Держави у Дністровсько-Прутському регіоні (1918 – 1919 рр.), підполковник Павло Мамчур

Україна – США:

актуальні питання

стратегічного партнерства

Валерій ЧАЛИЙ,
Надзвичайний і Повноважний Посол України в США

На урочистому військовому параді з нагоди 26-ї річниці Незалежності України 24 серпня 2017 р. поруч з керівництвом України стояв очільник оборонного відомства США Джеймс Меттіс, а на Хрещатику та майдані Незалежності разом із українськими героями строєм крокували американські військові під прапором США. У скрутні для України часи боротьби за свободу і незалежність, це був яскравий і промовистий вияв солідарності з боку її Стратегічного партнера – Сполучених Штатів.

В основі українсько-американських відносин – спільні інтереси та цінності: розвиток демократії, зміцнення верховенства права, повага до суверенітету і територіальної цілісності, захист прав людини, вільний ринок та економічне процвітання.

З початком агресії Росії проти України у 2014 році Сполучені Штати фактично очолили консолідацію міжнародних зусиль із всебічної підтримки України в її боротьбі проти агресора, виконуючи роль політичного дороговказу для всього світу. США рішуче не визнають протиправну спробу анексії Криму Російською Федерацією.

Протягом останніх двох

років інтенсивність взаємодії між українським та американським народами сягнула найвищого рівня. Вдалося наростити взаємодію на основних пріоритетних напрямках відносин України із США: підтримка територіальної цілісності і суверенітету нашої держави, зміцнення її обороноздатності, реформи та економічне співробітництво.

Двопартійна підтримка в обох палатах Конгресу США зазнала ще більшої консолідації навколо України, що знайшло відображення у розширенні програм на підтримку української обороноздатності; кодифікації санкцій проти РФ, закріплених Законом США «Протидія супротивникам Америки через санкції»; представленні проекту Резолюції Конгресу США, в якій міститься визнання Голодомору 1932 – 1933 рр. геноцидом українського народу.

В останній рік двостороннім політичним відносинам була притаманна неабияка насиченість подіями. Дві зустрічі між Президентом України П. Порошенком та Президентом США Д. Трампом у 2017 році підкреслили послідовність підтримки України з боку США та важливість двосторонньо-

го стратегічного партнерства.

2017 року адміністрація США підтвердила та посилила курс, орієнтований на зміцнення підтримки територіальної цілісності та протидію російській агресії на Донбасі, рішуче наполягає на виконанні Росією зобов'язань у рамках Мінських угод як основного шляху для мирного врегулювання ситуації на сході України. Тональність засудження агресивних дій Росії з боку адміністрації США стала жорсткішою, про що свідчать візити та заяви Державного секретаря США Р. Тіллersona, Міністра оборони США Дж. Меттіса, а також чітка і рішуча позиція спецпредставника К. Волкера у переговорах щодо України.

Наш стратегічний партнер став рупором захисту прав і свобод мешканців окупованого Криму на міжнародних майданчиках. Зокрема, цього року США знову стали співав-

тором резолюції Генеральної асамблеї ООН «Стан з правами людини в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь (Україна)». Одним з перших практичних наслідків набуття санкційного законодавства стали кроки адміністрації з посилення тиску на Російську Федерацію, зокрема щодо енергетичного та фінансового секторів.

Допомога США у сфері безпеки та оборони ставить за мету, насамперед, розвиток і зміцнення спроможностей України ефективно боротися за свою незалежність і виконувати при цьому роль захисника Європи та світу від подальшої експансії агресії Росії.

Оборонне військове обладнання, яке надається Сполученими Штатами, дозволило різко скоротити кількість втрат у лавах наших Збройних сил та підвищити обороноздатність України. Тренування, які проводять підрозділи Національної гвардії США для українських нацгвар-

дійців та військових на Яворівському полігоні, значно підвищили бойові навички українських захисників. Саме тренування американськими інструкторами 72-га окрема механізована бригада ЗСУ змогла ефективно зупинити атаку агресора на Авдіївку в лютому цього року і, в такий спосіб, зберегти життя тисячам цивільних мешканців та стримати ворога на стратегічному напрямі.

Водночас досвід спільних тренувань став корисним також і для наших американських партнерів, які визнають вражаючу хоробрість, бойовий і командний дух, а також здобуте в бою унікальне вміння українських воїнів протистояти викликам гібридної війни XXI-го століття.

Сьогодні Україна та США використовують

широкий інструментарій практичного партнерства. В листопаді цього року відбувся запуск космічної ракети «Антарес» американською компанією «Орбітал» з використанням першої ступені ракети, розробленої КБ «Південне» та виготовленої на українському підприємстві «Південмаш».

Спрямовано значні зусилля на реалізацію блоку економічних домовленостей Президента України П. Порошенка з Президентом США Д. Трампом. Динамічно розвивається торговельно-економічне та інвестиційне співробітництво між Україною та США, розширюється співпраця у сферах сільського господарства, інфраструктури, аерокосмічної галузі, IT-індустрії. Вдалося наростити взаємний товарообіг – згідно з показни-

ками наш експорт до США за період січень-липень ц.р. зріс у 2,18 рази.

Сполучені Штати є надійним партнером у забезпеченні енергетичної безпеки України. Перспективно реалізовується контракт між ДК «Центр-енерго» та компанією XCoal щодо поставок в Україну антрацитового енергетичного вугілля з США; підписано розширений меморандум між американським Westinghouse та українським «Турбоатомом» щодо подальшого підвищення потужності, ефективності та безпеки атомних енергоблоків. З компанією Holtec обговорюються перспективи започаткування спільного виробництва нового типу ядерних реакторів. У фокусі зусиль економічної співпраці – залучення американських інвестицій та реалізація спільних флаг-

манських проектів із такими компаніями як General Electric Transportation, The Greenbrier Companies, Boeing та інші.

В ході вересневої двосторонньої зустрічі президентів Д. Трамп відзначив, що наша держава стає успішним та привабливим партнером для американського бізнесу. Це стало оцінкою взаємної довіри і зеленим світлом для поглиблення подальшого стратегічного партнерства.

Запорукою цього успіху є спільність цінностей, які поділяють наші держави та народи, активний політичний діалог на всіх рівнях, спільне протистояння глобальним викликам, взаємовигідна співпраця у рамках міжнародних організацій, ділові та міжлюдські контакти.

Україна і Франція: 25 років співпраці

Підписання Протоколу про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Францією

Україна і Франція: 25 років співпраці

«Хай живе Київ! Хай живе Україна!», – ці слова проголосив видатний французький політик та, напевно, найшанованіший Президент Франції Шарль де Голь під час робочого візиту до Києва у червні 1966 року.

Перебуваючи на українській землі, французький Президент продемонстрував чудове знання історії та в притаманній йому відвертій манері висвітлив «дуже давні, дуже старовинні» французько-українські зв'язки. Провів паралелі від родичання київських князів з французьким королівським домом (донька Ярослава Мудрого – Анна Київська – була дружиною французького короля Генріха I Капета, королевою Франції, матір'ю майбутнього короля Філіпа I) до спільної участі у перемозі над фашизмом.

Він особливо наголосив на ролі київських князів у заснуванні Русі, відзначивши «мужність синів України, виявлену під час багатьох воєн», зокрема двох світових.

Давні історичні зв'язки та контакти, зокрема й дипломатичні (з грудня 1962 року в Парижі функціонувало Постійне представництво України при ЮНЕСКО), дозволили досить швидко розбудувати українсько-французькі дипломатичні відносини за всіма напрямками двостороннього співробітництва.

Олег ШАМШУР,

Надзвичайний і Повноважний Посол України у Франції

Франція стала однією з перших країн Західної Європи, що офіційно визнали незалежність України. Це сталося 27 грудня 1991 року. 23 – 24 січня 1992 року відбувся перший візит Міністра закордонних справ Франції Р. Дюма до незалежної України, під час якого було підписано Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Францією. У цьому ж році Генеральне консульство Франції в Україні було перетворено на Посольство, а у вересні 1993 року було відкрито Посольство України у Франції.

Наступні 25 років позначилися поступовим зміцненням двосторонньої співпраці, яка набула особливого значення після початку російської агресії проти України у 2014 р., коли Франція висловила однозначну політичну підтримку нашій державі, засудивши анексію Криму і підтвердивши відданість суверенітету нашої держави у її міжнародно визнаних кордонах.

Пізніше, після поширення військової агресії на східні території «материкової» України, Франція разом із Німеччиною стала лідером дипломатичних зусиль із врегулювання ситуації, ставши ініціатором переговорно-

го процесу у так званому «нормандському» форматі. Тут необхідно віддати належне Президенту Франції Ф. Олланду, який особисто доклав дуже багато зусиль для створення і дієздатності цієї переговорної платформи.

Окрім взаємодії у «нормандському» форматі, починаючи з 2014 року, має місце безпрецедентна активізація українсько-французьких контактів. За останні три роки глави держав України і Франції у різних форматах зустрічалися більше ніж десять разів.

Французький сенатор Ерве Морей нещодавно наголосив: «Франція на боці України. Тут немає жодних двозначностей, незалежно від того, хто є президентом нашої країни: Франсуа Олланд чи Емманюель Макрон, хто є в опозиції, а хто – в більшості. Приналежність до різних політичних течій не заважає нам підтримувати Україну в її прагненні захистити недоторканість своїх кордонів».

Крім політичної співпраці нової динаміки набувають економічні зв'язки, про що свідчить проведений у 2016 р. Українсько-Французький бізнес-форум, у якому взяли участь Прем'єр-міністр України В. Грой-

сман та Міністр економіки та фінансів Франції М. Сапен. Загалом, у заході взяли участь більше ніж 250 представників французьких та українських компаній, державних органів, міжнародних організацій. Французько-український діловий форум став найважливішою бізнес-подією за останні п'ять років економічного діалогу між Україною та Францією. Україна з великим інтересом вивчає сучасні ініціативи Франції у сфері екології, енергоефективності та інших сферах. Французькі компанії зі свого боку намагаються активно використовувати потенціал України у цих галузях, залучаються до амбітних українських екологічних та енергетичних проектів. Франція на сьогодні є найбільшим іноземним роботодавцем в Україні.

Французькі інженерні та будівельні компанії стали рушійною силою проекту з будівництва «Арки» на об'єкті «Укриття-2» ЧАЕС, який за своїми новаторством та технологічною складністю фахівці порівнюють з космічним проектом.

Франція протягом сто-

літь приймала переселенців з України. Вихідці з нашої держави гармонійно інтегрувались до французького суспільства, здійснюючи свій внесок до її розвитку та, водночас, не забуваючи про Батьківщину.

І тут, можливо, доречно навести найновіший приклад успіхів вихідців з України у Франції – здобуття уродженкою Одещини Валерією Фор-Мунтян депутатського мандату до Національних зборів Франції на виборах у червні 2017 р. Пані Ф. Фор-Мунтян обрана головою Групи дружби «Франція – Україна» та найближчими роками опікуватиметься питаннями українсько-французького міжпарламентського співробітництва.

Досить активно розвиваються міжкультурні контакти. З 1992 року в Києві діє Французький культурний центр, офіційне відкриття якого відбулося 1994 року. Він є головною ланкою мережі, до якої входять ще чотири регіональні центри, створені у Харкові, Дніпропетровську, Львові та Одесі. З 2004 року у складі Посольства України у Франції діє Культурно-інформаційний центр, у приміщенні якого регулярно відбуваються мистецькі, інформаційні, культурологічні заходи. У січні 2016 року було створено та постійно підтримується двомовний сайт культурно-інформаційного центру www.culture-ukraine.com, де можна ознайомитися з українськими культурними подіями, які відбуваються на території Франції.

Серед знакових подій,

які сприяли популяризації у Франції українського культурно-мистецького надбання, варто відзначити експозицію в Гран Пале «Золото скіфських царів» з Національного музею історії України та виставку робіт видатного українського скульптора доби бароко Іоана Георга Пінзеля у відомому на весь світ паризькому музеї Лувр.

Протягом останніх років у Франції була представлена ціла низка цікавих проектів, які продемонстрували найкращі зразки сучасного українського мистецтва. Відбувся Тиждень Українського кіно в Парижі та Фестиваль документальних фільмів «See Ukraine: Docudays on tour». Українські предметні дизайнери мали значний успіх на подіумах Paris Design Week. Стилисти моди, зокрема талановитий молодий дизайнер А. Белінський, взяли участь у Паризькому тижні моди. Була представлена творчість метрів українського образотворчого мистецтва Олександра Дубовика та Любомира Медвідя, роботи відомих фотографів, лауреатів численних міжнародних премій М. Дондюка, О. Глядєдлова, О. Маслової. В рамках діяльності Українського літературного клубу відбулися літературні вечори – зустрічі з відомими українськими письменниками, чиї твори були перекладені на французьку мову: О. Забужко, С. Жаданом, А. Курковим, М. Матіос та ін.

Симпатії французів назавжди завоювали такі музичні гурти як Dakh Daughters, Dakha Brakha,

«Океан Ельзи».

Сьогодні не лише французький *art de vivre*, прочитані у дитинстві книжки Дюма, Гюго та Бальзака, толерантність та багато чого іншого пов'язують Україну та Францію. Українців та французів об'єднують фундаментальні цінності – боротьба за свободу, прагнення до справедливості, любов до своєї країни. І порив тисяч українців, які за велінням серця принесли квіти та запалили траурні лампадки біля посольства Франції в Україні на знак підтримки через жажливі терористичні акти восени 2015 року у Парижі, наочно підтвердивши міцність цих зв'язків.

У січні 2017 р. Україна та Франція урочисто відзначили 25 років встановлення дипломатичних відносин в Сенаті Франції, а в березні цього ж року Міністри закордонних справ двох країн П.А. Клімкін та Ж.-М. Еро відкрили виставку документів з архівів Ке д'Орсе, яка була присвячена одночасно річниці встановлення дипвідносин та 100-річному ювілею від часу заснування української дипломатичної служби в її найбільш наближеній до сучасної формі.

На виставці експонувалися особисті телеграми Олександра Шульгіна – безпосереднього учасника тих подій, з яким пов'язане становлення нашої дипломатичної служби. Генеральний секретар міжнародних справ, а потім Міністр закордонних справ УНР у вигнанні, О.Шульгін все своє життя присвятив своїй Батьківщині, прагнув бачити її незалежною

та успішною. Він був учасником Мирної конференції в Парижі, а Франція займала особливе місце в його серці, адже в цій країні він провів значну частину свого життя, помер і похований неподалік Парижа, у місті Сарсель.

На цій виставці експонувався ще один доказ давніх дипломатичних українсько-французьких зв'язків, а саме – рукописний оригінал «Щоденника» гетьмана Пилипа Орлика, датованого 1727 роком.

Син Пилипа Орлика, Григорій, став французьким дипломатом і впродовж своєї професійної діяльності прагнув організувати антиросійську коаліцію з Франції, Швеції, Польщі, Туреччини, вважаючи, що з її допомогою можна домогтися створення української держави.

За 25 років незалежності Франція стала для України одним з ключових партнерів на міжнародній арені. Вже протягом перших тижнів перебування на чолі держави французький лідер Е. Макрон прийняв у Єлисейському палаці Президента України П. Порошенка і ясно та прагматично засвідчив, що Франція відкрита до співробітництва з Україною.

Усі ті напрацювання, які були здійснені за останні 25 років, створили необхідні передумови для подальшої реалізації значного потенціалу нашого співробітництва. І нашим викликом на майбутні роки є завдання – сповна реалізувати ці надбання для взаємного блага України і Франції.

Україна – Фінляндія:

відновленим двостороннім

відносинам – чверть століття

Історія дипломатичних відносин між Україною та Фінляндською Республікою бере початок з 1918 року. Фінляндія однією з перших країн визнала Україну та відкрила своє дипломатичне представництво в Києві. Серед перших посольств зарубіжних країн в Гельсінкі була започаткована й українська дипломатична місія. Першим Послом України у Фінляндії був Костянтин Лоський (нота МЗС України про визнання Фінляндії і призначення Костянтина Лоського Тимчасовим повіреним України у Фінляндії від 08.10.1918). У Гельсінкі зберігся будинок, в якому в 1918 – 1921 рр. працювала у Фінляндії перша дипломатична місія України. На ньому є пам'ятна дошка двома мовами – українською та фінською. Відповідно з фінської сторони 1918 року приїхав Посол Герман Гуммерус (рішення Сенату Фінляндії про призначення його дипломатичним представником Фінляндії при уряді України від 26.07.1918), який згодом написав мемуари «Україна в переломні часи».

Фінляндія, як і Україна, має спільний кордон із РФ (1 200 км), що певною мірою наносить відбиток на побудову двосторонніх відносин з

Росією. Як зазначають самі фіни, сусідів не обирають.

Ще одна історична паралель: фінам не треба нагадувати, що таке російська агресія – у них є власний досвід. Наприкінці листопада 1939 року СРСР спровокував напад на Фінляндську Республіку і намагався її повністю захопити. Паралельно із нападом утворився маріонетковий уряд на чолі з Отто Вілле Куусінемом. Радянсько-фінська війна тривала півроку, результатом чого стало укладення так званого мирного договору, за яким до СРСР відійшло 11 % території Фінляндії. 400 тисяч населення Фінляндії виїхали до неокупованої частини країни.

Фінляндія не є членом НАТО, але з 1995 року є членом ЄС, а тому дотримується санкційної європейської політики щодо РФ. На всіх майданчиках, зокрема зустрічах із Путіним, Президент Фінляндії завжди заявляє про підтримку України. Фінляндія також була однією з перших країн, які підтримали територіальну цілісність України і засудили анексію Криму.

Фінам притаманне гостре почуття патріотизму. У разі виникнення загрози фіни самі готові себе захищати. Крім того,

відповідно до нових реалій змінюється і законодавство країни. 1 липня ц.р. набув чинності закон, яким визначено поняття гібридної загрози, у пояснювальній записці до якого, серед іншого, було відзначено, що потреба у зміні законодавства викликана ситуацією з окупацією Криму «зеленими чоловічками». Важливим питанням стало врегулювання на законодавчому рівні відповідної реакції з боку держави на появу на території країни військових осіб без розпізнавальних знаків – тепер головнокомандувач має право віддавати наказ на знищення «зелених чоловічків».

На сьогодні пріоритетними напрямками українсько-фінляндського співробітництва можна назвати енергоефективність та освіту.

Двосторонні торговельні відносини мають великий потенціал.

Українська економіка має багато сфер, що приваблюють інвесторів.

У 2018 році планується започаткувати діяльність Фонду енергоефективності для реалізації в Україні проектів у сферах енергозбереження та енергоефективності.

Одним із результатів візиту Президента України П. Порошенка до Фінляндії на початку цього року стала домовленість

про допомогу з боку фінляндської сторони в реалізації реформи системи освіти України. Як відомо, Фінляндія входить до п'ятірки найкращих країн за якістю освіти. Первинною метою співробітництва у цій галузі є надання експертної допомоги у перекваліфікації вчителів для подальшої зміни системи в цілому.

На території країни постійно проживають 3,5 – 4 тисячі українців. Українська громада надзвичайно активна, яка згуртувалася під час Революції Гідності. Є волонтерські групи, які допомагають дітям загинувших в АТО та пацієнтам у шпиталях Ірпеня та Одеси. Є офіційні об'єднання українців: Товариство українців у Фінляндії і товариство «Українці Фінляндії» (м. Турку), основним напрямком роботи яких є об'єднання між собою українців, поширення української культури, підтримка української мови. З метою популяризації української мови та культури Товариством українців у Фінляндії створені Український театр та Український кіноклуб.

*Посольство України у
Фінляндській Республіці*

2017 рік – особливий рік для української дипломатії

2017 рік позначений для дипломатії нашої країни, принаймні, двома особливими подіями. По-перше, Україна відзначає 100-річчя Української революції, результатом якої стало створення Української самостійної держави з усіма належними інституціями, зокрема – зовнішньополітичною службою, якій 22 грудня (в день підписання вікопомного „Законопроекту про створення Генерального секретарства міжнародних справ“) теж виповнюється 100 років.

Другою знаковою подією, яка відзначається українською дипломатією та дипломатичними представництвами іноземних держав, акредитованих у Києві, протягом усього 2017 року, – є 25 ювілейна річниця встановлення дипломатичних відносин нашої держави з країнами міжнародної спільноти. Хоча Україна (а точніше – Українська Радянська Соціалістична Республіка) стала членом Організації Об'єднаних Націй (ООН) ще у 1945 році (це питання було вирішено на Кримській (Ялтинській) конференції т.зв. «Великої трійки» – керівників Великої Британії, Сполучених Штатів і СРСР), а у післявоєнний час – членом низки інших міжнародних організацій (Міжнародної організації праці, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури та

ін.), нашої державі було дозволено Москвою брати участь лише в їх роботі. При цьому наші „старші брати“ постійно підкреслювали, що ми, тобто представники СРСР і УРСР, користуємося одними й тими ж директивами, затвердженими ЦК КПРС, і вказівками, підготовленими у радянському зовнішньополітичному відомстві. Тому УРСР, наголошували вони, є окремою делегацією лише у залі засідань сесій міжнародних організацій, а поза ними вона є частиною делегації СРСР. Попри це українські делегати завжди намагалися у своїх виступах на міжнародній арені говорити не лише про побудову комунізму „у братній сім'ї народів Радянського Союзу“, а й інформувати світову громадськість про життя українського народу, його культуру, звички й уподобання, про розвиток науки і техніки, сільського господарства, про підготовку кадрів для іноземних країн.

Ні про яке встановлення і підтримання двосторонніх відносин із зарубіжни-

ми країнами, перш за все – сусідніми, не могло бути й мови, хоча формально це не тільки заборонялося, а й дозволялося положеннями Закону „Про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин...“, прийнятому Верховною Радою СРСР 1 лютого 1944 року. Проте законодавство – це одне, а щоденна практика – зовсім інше. Міністр оборони УРСР того часу, який сприйняв серйозно московський дозвіл мати республіці свої збройні формування, поплатився за свою наївність життям. Навіть ті Генеральні консульства колишніх т.зв. соціалістичних країн (Польщі, Румунії, Болгарії, Чехословаччини, Німецької Демократичної Республіки, Югославії, пізніше – Канади і США та ін.), які були розташовані в Києві аж до 1991 року, але були акредитовані у Москві при Міністерстві закордонних справ СРСР. А питання про відкриття у Києві Генерального консульства Сполучених Штатів вирішувалося Генеральним секрета-

рем ЦК КПРС Л.І. Брежнєвим і Президентом США Р. Ніксоном у 1974 році в Ялті (на території України!) без будь-якого погодження із ЦК Компартії України та Радою Міністрів УРСР. „Не те, що Москва не погодила це питання з Києвом, а навіть не поставила нас до відома, – сказав з гіркою у голосі у вузькому колі тодішній член Політбюро ЦК КПРС, Перший секретар ЦК Компартії України В.В. Щербицький. – Спершу я дізнався про це з повідомлень московського телебачення“...

Ситуація кардинально змінилася з проголошенням незалежності України 24 серпня 1991 року і проведенням 1 грудня того ж року Всеукраїнського референдуму, у ході якого 90,32 % тих, хто взяв у ньому участь, підтримали Акт про проголошення незалежності. Згадувати ті часи не можна без хвилювання, хоча вже минуло більше ніж чверть століття, як Україна повернула собі право здійснювати свою власну, незалежну зовнішню політику, встановлювати і розвивати повноцінні відносини з державами світу, відроджувати, саме відроджувати, свої дипломатичні представництва за кордоном.

Після оголошення результатів референдуму вже з вечора 2 грудня 1991 року почалася хвиля визнання України як незалежної держави і встановлення з нею дипломатич-

них відносин. Так трапилося, що десь о 19 годині один із авторів цього матеріалу знаходився у приймальній Міністра закордонних справ України А.М. Зленка. Вечірній випуск новин на українському телебаченні почався повідомленням диктора про те, що Польща визнала незалежність України і висловила готовність встановити з нею повноправні дипломатичні відносини. Це була надзвичайно важлива політична новина! Польща, наш сусід, першою визнала незалежність України! Тому, ледь стукнувши у двері, автор буквально увірвався до кабінета Міністра. А.М. Зленко закінчував розмову з кимось по телефону, поклавши слухавку, запитав: «Що у тебе?».

«Польща визнала незалежність України!!!»

Міністр схвильовано сказав: «Я тільки що розмовляв з Генеральним консулом Канади. Канада також визнала нашу незалежність!»

Різниця у визнанні між Польщею і Канадою, вірніше у надходженні інформації про це, склала менше хвилини. Але з того часу ці дві країни запекло відстоювали свою першість,

оскільки саме вони, Польща і Канада, першими визнали незалежність нашої держави і саме першого дня після проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року. 3 грудня до цих країн приєдналася Угорщина, 4 – Латвія і Литва, а вже 5 – одразу п'ять країн: Аргентина, Болгарія, Болівія, Хорватія і Росія. Сполучені Штати визнали незалежність України 25 грудня, Німеччина – 26, Білорусь, Китай, Молдова, Франція – 27, Італія і Японія – 28, Фінляндія – 30, а Велика Британія, Греція, Бельгія, Данія, Нідерланди та Іспанія – 31 грудня, під самий Новий 1992 рік. Загалом у грудні 1991 року незалежність України визнали 73 країни, а до кінця 1992 року – 136. Польща ж і до цього часу вважає себе першою з перших, оскільки вона вже 4 січня 1992 року встановила дипломатичні відносини з нашою державою, а Канада – лише 27 січня. Небувалий дипломатичний успіх української держави! Низка «грудневих» країн і до цього часу з невідомих причин заявляють про те, що кожна з них визнала незалежність України «однією з перших», хоча це

аж з ніякої точки зору не є правильним. На думку авторів, перші мають входити принаймні в першу десятку...

Проте визнати незалежність – це одне, підписати у відповідній формі документ про встановлення дипломатичних відносин – це друге, а обмінятися дипломатичними представниками або направити до країни в односторонньому порядку лише «свого» посла – це третє. Міжнародна практика має багато різних прикладів реалізації країнами свого суверенного права на час визнання незалежності, встановлення з новим суб'єктом міжнародного життя дипломатичних відносин та обміну дипломатичними представниками.

Так сталося, що Турецька Республіка визнала незалежність України 16 грудня 1991 року, встановила з нею дипломатичні відносини 3 лютого 1992 року, але першою у квітні 1992 року в односторонньому порядку відрядила до Києва свого Надзвичайного і Повноважного Посла. Ним став досвідчений турецький дипломат Аджар Гермен, який і обійняв символічну посаду дуаена дипломатичного корпусу, якого у Києві на той час практично ще не було.

Час плинув... До Києва приїздили дипломатичні представники інших країн, іноземний дипломатичний

корпус розростався. Міська влада мала великі труднощі з пошуком відповідних приміщень для розташування іноземних представництв, надання помешкань для численних співробітників, створення для них мінімально необхідних умов для роботи і побуту. Та поступово всі ці питання вирішувалися. При виконавчому комітеті Київської міської ради було створено Генеральну дирекцію з обслуговування іноземних представництв (ГДІП), яка перебрала на себе усі турботи, пов'язані з розташуванням у Києві дипломатичних місій та їх співробітників. Ця інституція успішно функціонує й до цього часу.

Що ж стосується України, то першими Послами нашої держави у 1992 році були призначені українці, які працювали на той час за кордоном: А.К. Орел, який служив у посольстві СРСР в Італії та І.М. Пісковий, який трудився у радянському посольстві в Німеччині. Важко сказати, наскільки такі рішення були виправданими, хоча ще 25 років тому досвідчені професійні дипломати МЗС висловлювали свої сумніви у цьому, які були згодом підтверджені часом. У тому ж 1992 році першим Послом незалежної України до США було призначено професора О.Г. Білоруса, до Бельгії – професора В.А. Василенка, до Чехословаччини (на той час це була одна держава) – письменника і поета Р.М. Лубківського, до Канади – відомого дисидента і правозахисника Л.Г. Лук'яненка. А першим Послом України із середовища професійних дипломатичних співробітників

нашої держави став один із авторів цієї публікації – І.М. Турянський, якого було призначено до Турецької Республіки у серпні 1992 року. Мережа постійно діючих українських закордонних дипломатичних і консульських представництв (відповідно понад 80 і понад 40) сьогодні охоплює усі континенти земної кулі, усі регіони, що дає можливість оперативно вирішувати питання, які виникають у міждержавних відносинах нашої держави з іншими країнами. Процес становлення дипломатичної служби пострадянської України, безпосередніми учасниками якого ми були, відбувався не завжди просто, але, особливо на першому етапі, в атмосфері великого ентузіазму і творчого натхнення.

Нині Україну визнали 174 країни світу, а 171 з них встановила дипломатичні відносини з нашою державою. Останньою стала острівна держава Науру, з якою дипломатичні відносини було встановлено у вересні 2012 року.

Хочеться, щоб читач краще зрозумів той непростий час і умови, в яких наша держава почала виходити на міжнародну арену як справді суверенний, незалежний і повноправний учасник. Зрозумів і відчув душею й серцем ті найголовніші завдання, які постали перед першими послами вітчизняної дипломатії: усвідомлення необхідності захищати національні інтереси України, її суверенітет і територіальну цілісність, непопорушність кордонів, приймати рішення, які визначатимуть долю нашої держави на багато років наперед, і нести за них відпові-

дальність. При цьому ті керівники дипломатичних представництв, які були добре обізнані з історією міжнародних відносин та історією світової дипломатії, зокрема й з історією української дипломатії 1917 – 1926 років, ті, хто вже мав відповідний досвід закордонної роботи і спостерігав за розвитком взаємин держав у світі та поведінкою окремих з них на міжнародній арені, розуміли, що жодна країна ніколи не буде зазіхати на святі політичні атрибути, притаманні кожній державі, зокрема й молоді українську: її суверенітет, територіальну цілісність і непопорушність кордонів. Жодна! Крім однієї... Наскільки нам відомо, це розуміння майбутнього розвитку російсько-українських відносин неодноразово доводилося з різних країн до тодішнього керівництва зовнішньополітичного відомства України, але воно, на жаль, було залишено без належної уваги. Події останніх років яскраво довели обґрунтованість тих уже далеких професійних передбачень.

Ми, нинішні ветерани дипломатичної служби, які вже мали на той час відповідний досвід роботи у зовнішньополітично-

му відомстві УРСР, у тому числі й у закордонних дипломатичних представництвах у Нью-Йорку, Женеві, Парижі та Відні, в секретаріатах деяких міжнародних організацій, вчилися працювати в нових історичних умовах і водночас ділилися своїми набутими практичними знаннями з тими, хто поповнював лави українських дипломатів, не маючи ще навіть уяви про дипломатичну службу та її специфіку. Для багатьох з них той період став стартовим майданчиком не лише для нового змістовного життя, а й досягнення згодом високого професіоналізму та кар'єрного зростання.

Спостерігаючи сьогодні за діяльністю вітчизняного МЗС, важко не акцентувати на тих недоліках й упущеннях, які є в його роботі та видимі неозброєним оком. Перш за все, вони стосуються кадрової політики, точніше її відсутності. Інакше чим можна пояснити те, що в близько двадцяти українських закордонних представництвах відсутні протягом декількох років (!!) їх керівники, а низка послів, всупереч існуючій практиці, зокрема й міжнародної, занадто “засиділася” на своїх посадах, перешкоджаючи тим самим професійному зростанню цілої когорти керівників вищої ланки міністерства. Хочеться знову

нагадати слова видатного українського дипломата, Міністра закордонних справ України (1994 – 1998 рр.) Г.І. Удовенка, який до останніх своїх днів щиро уболівав за українську дипломатію та її авторитет: “Престиж МЗС неможливо підняти законом та директивами”.

«Система МЗС, – наголошував він, – це візитна картка країни, а від її якості часто залежить перше враження від знайомства з державою».

25-ту річницю встановлення двосторонніх відносин між Україною і державами міжнародної спільноти дипломатичні представництва окремих країн, акредитовані в Києві, почали відзначати ще наприкінці 2016 року, враховуючи те, що міжнародна протокольна практика не прив'язує урочистості з приводу будь-яких подій дипломатичного життя до якоїсь конкретної дати. Взагалі жодна країна суверенна у своєму виборі: відзначати чи не відзначати будь-яку подію чи то внутрішнього, чи двостороннього, чи міжнародного значення, і якщо вшановувати її, то у якому форматі та наскільки масштабно. Частина посольств, проводячи традиційні щорічні святкові прийняття з нагоди національних днів своїх країн, формально об'єднувала їх із відзначенням 25-ї річниці. При виборі форми проведення таких заходів все залежало від бажання конкретної дипломатичної місії, її фінансових можливостей та й не в останню чергу від одержаних вказівок від своїх

зовнішньополітичних відомств, якщо такі були. Здається, що найбільш масштабне відзначення 25-ї річниці встановлення дипломатичних взаємин з нашою державою провело Посольство Китайської Народної Республіки у Києві, що видало чудовий фотоальбом, у якому відображалась уся мозаїка двадцятип'ятирічної історії двосторонніх відносин, розгорнуло в приміщенні МЗС відповідну фотовиставку та організувало у Національній філармонії концерт запрошеного китайського симфонічного оркестру. Усі ці заходи знайшли своє широке висвітлення в українських засобах масової інформації та були сприйняті з великим інтересом.

Іншою знаковою подією київського дипломатичного життя став захід у Дипломатичній академії України при МЗС України з відзначення 25-ї річниці встановлення дипломатичних відносин з нашою державою, організований Посольством Республіки Польща, до участі в якому були запрошені всі польські послы в Україні, починаючи з 1991 року, а також

усі послы України в Польщі, які представляли нашу державу у Варшаві за цей період. Такий неординарний крок польської сторони одержав високу оцінку не лише з боку учасників цього зібрання.

Привернуло увагу української громадськості відзначення цієї ювілейної дати Посольством Литви. В районі Софіївської площі за участю Президента Литовської Республіки Д. Грибаускайте, яка в цей час перебувала з візитом у Києві, було закладено невеликий литовський сквер. Виступаючи перед присутніми на урочистостях, які також було проведено у приміщенні Дипломатичної академії, Посол Литви продемонстрував вишукане знання української мови, що стало своєрідним повчальним уроком не лише для українських дипломатів, які працюють у Вільнюсі, а й для співробітників центрального апарату МЗС України.

А Посольство Бразилії, наприклад, відзначило річницю встановлення дипломатичних взаємин з Україною організацією у кінотеатрі «Київ» кіноперегляду

бразильського художнього фільму та виступом перед запрошеними представниками української громадськості та іноземного дипломатичного корпусу радника-посланника Посольства з розповіддю про головні та найбільш знакові події двосторонніх бразильсько-українських відносин, починаючи з 1992 року.

Низка інших дипломатичних представництв іноземних держав або культурних центрів також уже провели відповідні заходи, присвячені 25-й річниці встановлення дипломатичних відносин своїх країн з нашою державою. Їх проведення триває.

Сьогодні в Україні, в час небувалої глобалізації світових політичних та економічних процесів, взаємозалежності економік багатьох країн і відкритості спілкування людей різних національностей та віросповідань, з'явилося багато «знавців» англійської мови, чий успіх в оволодінні нею обмежуються лише словами «yes» і «okay». Можливо, вони знають і латину, тому зрозуміють і древній вислів «tempora mutantur, et nos mutamur in illis» (часи змінюються і ми змінюємося з ними). Так, це незаперечний факт, і

згаданий вислів є не менш актуальним і сьогодні. Але багато залежить від того, хто і як розуміє його. Дійсно, роки плинуть. Змінюється склад співробітників української дипломатичної служби. До неї приходять нові люди. Кращі своїх попередників чи гірші? Це – риторичне запитання, але – вони нові.

У світі й перед нашою державою повсякчас виникають не лише нові виклики, а й нові загрози. І підтвердженням цьому є події в Криму та на окупованих територіях Донецької і Луганської областей. Тому наша дипломатія повинна завжди бути на вістрі державної зовнішньої політики, що, як відомо, визначається Президентом України. Хочеться сподіватися, що до положень нашої статті про особливості 2017 року для зовнішньополітичної служби України прислухається молоде дипломатичне покоління нашої держави і врахує їх у своїй повсякденній практичній роботі. Цього вимагає час, у якому ми сьогодні живемо.

**Юрій БОГАЄВСЬКИЙ,
Ігор ТУРЯНСЬКИЙ,
Надзвичайні і Повноважні
Посли, ветерани
дипломатичної служби**

Міністри закордонних справ незалежної України у дзеркалі зовнішньої політики

Упродовж 1991 – 2017 рр. в Україні відбувалися динамічні зміни зовнішньополітичних концепцій від «багатовекторності» до євроатлантичного та європейського інтеграційного вибору. На перехідному етапі суспільно-політичної трансформації українського суспільства, особливо в час між Помаранчевою революцією 2004 р. та Революцією Гідності 2013 р. внутрішньополітична боротьба призводила до частих кадрових змін, зокрема міністрів закордонних справ. Загалом, за період української незалежності 15 разів змінювалися керівники міністерства закордонних справ країни, причому троє з них очолювали міністерство по два рази, троє – виконували обов'язки міністрів. Ця обставина фіксувала нюанси змін співвідношення сил на внутрішньополітичному олімпі та зовнішньополітичних пріоритетів України, підтверджуючи тезу про взаємозв'язок і взаємовплив між внутрішньою та зовнішньою політикою у нинішньому глобальному світі.

Безперечно, однією з найяскравіших постатей сучасної української дипломатії є перший Міністр закордонних справ незалежної України Анатолій Максимович Зленко, який був призначений на цю посаду ще в часи існування СРСР і УРСР 27 липня 1990 р. і

перебував на ній до 25 серпня 1994 р., тобто в період суверенізації та становлення незалежності України. До здобутків А.М. Зленка на цій посаді належить прийняття у 1993 р. Постанови Верховної Ради «Про основні напрями зовнішньої політики України», який був результатом внутрішньополітичного компромісу між національно-демократичними силами та колишніми комуністами, але зафіксував не лише положення про позаблоковий статус України, а й визначив на перспективу мету європейської інтеграції України. Практична перевірка концепції багатовекторності зовнішньої політики України відбувалася під потужним тиском великих ядерних держав, які домагалися виведення з української території ядерної зброї колишнього СРСР.

На долю Анатолія Максимовича випали гострі дипломатичні суперечності з приводу ядерного роззброєння України та вирішення таких складних питань як мирне врегулювання українсько-російських колізій навколо м. Севастополя та Чорноморського флоту, проблема правонаступництва після розпаду СРСР, встановлення дипломатичних відносин та налагодження двосторонніх міждержавних взаємин України з сусідніми та іншими краї-

нами світу, входження України до регіональних та глобальних структур, початок участі в миротвірчій діяльності ООН та утвердження нового, повністю самостійного, статусу України в ООН загалом. З ім'ям першого міністра закордонних справ України пов'язані також становлення, розбудова й реорганізація української дипломатичної служби та нормативно-правове закріплення статусу МЗС. Зокрема, досягнення у січні 1994 домовленостей між Україною, США, Росією про вивезення радянської ядерної зброї дало можливість Україні уникнути міжнародної ізоляції, здобути вагомому морально-дипломатичну перемогу. В цілому, оцінюючи згодом цей перехідний чи транзитний етап зовнішньої політики України, А. Зленко охарактеризував його як період «інституційного, кадрового і концептуального становлення зовнішньої політики», що «із самого початку була спрямована на ствердження нашої країни як незалежної держави, підвищення своєї життєздатності як суб'єкта міжнародних відносин та геополітичної боротьби, і що своєрідним наслідком цього історичного етапу стало позиціонування України як самодостатньої європейської держави середнього рівня».

Наступником А.М. Злен-

ка на посаді міністра закордонних справ України став Геннадій Йосипович Удовенко (1931 – 2013), який виконував цю функцію з 25 серпня 1994 р. до 17 квітня 1998 року. Його каденція припадає на перший президентський термін Л.Д. Кучми, час якої можна вважати умовним розквітом курсу зовнішньополітичної багатовекторності. «Для мене необхідність вибору між Заходом і Сходом, – писав Л.Д. Кучма, – означає постійний вибір між переконаннями тієї чи іншої частини суспільства. Вони вказують у різні боки, причому у кожній є переконливі аргументи». Г.Й. Удовенко загалом витримував цей принцип багатовекторності. З одного боку, наприклад, 31 травня 1997 р. було підписано Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, а з іншого – Україна в липні того ж року уклала Хартію про особливе партнерство з НАТО. Але такої політики багатовекторності можна було дотримуватись за умов відносної слабкості Росії доби президентства Б.М. Єльцина. Тоді Росія ще не претендувала на імперський реванш і, зокрема, вимушена була підписати у грудні 1994 р. славнозвісний Будапештський меморандум. Утім, як відомо, цей меморандум, що закликав у випадку появи загроз безпеці

Україні до проведення багатосторонніх консультацій із ядерними державами - «гарантами», жодного разу не було застосовано. З історичної точки зору Будапештський меморандум забезпечив Україні статус нейтральної держави, розташованої у «сірій зоні» безпеки між країнами членами НАТО та Росією. Спроби України визначитися зі своєю належністю до системи колективної безпеки НАТО напштовхнулися на політичний і економічний тиск Росії, яка, зокрема, взимку 2008 і 2009

років проводила «газові війни» з Україною. У грудні 2009 р. з нагоди 15-річчя підписання зазначеного меморандуму пропонувалося скликання спеціальної міжнародної конференції з метою правової формалізації зобов'язань щодо гарантій безпеки, але ця ідея не була схвалена великими ядерними державами.

У зв'язку з цим варто зазначити, що положення зазначеного меморандуму були повністю повторені у статтях Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та РФ 1997 р., але навіть цей документ час від часу ставився під сумнів у Росії, яка у такий спосіб демонструвала невдоволення зовнішньополітичним курсом України, що долала пострадянську спадщину та робила європейський і євроатлантичний вибір. Анексія Криму Росією у 2014 р. не лише перекреслила Будапештський меморандум, договірно-правову основу українсько-російських відносин,

але й підірвала європейську та світову системи безпеки.

Під час перебування Г.Й. Удовенка на посаді міністра закордонних справ Україна стала повноправним членом Ради Європи (1995) і Центральноєвропейської ініціативи (1997), набула чинності Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом (1998), наша країна увійшла до другої десятки з більш ніж 80 держав – учасниць миротворчості. Міністр став, мабуть, найвідомішим у світі українським дипломатом, представив свою державу на численних сесіях, конференціях і нарадах ООН та інших міжнародних організацій і форумів. Будучи обраним президентом 52-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН у вересні 1997 р., він, наприклад, упродовж року зустрічався практично з усіма учасниками загальних дебатів високого рівня, серед яких були 18 глав держав, 14 глав урядів, 16 віце-

прем'єр-міністрів та 111 міністрів закордонних справ. Геннадій Йосипович афористично сформулював принципи кадрової політики в Україні, зокрема в дипломатичній службі: «Професіоналізм, патріотизм, порядність». Заснована в 1995 р. Дипломатична академія України з 2017 р. носить ім'я Геннадія Удовенка.

Його наступником став теж високопрофесійний дипломат Борис Іванович Тарасюк, який вперше зайняв посаду міністра закордонних справ України 17 квітня 1998 р. і пере-

бував на ній до 29 вересня 2000 року. Його діяльність відразу стала подразником для Росії. Завершення першого терміну перебування Б.І. Тарасюка на посаді міністра закордонних справ співпало з початком справи Г. Гонгадзе та акцією «Україна без Кучми». Внутрішньополітичні проблеми України були доповнені її міжнародною ізоляцією на Заході. Нейтралізувати негаразди знову був покликаний А.М. Зленко, який вдруге займав посаду міністра закордонних справ України з 2 жовтня 2000 до 2 вересня 2003 року. В цей час відбулася відносна нормалізація українсько-російських відносин, проходили переговори про можливість створення тристороннього українсько-російсько-німецького газотранспортного консорціуму (2002), але також сталася перша проба сил під час осінньої 2003 р. кризи навколо острова Тузла.

На цьому переломному етапі внутрішньополітич-

ної історії України міністром закордонних справ з 2 вересня 2003 р. до 3 лютого 2005 р. був Костянтин Іванович Грищенко. Загалом 2004 рік, зокрема Помаранчева революція, надали багато позитивів вітчизняній дипломатії. Принаймні такий висновок можна зробити, виходячи з оцінки відносин з ключовими стратегічними партнерами України. Звичайно, не завжди вистачало можливостей, аби відстоювати інтереси України в більшості регіонів земної кулі за межами Європи чи Північної Америки. Це тим більше тривожило, що світ об'єктивно ставав багатополосним, тож розширювати географію міжнародних зв'язків слід було наполегливо та систематично.

Найвищою оцінкою ефективності зовнішньої політики є її оцінка громадянським суспільством. За результатами президентських виборів 2004 р. в Україні народ відкоригував пріоритети держави на міжнародній арені. Але він не відкинув відповідальної, виваженої та прагматичної зовнішньої політики, за якої декларації не повинні були розходитись із конкретними дипломатичними зусиллями.

Вдруге посаду міністра закордонних справ України з 4 лютого 2005 р. до 30 січня 2007 р. Б.І. Тарасюк займав за часів президенства В.А. Ющенка. Саме тоді не лише з'явилися надії на поліпшення відносин України з Євросоюзом, приєднання до якого було визначено новообраним президентом головним стратегічним завданням України, але вперше з часу проголошення незалежності наша країна спробувала грати роль

альтернативного щодо Росії регіонального лідера. Внаслідок цього українсько-російські відносини опинились на найнижчому рівні, якого не було від часу підписання Договору про дружбу, співробітництво і партнерство 1997 року. Політичні ресурси, задіяні Кремлем, аби змінити розстановку сил в Україні, тоді виявились недостатніми. Тому було використано останній «козирний» аргумент – газову зброю. Саме гучні суперечки навколо газових проблем наприкінці 2005 року гостро поставили питання про загальний стан українсько-російських відносин.

2006 рік залишиться в історії зовнішньої політики України як дуже суперечливий щодо здобутків та провалів. Насамперед у 2006 р. Україна завершила процес прийняття нормативних актів, які були потрібні для вступу до Світової організації торгівлі. Водночас цей рік знову дав підстави переконалися в тому, що Україні не вистачає зовнішньополітичної послідовності та передбачуваності. Зокрема, рік закінчився черговим скандалом щодо контролю за посадою міністра закордонних справ, що негативно позначалося на авторитеті України в світі. Але, навіть за умов відсутності консolidованої позиції президента та прем'єр-міністра з питань пріоритетів зовнішньої політики, 2006 р. став показовим щодо вирішення традиційних проблем вітчизняних міжнародних відносин.

Після вимушеної відставки Б.І. Тарасюка з посади очільника МЗС постановою Кабінету Міністрів України викону-

ючим обов'язки міністра закордонних справ України був призначений Володимир Станіславович Огризко, який перебував на цій посаді з 31 січня до 21 березня 2007 року. Президент України В. Ющенко два рази подавав його кандидатуру для затвердження на посаді міністра Верховною Радою України, але жодного разу В.С. Огризко не набрав потрібної для призначення кількості голосів депутатів. Тоді міністром закордонних справ України (одним із наймолодших у світі), затвердженим парламентом, став Арсеній Петрович Яценюк, який перебував на цій посаді з 21 березня до 18 грудня 2007 року. Саме в цей час було започатковано переговори між Україною та Європейським Союзом щодо укладання нового базового договору, який мав наступного року замінити Угоду про партнерство та співробітництво 1994 року. Впродовж 2007 р. на переговорах було визначено основне протиріччя, яке стосувалося історичної можливості асоційованого членства України в ЄС. Важливим практичним результатом відносин України з Євросоюзом стало підписання

18 червня 2007 р. угоди про візовий режим та угоди про реадмісію нелегалів. Крім того, у жовтні 2007 р. було встановлено офіційні контакти між Генеральним штабом Збройних Сил України та Військовим комітетом Європейського Союзу. Цей крок дав можливість налагодити практичну взаємодію з Євросоюзом у питаннях спільної зовнішньої та оборонної політики.

Після позачергових парламентських виборів і затвердження 18 грудня 2007 р. нового складу Кабінету Міністрів України на чолі з Ю.В. Тимошенко, посаду міністра закордонних справ в ньому отримав В.С. Огризко, який перебував на ній до 3 березня 2009 р. На цій посаді він демонстрував відданість ідеї євроатлантичної інтеграції України, що викликало критику з боку політичних опонентів, виступав за поглиблення співпраці й партнерських відносин зі США, підписавши з держсекретарем К. Райс у 2008 р. Хартію Україна – США про стратегічне партнерство. Під час російсько-грузинської війни 2008 р. Україна однією з перших держав світу виступила на підтримку Грузії, а В. Огризко на

зустрічі в Москві зі своїм російським колегою С. Лавровим заявив про невизнання незалежності Південної Осетії та Абхазії, «тому що це суперечило б принципам міжнародного права».

Водночас тривала внутрішньополітична нестабільність в Україні та заострення українсько-російських відносин перешкоджали формуванню стабільного зовнішньополітичного курсу. Проросійська опозиція блокувала подачу заявки президента В. Ющенка, прем'єр-міністра Ю. Тимошенко, голови Верховної Ради А. Яценюка про надання Україні програми набуття членства в НАТО. Зрештою, Росія змогла тоді зірвати процес прийняття на Бухарестському саміті НАТО у квітні 2008 р. рішення про надання Україні Плану дій щодо набуття членства. Незважаючи на це, на початку 2009 р. глава МЗС України оприлюднив перелік пріоритетних завдань міністерства на найближчий рік, серед яких були названі розробка і виконання річної національної програми з інтеграції України до НАТО, «мінімізація ідеологічної складової» і відхід «від стереотипів і штампов братства та історичної близькості» у відношеннях з Росією. На початку березня 2009 р. Верховна Рада України за наполяганням комуністів і «регіоналів», які, зокрема, піддали різкий критиці дії МЗС і Президента України під час розгляду у Міжнародному суді ООН справи з визначення статусу острова Зміїний (йдеться про тривалі українсько-румунські територіальні суперечки), відправила

В.С. Огризка у відставку з посади міністра.

Після цього досить тривалий час зовнішньополітичне відомство України було без голови – з 3 березня до 9 жовтня 2009 р. обов'язки міністра закордонних справ виконував Володимир Дмитрович Хандогій. Саме в цей період лідери країн Європейського Союзу затвердили багато в чому компромісну політику «Східного партнерства», спрямовану на поліпшення відносин з ЄС шести пострадянських країн – Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови та України. Тим часом різні політичні сили у Верховній Раді України дійшли нарешті компромісу і на посаді міністра закордонних справ затвердили Петра Олексійовича Порошенка, який обіймав її з 9 жовтня 2009 р. до 11 березня 2010 року, тобто його каденція співпала з президентськими переборами 2010 року. Ключовим напрямком зовнішньої політики України вкотре було визначено європейський. Втім, кадрові зміни засвідчили факт гострої боротьби навколо визначення вітчизняних зовнішньополітичних пріоритетів.

Після обрання Президентом України В.Ф. Януковича 11 березня 2010 р. вдруге міністром закордонних справ було призначено К.І. Грищенка, який перебував на цій посаді до 24 грудня 2012 року. Загалом 2010 рік видався суперечливим для міжнародних відносин. Поворотним він став і для української дипломатії. Під впливом результату президентських виборів насамперед відбулися помітні зміни в українсько-росій-

ських відносинах. Політичні та економічні еліти двох країн знову стали говорити однією мовою «прагматизму» та краще розуміти один одного. Звичайно, такий ренесанс українсько-російських відносин неоднозначно сприймався громадською думкою на Сході й Заході України, а також політичною елітою Заходу.

Поворотним моментом стало підписання 21 квітня 2010 року в Харкові угод про продовження терміну оренди бази російського Чорноморського флоту в Криму в обмін на умовний перегляд угод про ціну постачання газу в Україну, що фактично розвернули Україну від ЄС назад в обійми Росії і максимально загострили стосунки між українською владою та опозицією. Черговим внутрішньополітичним подразником стали чутки про можливе об'єднання активів «Газпрому» та «Нафтогазу України». Однак наприкінці 2010 року стало зрозуміло, що сторони готові лише створювати спільні підприємства в окремих галузях газового господарства, зокрема щодо можливості видобутку сланцевого газу на Донбасі.

Україна у стосунках із Росією в цей час наполягала на своєму позаблоково-

му статусі, який був закріплений в ухваленому Верховною Радою 1 липня 2010 р. Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» та затвердженому Кабінетом Міністрів у квітні 2011 р. новій (третій за часи української незалежності) «Військовій доктрині України», та відмовилася приєднуватися до Організації договору колективної безпеки (ОДКБ). Неврегульованим залишалося питання діяльності культурно-освітніх громадських організацій української діаспори у Росії. Позитивом стало збільшення обсягів українсько-російської торгівлі, яка за статистичними показниками наблизилися до валових характеристик торгівлі України на той час із 27 країнами-членами Європейського Союзу. У стосунках із Європейським Союзом Україна у 2010 р. продовжила переговори про підготовку угоди щодо набуття статусу асоційованого членства та створення зони вільної торгівлі. Однак чітких дат реалізації цих намірів, як і плану запровадження безвізового режиму для громадян України в Шенгенському просторі, визначено так і не було, про що свідчили, зокрема, безрезультативні щодо реалізації євроінте-

граційного курсу нашої держави саміти Україна – ЄС у 2010 і 2011 рр. Загалом, 2011-й увійшов в історію як рік поглиблення світової економічної кризи, час соціально-політичних та міждержавних конфліктів й заворушень. Це був період зміни політичних лідерів у багатьох країнах світу. Причому вперше заради цього широко застосовувалися сучасні комунікаційні технології.

У стратегічному українському зовнішньополітичному виборі не став визначальним і 2012 рік – навіть запланований на цей рік шістнадцятий саміт Україна – ЄС не відбувся. Хоча 30 березня 2012 року, після 21 раунду переговорів щодо підготовки Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом і 18 раундів переговорів щодо умов створення зони вільної торгівлі між ними, які тривали понад 5 років, нарешті було парафоровано сторонами повний текст цієї угоди. 2012 рік характеризувався також регулярними українсько-російськими торговельними війнами, пов'язаними із політичним тиском на Україну з метою стимулювати її до входження до Митного союзу на чолі з РФ. Але Україна відкинула пропозицію увійти не лише до Митного союзу, а й до єдиного із Росією простору безпеки. На позитивні тенденції ситуацію не змінив і вступ Росії до Світової організації торгівлі, членом якої Україна стала ще у 2008 р. Навіть більше, Москва виступила проти наміру Брюсселя першочергово розглянути питання надання безвізового режиму для громадян України. Водночас у того-

річному посланні до Федеральних зборів президент РФ В. Путін запропонував скасувати з 2015 року для громадян України право на безвізове відвідання Росії. Зважаючи на ці фактори, українсько-російські відносини залишалися своєрідним стратегічним генератором все нових і нових суперечок і протиріч, незважаючи на усі поступки тодішньої української влади. Наприкінці грудня 2012 р., коли багатьом в Україні та в Європі здалося, що українське керівництво зробило вибір на користь входження до Митного союзу, Євросоюз переглянув своє рішення про бойкот президента В. Януковича та запропонував провести саміт з Україною у Брюсселі наприкінці лютого 2013 року.

Після жовтневих парламентських виборів 2012 р. новим міністром закордонних справ України був призначений Леонід Олександрович Кожара, який займав цю посаду з 24 грудня 2012 р. до 23 лютого 2014 року.

Міжнародні події 2013 року позначилися змінами, які називають історичними. Негаразди зі світовою економікою та фінансами продовжували визначати зміст багатьох подій у різних країнах. Рік був «багатий» на масові соціальні протести, наприклад у Греції, Іспанії, Італії, Португалії, у парламентах багатьох країн Євросоюзу зміцнили свої позиції ультраправі партії, які скептично ставляться до поглиблення європейської інтеграції та обмеження національного суверенітету. Все це не могло не впливати на зовнішню політику України.

Впродовж 2013 року

Україна вперше головував в Організації з безпеки і співробітництва в Європі. 17 січня 2013 р. у Відні Л. Кожара презентував план дій України під час головування в ОБСЄ. Втім, вагомих проривів у процесі врегулювання складних конфліктів у Придністров'ї, Нагірному Карабаху, Абхазії та Південній Осетії, передбачених цим планом, не сталося. Українські миротворці у 2013 році були направлені до африканських держав Кот-д'Івуар та Демократичної Республіки Конго.

Але центральним у внутрішньополітичному й міжнародному житті України залишалося питання, пов'язане з Угодою про асоціацію з Європейським Союзом, офіційне підписання якої було заплановано на 28 листопада 2013 р. у Вільнюсі та яка апriorі повинна була стати фактом і чинником вирішального цивілізаційного вибору України. Це й обумовило з боку Російської Федерації геополітичну, військову й політичну конфронтацію навколо її остаточного підписання та імплементації, до якої долучилися й антиєвропейські, проросійські сили в самій Україні. 21 листопада 2013 р. Кабінет Міністрів України на чолі з М. Азаровим, який два

місяця до того односторонньо схвалив текст Угоди про асоціацію з Євросоюзом, у неконституційний спосіб прийняв рішення призупинити підготовку до її підписання. Тоді ж міністр закордонних справ України Л. Кожара на зустрічі з послами країн-членів ЄС в Україні обґрунтовував причини відкладання підписання Угоди, говорячи про необхідність значної фінансової підтримки від ЄС, відміну квотного принципу експорту товарів українського виробництва на спільний європейський ринок тощо.

Як відомо, Президент України В. Янукович Угоду про асоціацію з ЄС у Вільнюсі так і не підписав, незважаючи на очікування більшості частини української громадськості та політиків ЄС. Саме відмова від Угоди стала першим поштовхом до масових громадських протестів і подальшої політичної кризи в Україні, адже влада відмовила українцям у європейській перспективі та втратила значну частину легітимності й занурилась у безпрецедентний конфлікт із власним суспільством, що переріс у справжню революцію – Революцію Гідності.

Після Революції Гідності і зміни влади в Україні

виконувачем обов'язків міністра закордонних справ України з 27 лютого до 19 червня 2014 р. був Андрій Богданович Дециця. Це був час російської гібридної агресії проти України, анексії Криму та започаткування фейкових «республік» на Донбасі. 1 березня 2014 року Рада Федерації «дозволила» президенту РФ використовувати російські війська на території України, тобто з точки зору класичного міжнародного права фактично оголосила нашої країні війну. Напруження поширилося на Крим, де 11 березня 2014 року Верховна Рада Автономної Республіки Крим, перевищивши свої повноваження, прийняла «декларацію незалежності». Не менш сумнівним як з точки зору норм міжнародного права, так і національного українського законодавства, став проведений 16 березня 2014 року «референдум», який «підтвердив» приєднання Автономної Республіки Крим до Росії. В цій кризовій ситуації Європейський Союз виявив готовність надати Україні морально-політичну підтримку. 20 березня 2014 р. новий Прем'єр-міністр України А. Яценюк підписав політичну частину Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

У відповідь, реалізуючи проект створення «буферної зони» між Росією та Україною, аби запобігти самим розмовам про можливий вступ України до ЄС і НАТО, кремлівські стратеги затіяли ігрища на Донбасі. 11 травня 2014 року відбулися «референдуми» щодо «незалежності» Донецької і Луганської областей України. У відповідь Євросоюз і США

запровадили економічні санкції проти Росії, які впродовж року ставали жорсткішими і поширилися на ключові сектори російської економіки. Паралельно відбувалася російська мілітаризація Криму. 5 липня 2014 року українські війська увійшли до міста Слов'янська. Але ця подія стала лише прологом до ще активніших бойових дій з проросійськими терористами на непідконтрольній Україні частині Донецької та Луганської областей. Ця «гібридна» війна набула усіх ознак серйозного регіонального конфлікту на Сході Європи. Вона стимулювала дипломатичну активність не лише Міністерства закордонних справ України, але й міжнародних організацій, які досить активно долучилися до дипломатичних зусиль, метою яких було залагодження конфліктності українсько-російських відносин. Наприклад, лише з 28 лютого до 15 березня 2014 р. Рада Безпеки ООН провела дев'ять екстрених засідань з дебатами навколо кримського питання, в ході яких Росія ветоувала проєкт резолюції, запропонований українською стороною. 27 березня 2014 р. на спеціальному засіданні Генеральної Асамблеї ООН агресію Росії у Криму засудили 100 країн, натомість підтримали 11, а 58 держав утрималися. Європейський Союз у відповідь на анексію Криму заморозив низку проєктів, але не поспішав із масштабними санкціями проти Росії. Рада Європи, своєю чергою, 10 квітня 2014 р. позбавила Росію права голосу в Парламентській асамблеї Ради Євро-

пи. НАТО призупинив співпрацю з Росією та активізував співробітництво з Україною. І хоча практична віддача таких кроків міжнародного співтовариства була досить незначною, але вони свідчили про підтримку територіальної цілісності України.

Обрання 25 травня 2014 р. на позачергових президентських виборах в першому ж турі нового, проєвропейські налаштованого Президента України П.О. Порошенка свідчило про консолідацію волі українського суспільства чинити спротив російській агресії та активізувати зусилля в реалізації європейського вибору України. І в цьому особливо важлива роль відводилася Міністерству закордонних справ України, яке 19 червня 2014 р. очолив Павло Анатолійович Клімкін. З перших днів перед ним і українською дипломатією загалом відкрився фронт, на якому стіною треба протистояти агресивній політиці РФ і цинічній російській пропаганді, забезпечуючи міжнародну підтримку територіальній цілісності й суверенітету України, складних внутрішніх реформ. Зокрема, експерти Національного інституту стратегічних досліджень слушно зауважують, що збройна агресія Росії стала каталізатором перезавантаження зовнішньої політики України.

Вже через місяць після обрання – 27 червня 2014 р. – Президент України П. Порошенко разом з лідерами Грузії і Молдови у Брюсселі підписав економічну частину Угоди про асоціацію. Це створило нову політичну реальність

та стимулювало 2 липня 2014 р., у розпал боїв на Донбасі, зустріч у Берліні міністрів закордонних справ України, РФ, ФРН і Франції, яка започаткувала т. зв. «нормандський» формат переговорів щодо ситуації в Україні, а згодом привела до т. зв. «мінського» переговорного процесу. Слід наголосити на величезній роботі й активності в цьому напрямі Міністерства закордонних справ України та особисто його очільника. Так, вже 23 червня 2014 р. у Брюсселі П. Клімкін презентував європейським колегам український план припинення конфлікту на Донбасі. У липні 2014 р. він здійснив візити до Парижа, Берліна, Варшави, які були присвячені питанням міжнародної підтримки суверенітету і територіальної цілісності України. 28 липня 2014 р. відбулися його переговори з віце-президентом США Дж. Байдемом, за результатами яких до Конгресу США було подано «Акт сприяння безпеці України». 15 серпня 2014 р. Міністр закордонних справ України направив листа Генеральному секретареві ООН Пан Гі Муну щодо продовження мандату Моніторингової місії ООН з прав людини. І подібні приклади й факти міжнародної активності та дій П. Клімкіна можна продовжити.

1 листопада 2014 року набула чинності політична складова Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а 15 грудня 2014 року в Брюсселі відбулося перше засідання Ради асоціації України та Євросоюзу. Нове керівництво ЄС на чолі головою Європейської комісії Жан-Клодом

Юнкером, Президентом Європейської Ради Дональдом Туском та Верховним представником з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки Федерікою Могеріні висловило підтримку України. Неодноразово наголошувалося, що скасування санкцій проти Росії можливе лише після припинення її військово-політичного втручання у внутрішні справи України.

1 вересня 2017 р. набула чинності Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Україна зробила свій цивілізаційний вибір і взяла чіткий курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Втім, протистояння російській гібридній агресії залишається основним завданням вітчизняної дипломатії і зовнішньої політики України. В історичному контексті Угода про асоціацію, над підготовкою, підписанням й ратифікацією якої тривалий час працювали команди багатьох міністрів закордонних справ України, є функціональним викликом для українського суспільства та еліти на здатність одночасно проводити європейські реформи та реінтеграцію Донбасу й Криму. Тільки вирішення цих стратегічних завдань уможливить повноцінну заявку нашої держави на вступ до Європейського Союзу, адже, як неодноразово наголошував Президент України П. Порошенко, «ніхто в Європі не платив таку ціну за європейський вибір як Україна».

**Степан
ВІДНЯНСЬКИЙ,**
член-кореспондент НАН
України,
Андрій МАРТИНОВ,
доктор історичних наук,
професор

Дипломатичні сюжети: невигадані історії кар'єрного дипломата

Книга, яку Ви тримаєте в руках, – це погляд професіонала на українську дипломатію через призму свого майже 40-річного досвіду. Пройдений автором кар'єрний шлях від аташе до Надзвичайного і Повноважного Посла, одного з керівників зовнішньополітичного відомства України залишив у пам'яті цікаві сюжети, які можуть бути актуальними і сьогодні. Робота в дипломатичних установах УРСР, СРСР, РФ, а також сучасної України дозволили накопичити унікальний досвід, яким автор щедро ділиться з читачами. Головний висновок, на який напштовхують ці невигадані історії: без знання та об'єктивного розуміння минулого неможливо побудувати достойне України майбутнє. Саме тому в центрі уваги цієї книги маловідома широкому загалу дипломатія «фантомної» держави – добре знайома автору не з чужих слів. Саме

у цей період було зміцнено сторічний фундамент, на якому стоїть сьогодні дипломатична служба незалежної України.

Перед Вами не просто спогади. Це – своєрідні ескізи до портрету епохи в інтер'єрі власних оцінок та асоціацій автора. Час від часу сюжети минулого заводять читача у сучасність, дозволяють зазирнути у майбутнє, викликають неочікувані ретроспекції. Автор ділиться з читачами маловідомими фактами, своїми роздумами та оцінками, що виходить за рамки мемуарної літератури. Все це робить книгу цікавою не тільки для фахівців, але й для широкої читачкої аудиторії – передусім, тих, хто обрав для себе непростий шлях до дипломатичного Олімпу.

Володимир Хандогій – співзасновник і президент громадської організації «Українська асоціація зовнішньої політики»: «мозкового центру», що об'єднує

провідних українських та зарубіжних фахівців у галузі зовнішньої політики, міжнародних відносин, права, економіки та інформації.

Все його професійне життя присвячено роботі в сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики: майже сорок років перебував на дипломатичній службі в системі Міністерства закордонних справ України. Тривалу частину дипломатичної кар'єри провів на ключових посадах в представництвах УРСР, СРСР, України при ООН. Очолював Посольства України в Канаді, Королівстві Бельгія, Великому Герцогстві Люк-

сембург, Королівстві Нідерланди, Великій Британії, Місії України при НАТО, представництва при Міжнародній організації цивільної авіації, Організації із заборони хімічної зброї.

Протягом багатьох років входив до складу керівництва МЗС України: у 1995 – 1998 і 2006 – 2010 роках обіймав посади заступника та першого заступника Міністра закордонних справ. Очолював Національну комісію України у справах ЮНЕСКО. З березня до жовтня 2009 року виконував обов'язки Міністра закордонних справ України.

Инф. „З.С.”

У Європі відзначили 100-річчя української дипломатії

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв та Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин за підтримки Міністерства закордонних справ України, Посольств України в Австрії, Словаччині та Угорщині реалізували низку заходів із нагоди відзначення 100-річчя української дипломатії.

14 листопада в приміщенні Посольства України у Словаччині (м. Братислава), яке очолює Надзвичайний і Повноважний Посол

України Юрій Мушка, було проведено науковий круглий стіл «Україна – Словаччина: розвиток двосторонніх відносин та дійові особи». У науковій імпрезі

взяли участь представники МЗС Словаччини, відомі науковці, політологи, українознавці, журналісти. З українського боку доповіді представили: Ірина Матяш,

доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин та зовнішньої політики НАН України, дійсний член Української вільної академії наук у Канаді, голова Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин; Алла Атаманенко, професор, доктор історичних наук, декан факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія»;

*Закінчення – на 4-й стор.
обкладинки*

Українська дипломатія: шлях тривалістю 100 років

Цього року виповнюється 100 років від початку Української революції 1917 – 1921 років – одного із найважливіших і найскладніших періодів в історії українського народу.

Цей час став кульмінацією національно-визвольної боротьби та відродження української нації, коли українці довели здатність і спроможність національного державотворення у формі Української Народної Республіки, Української Держави і Західно-української Народної Республіки.

Без перебільшення можна сказати, що сьогоднішня Україна є спадкоємицею державницьких традицій, закладених цією революцією. І саме тому Указом Президента України 2017 рік проголошено Роком Української революції 1917 – 1921 років. Цим Указом одним із пріоритетів визначено вшанування подій та видатних учасників революції.

До цього процесу, вкрай важливого для кожного

громадянина України, для розбудови свідомого і відповідального громадянського суспільства, активно долучилося й державне підприємство «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв». Зважаючи на вагомість дослідницької складової у вивченні та популяризації історії української державності й дипломатії, ДП «ГДІП» виступило співорганізатором Міжнародної наукової конференції „Українська дипломатія: шлях тривалістю 100 років”, яка наприкінці листопада зібрала у Києві провідних вітчизняних і зарубіжних дослідників історії дипломатії та міжнародних відносин. Наукові розвідки, представлені на форумі, цінні не лише оприлюдненими новими, раніше невідомими документами, а й надзвичайно сконцентрованим історичним фактажем, який дозволяє значно розширити розуміння подій Української революції, її перемог і поразок, зрештою – провести паралелі

із днем сьогоднішнім, аби не припуститися помилок минулого.

Науковий щорічник „Україна дипломатична”, який ДП «ГДІП» видає щороку до Дня працівників дипломатичної служби, цьогогоріч присвячено 100-річчю української дипломатії й 25-річчю встановлення Україною дипломатичних відносин зі світом. Перекоаний, що ретельно відібрані ґрунтовні статті українських фахівців відкривають читачеві нові дані про вихід нашої держави на міжнародну арену і цікаві факти розвитку міжнародних зносин.

Нині в Україні діє 78 посольств іноземних держав, почесні та генеральні консульства, міжнародні організації та значна кількість міжнародних фірм. Діяльність ГДІП покликана створювати умови належного функціонування усіх іноземних і міжнародних представництв в Україні.

Протягом 25 років ДП «ГДІП» не тільки забезпе-

чує гідні умови перебування дипломатичного корпусу в нашій країні, а й як гостинний господар, захоплений історією та культурою України, прагне поділитися нею з іноземними дипломатами. Завдяки екскурсіям, поїздкам регіонами, кількість зарубіжних гостей, які щиро вподобали українські пейзажі, архітектуру, культуру, кухню, збільшилася в рази.

Принагідно хочу привітати всіх і кожного з найчарівнішим святом Нового року і Різдва Христового! Хай здійсняться усі ваші мрії та справдяться сподівання. Моя ж молитва завжди була і залишається за мир та спокій у рідній Україні.

Павло КРИВОНОС,
генеральний директор
ДП «ГДІП», Надзвичайний і
Повноважний посланник
II класу

25-й Міжнародний Благодійний Різдвяний Ярмарок

